

A HÁZTARTÁS- ÉS CSALÁDTÍPUSOK INTEGRÁLÁSA*

DR. BARANYAI ISTVÁN

A tanulmány elsődleges célja egy demográfiai-gazdasági-szociális szemléletű, sok ismérv alapján kialakított, több szempontból is homogén háztartástípus-rendszer ismertetése. Emellett azzal a módszertani kérdéskörrel is foglalkozunk, hogy amennyiben a népszámlálások fontosabb személyi és lakásadatait a háztartástípusok függvényében dolgozzuk fel, az eddigiéknél jobban hasznosítható ismeretekhez juthatunk. E módszer alkalmazása gazdaságosabbá is tenné a nagy tömegű adat feldolgozását, mivel az említett rendszer oly módon integrálja a háztartás- és a családtípusokat, hogy utóbbiak a rendszeren belül a nem családháztartásoktól elkülönítetten jelennek meg. Ezáltal a feldolgozások mennyisége jelentősen csökkenthető, és a hasznosítható ismeretanyag számottevően bővíthető.

Előzmények és a jelenlegi problémák

Az elmúlt három évtizedben a magyar statisztikai gyakorlat a háztartás- és a családtípusok sokféle változatait alakította ki és alkalmazta (elsősorban a reprezentatív lakossági adatfelvételek és a tízévente ismétlődő népszámlálások során).

A reprezentatív mintákkal lebonyolított lakossági felvételek közül az 1949 végén kis mintával kísérletként induló, majd 1955-től lényegesen nagyobb mintával és szervezettséggel folytatódó, néhány év kivételével évente ismétlődő háztartási költségvetési felmérések, továbbá az 1963-ban bevezetett és azóta ötévente ismétlődő lakossági reprezentatív jövedelmi felvételek céljuknak és jellegüknek megfelelően csak a háztartás fogalmát alkalmazták. Ez egyenesen következett abból, hogy egyfelől a jövedelem és annak felhasználása a háztartáshoz mint legkisebb gazdálkodói-fogyasztói közösséghez kapcsolódik, másfelől a teljes sokaság megfelelő reprezentálását csakis a családot nem képező egyedül élőket és más — családot szintén nem képező — háztartásokban élőket is magában foglaló minta biztosíthatta.

A meghatározott speciális célokra szervezett táradalomstatisztikai jellegű reprezentatív felvételek egy része, továbbá a mikrocenzusok¹ és a teljes körű népszámlálások

* Készült az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) támogatásával (6781. sz. téma).

¹ Túlnyomórészt népszámlálási (vagy azt meghaladó) programmal, legtöbbször 2 százalékos mintával végrehajtott, a népszámlálást részben helyettesítő reprezentatív felvételek. Legutóbb 1984-ben volt ilyen felvétel.

— célkitűzéseiknek megfelelően — természetesen mind a háztartás, mind a család fogalmát használták.

Kizárólag a háztartás fogalmát alkalmazó, a háztartásokhoz kapcsolódó jövedelmi és fogyasztási témákat vizsgáló háztartási költségvetési felmérések során már az 1950-es évek végén, az ennél lényegesen nagyobb mintákkal lebonyolított jövedelmi felvételek esetében pedig az első, 1963. évi felvétel során a háztartástípusok sokrétű változatait dolgozták ki és alkalmazták. A típusok kialakításánál elsődlegesen a gazdasági-szociális szemlélet érvényesült és kevésbé a demográfiai. Ennek megfelelően például a háztartás nagysága (taglétszáma), az aktív keresők, az inaktív keresők, az eltartottak és közülük kiemelten az eltartott gyermekek száma mint csoportképző ismérvek kitüntetett szerepet kaptak a háztartások típusainak kialakításánál, illetve az adatfeldolgozás során a csoportosításoknál.

A népszámlálások közül az 1960-as minőségileg lényegesen meghaladta a korábbiakat. E népszámlálásnál a családok típusainak már sokrétű, sokféle változatát alkalmazták, emellett első ízben bevezették a háztartás fogalmát.

Az 1970. évi és az 1980. évi népszámlálások feldolgozásai bár túlnyomórészt azonosak voltak az 1960. évvel, azonban a családok és a háztartások esetében több típust alkalmaztak, és emellett megvalósították a háztartás- és családtípusok minimális mértékű integrálását. Az integrálás azonban nagyon összevont volt, és az adatfeldolgozásoknál megmaradt a családtípusok háztartástípusokkal szembeni erőteljes túlsúlya. Ez a helyzet a demográfiai szemléletből és abból is következett, hogy a háztartások nagyobb — bár erőteljesen csökkenő arányú — részét családháztartások alkották, továbbá a háztartás fogalmának népszámlálási alkalmazása — ellentétben a családdal — aránylag rövid múltra tekinthetett vissza.

Az 1990. évi népszámlálás adatfeldolgozási módszerei a háztartás- és a családtípusok szempontjából számottevően meghaladták az 1980. évit. Ennek ellenére még maradt néhány lényeges megoldatlan téma. Ez azonban nem von le semmit sem a magyar népszámlálások értékeiből, a nagyon gazdag és sokrétű, módszertanilag is magas színvonalú, sokoldalú adatfeldolgozásokból és közlésekből, mivel a jelzett problémák — részleges ismereteink szerint — külföldön sem megoldottak. Mielőtt ezekre konkrétan kitérnénk, célszerű áttekinteni a háztartás- és családtípusok számában és összetételében az elmúlt három évtizedben bekövetkezett változásokat.

A *családháztartások* száma három évtized alatt csupán 7,9 százalékkal emelkedett, de ezen belül számuk 1980 és 1990 között — az össznépességhez hasonlóan — már csökkent. A családháztartások összetétele jelentősen megváltozott: az egy szülő gyermekkel típusú háztartások száma folyamatosan és igen számottevően emelkedett, ugyanakkor az egynél több családból álló háztartások aránya, a sokgyermekesek aránya, továbbá a rokonnal együtt lakó családháztartások aránya erőteljesen csökkent.

A *nem családháztartások* száma 1960 és 1990 között 2,2-szeresére emelkedett, az összes háztartáson belüli arányuk 1990-ben már 28,2 százalékot ért el. A nem családháztartások többsége egyedül élő és 1990-ben 66 százalékuk nem aktív kereső (túlnyomórészt nyugdíjas-járadékos) volt. Ez utóbbiakkal is összefüggésben, az aktív kereső nélküli (elsősorban nyugdíjas-járadékos) háztartások száma három évtized alatt ötszörösére emelkedett, és arányuk 1990-ben 32,1 százalék volt, szemben az 1960. évi

8,1-del. Ezzel egyidejűleg az aktív keresős háztartások száma három évtized alatt 7 százalékkal csökkent.

A háztartások és a családok számának és főként összetételének változásában nagyon sok tényező játszott szerepet.² Ezek közül a háztartás- és a családtípusok összetételének változását a válások és a férfiak kedvezőtlen halandósága is jelentősen befolyásolta. Az özvegy nők (773 ezer) és az elvált nők (358 ezer) együttes száma 1990-ben már 1 millió 131 ezer volt, ami azt jelenti, hogy minden negyedik felnőtt nő e két kategória valamelyikébe tartozik. A férfiak körében is nőtt az özvegyek és az elváltak száma, de 1990-ben az elvált férfiak (249 ezer) száma 70 százaléka, az özvegyek (151 ezer) pedig — nagyrészt a férfiak kedvezőtlenebb halandósága miatt — egyötöde sem volt a nőkének. Számottevően befolyásolta a háztartástípusok összetételét az is, hogy folyamatosan nőtt a nyugdíjkorhatáron aluli — főleg rokkantsági — nyugdíjasok-járadékosok száma: 1993. márciusi létszámuk már közel 400 ezer fő volt. Kiemelésre érdemes esemény volt még a gyermekgondozási segély (később díj) bevezetése is.

A háztartások és a családok összetételének igen jelentős változása mellett, a rendszerváltozással is összefüggésben, a gyakorlati szociálpolitika számottevő része a megfelelő információt nélkülöző önkormányzatok feladatává vált. A napjainkban is zajló jelentős társadalmi-gazdasági változások mellett ezt is számításba kell vennünk, amikor a népszámlálási adatok eddiginél célszerűbb, hatékonyabb feldolgozási-felhasználási lehetőségeit kutatjuk.

E vázolt főbb folyamatok által felvetett kérdésekre a korábbi (1960., 1970. és 1980. évi) népszámlálások többnyire sikerrel válaszoltak, de még inkább a legutóbbi, az 1990. évi. 1980-ig például csak a 15 éven aluli gyermek és az összes gyermek fogalmakat alkalmazták, az 1984. évi mikrocenzus és az 1990. évi népszámlálás során használták először az eltartott gyermek fogalmát.³ Ezzel a demográfiai szemlélet mellett jelentős teret kapott a gazdasági-szociális szemlélet. A különböző ismérvek szerint csoportosított háztartástípusok függvényében feldolgozott személyi adatok körét is némileg bővítették, ez azonban csak az aktív keresőkre vonatkozott. Például az integrált háztartás- és családtípusok és más ismérvek (háztartás taglétszáma, aktív keresők száma, különböző generációk) függvényében feldolgozott lakásadatok is igen sokrétű új információkat nyújtottak,⁴ szemben a lakásadatok „önmagukban” történő feldolgozásával.

E példák csupán jellemzői a legutóbbi népszámlálás során elért jelentős mértékű — vizsgált témánkhoz kapcsolódó — előrehaladásnak. Mindezek ellenére a régi problémák nagyobb része megmaradt. Ezek lényege talán abban összegezhető, hogy a társadalmpolitika és ezen belül a szociálpolitika kutatói, alakítói és gyakorlati művelői a lehetségesnél csak korlátozottabb mértékben tudják hasznosítani a népszámlálási adatokat. Ennek okait nem a számba vett adatok tartalmában, hanem az

² Ennek vizsgálata nem célja e tanulmánynak, de megemlítjük e tényezők közül a fontosabbakat. Ezek: a lakásállomány és a népesség alakulása, a mezőgazdaság átszervezése, az iparosítás, a foglalkoztatottság, a belső és a külső vándorlás, a válás, a házasságkötés, a halandóság stb.

³ Az általános iskola 8 osztályának elvégzése után a gyermekek túlnyomó többsége már évtizedek óta tovább tanul. Ezek szükséglete magasabb, mint a kisebb gyermekeké és így eltartásuk-képzésük is mind a szülőknek, mind a társadalomnak többre kerül.

⁴ Szűcs Zoltán: A háztartások és lakásaik. *Statisztikai Szemle*. 1992. évi 1. sz. 29—43. old.

adattfeldolgozás módszertani megoldásaiban kell keresnünk. E módszertani kérdések egyike a sok ismérv alapján képezhető háztartás- és családtípusok integrálásának problémaköre, a másik pedig az ezek függvényében feldolgozandó fontosabb személyi és lakásadatok, illetve mind ez ideig az ilyen feldolgozások hiánya.

A népszámlálási adatok feldolgozásánál a már ismertetett jelentős előrehaladás ellenére a háztartások szerinti adattfeldolgozások nem töltenek be olyan mértékű szerepet, amilyen a teljes sokaság esetében megfigyelhető előnyük miatt indokolt lenne. A nem családháztartások aránya ma már 28 százalék körüli, a családoknak még 1990-ben is 7,0 százaléka nem egyedül, hanem más (többnyire felmenő rokon) családdal (kis részben családokkal) alkot közös háztartást, ami egyúttal természetesen — legalábbis részben — közös gazdálkodást és együttlakást is jelent. A családok tehát az egész gazdálkodói-fogyasztói egységek sokaságának csak körülbelül kétharmadát, míg a háztartások az egészet képviselik. Ezért a lakáshelyzetet például kizárólag a háztartások függvényében lehet összefüggően vizsgálni, de emellett számos más fontos témában is előnyösebbek a teljes sokaságra vonatkozó vizsgálatok.

A már említett háztartás- és családtípusok eddigi integrálása nagyon szűkkörűen, illetve nagyon összevont kategóriák szerint és kizárólagosan demográfiai megközelítés alapján történt, ezért összefüggések feltárására csak nagyon korlátozottan — és részben nem is — alkalmas. A háztartások néhány adatát bár különböző ismérvek szerint többféle változatban is feldolgozták, de ezekre általában a két (ritkán három) ismérv szerinti kombinációk voltak jellemzők (például a háztartások létszáma vagy az aktív keresők száma kombinálva a háztartás aktív keresőinek foglalkozási-beosztási csoportjával). Ezek a többféleképpen csoportosított adatok bár önmagukban érdekesek, hasznosak, de nem eléggé árnyaltak, és egymástól függetlenek is, s így az adatok kevésbé vagy egyáltalán nem alkalmasak számos összefüggés feltárására. (Ugyanis például négytagú háztartás közismerten igen eltérő összetételű lehet, csakúgy, mint a két aktív keresővel rendelkező háztartás. Mennyivel szerencsésebb az olyan típusképzés, amelyből egyértelműen kiderül, hogy négytagú, két aktív kereső szülőből és két eltartott gyermekből álló háztartásról vagy nyugdíjas házaspárból álló kétszemélyes háztartásról van szó.)

A két (esetleg három) ismérv szerinti kombinált csoportosítások mellett (de az esetek nagyobb részében inkább helyett) az ennél jóval több ismérv szerinti csoportosítással képezhető háztartás- és családtípusok szerint feldolgozandó megfelelő adatok alkalmasak igazán számos fontos összefüggés feltárására. Ezek azonban hiányoznak a népszámlálás eszköztárából, holott a számítástechnika fejlettsége ezt már régóta lehetővé tenné.

A megfelelő adatok értelmezésével kapcsolatban megjegyzendő, hogy a magyar népszámlálások során a személyi adatok közül a háztartás- és családtípusok függvényében csak néhányat dolgoztak fel (ismereteink szerint más országban is hasonló a helyzet). Emiatt rejtve marad számos fontos információ (ugyanakkor a személyi adatokat, illetve azok közül az aktív keresők adatait önmagukban rendkívül gazdagon és sokoldalúan dolgozták fel és publikálták). Méginkább igaz ez a nem aktív keresőkre, akiknek adatait általában csupán inaktív keresőkre és eltartottakra tagolják. Emiatt azután nem ismeretes, hogy például az egyetemi-főiskolai hallgatók, vagy akár a szakmunkástanulók milyen típusú és milyen társadalmi-gazdasági réteghez

tartozó háztartásokból-családokból és milyen arányban kerülnek ki. Nem ismeretes az sem, hogy a több mint 1,5 millió özvegy és elvált nő és férfi milyen háztartásokhoz tartozik, vagy mennyi él (és lakik) közülük egyedül. A nem aktív keresők adatait nem dolgozták fel az indokolt tagoltsággal, pedig a lakosság több mint fele nem aktív kereső (túlnyomórészt nyugdíjas-járadékos és eltartott gyermek).

A háztartás- és családtípusok képzésének kérdéseivel több mint egy évtizeddel ezelőtt a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Társadalmi Statisztikai főosztálya és a Népeségtudományi Kutató Intézet is foglalkozott (közös vállalkozásban). E munkához az 1973. évi reprezentatív jövedelmi felvétel mintájának közel 36 ezer háztartásra és több mint 100 ezer személyre vonatkozó adatait használták fel másodlagos feldolgozással. A kutatási eredmények⁵ tanulmányunk szempontjából lényeges jellemzője, hogy a háztartások típusainak képzésénél a népszámláláshoz hasonlóan egyidejűleg általában két ismérvet (ritkán hármat) használtak. (Ennél a kutatásnál azonban — a korabeli népszámlálástól eltérően — már alkalmazták az eltartott gyermek fogalmát). Ily módon erre a munkára is a sokszoros bontás volt jellemző. Ugyanakkor a háztartástípusok függvényében valamivel több személyi adatot dolgoztak fel, mint a korabeli népszámlálások, bár a népszámláláshoz képest kevesebb személyi adat állt rendelkezésükre. Ez a kutatás egyébként — tudomásunk szerint — sajnálatos esemény miatt nem fejeződhetett be, ezért a jelzett kiadványok csak táblaanyagot és rövid módszertani leírást tartalmaztak, értékelést nem. A kutatás további folytatása minden bizonnyal újabb előrevivő eredményekhez vezetett volna.

Az ismertett kutatás egyébként jó példája volt annak, hogy minden olyan reprezentatív felmérést fel lehet használni társadalmi-szociális kérdések kutatására is, amelyek megfelelő személyi és más (például lakás-) adatot tartalmaznak, és a minta nagysága is kielégítő reprezentációt biztosít. Az ilyen témákban érintett intézmények közötti és intézményeken belüli szervezeti tagoltságokkal elkülönülő hatalmi — és sok esetben merev szemléleti — problémák azonban nem gátolhatják a nagy költséggel szervezett és lebonyolított felmérések adatainak sokoldalú, többcélú hasznosítását. E tekintetben a népszámlálási adatok esetében a teljeskörűség miatt még nagyobb a tét, ugyanis a különböző szakmai területek egymástól természetesen eltérő szemléletű érdekeit, illetve reális elvárásait is figyelembe kell venni. Az 1990. évi népszámlálási adatok esetében az adatbázishoz való hozzáférhetőség biztosításával megteremtették a többirányú felhasználás lehetőségét. A továbbiakban ismertetendő, folyamatban levő kutatás is ehhez a gondolatmenethez kapcsolódik.

A háztartás- és családtípusok integrált rendszere

Az előzőkben vázolt körülmények időszerűvé tették a háztartástípusok olyan rendszerének kidolgozását, amely a háztartásoknak közel háromnegyedét kitevő családok különböző típusait a nem családháztartásoktól elhatárolva foglalja magában. E háztartástípusok rendszerének függvényében azután — amint erre már előzőleg is utaltunk — célszerű feldolgozni a megfelelő népszámlálási személyi és lakásadatakat abból a célból, hogy a népesség társadalmi-gazdasági összetételét és lakáshely-

⁵ A háztartások és családok összetétele. 1—2. köt. KSH Társadalmi Statisztikai Főosztálya — Népeségtudományi Kutató Intézet. Budapest. 1981. 314 old.; 1982. 491 old.

zetét az eddigieket lényegesen meghaladóan, sokoldalúbban lehessen vizsgálni, illetve hogy a társadalomról több, jobb és új ismereteket lehessen szerezni.

A kutatási célkitűzés megvalósításával kapcsolatos módszertan kialakítását az vezérelte, hogy a mennyiségi szemlélet visszaszorításával a minőségi tényezőkre koncentrálva, az eddigieknél inkább kevesebb, de jobb, célszerűbb, a kutatás és a gyakorlat számára használhatóbb ismeretekhez jussunk, s mindezt gyorsabban és olcsóbban érjük el. A feladat két alapvető témája, egyrészt a háztartás- és családtípusok problémaköre, másrészt az ezek függvényében feldolgozandó adatok körének és feldolgozási formáinak, módszereinek meghatározása szorosan összefüggő kérdések, mivel számos személyi és főleg lakásadat csak ilyen összefüggésben értelmezhető helyesen és hasznosítható eredményesen.

Az első téma megoldása háromlépcsős változat kidolgozását igényelte: a háztartások típusainak részletes, de még jól áttekinthető, egy kevésbé részletes és egy összevont (összegző jellegű) változatát. Ez lehetővé teszi — a feldolgozandó adatok mintáinak nagyságához, a vizsgálandó témához és a különböző kombinatív csoportosításokhoz igazodva — az adott célnak és lehetőségeknek legjobban megfelelő típusváltozat alkalmazását.

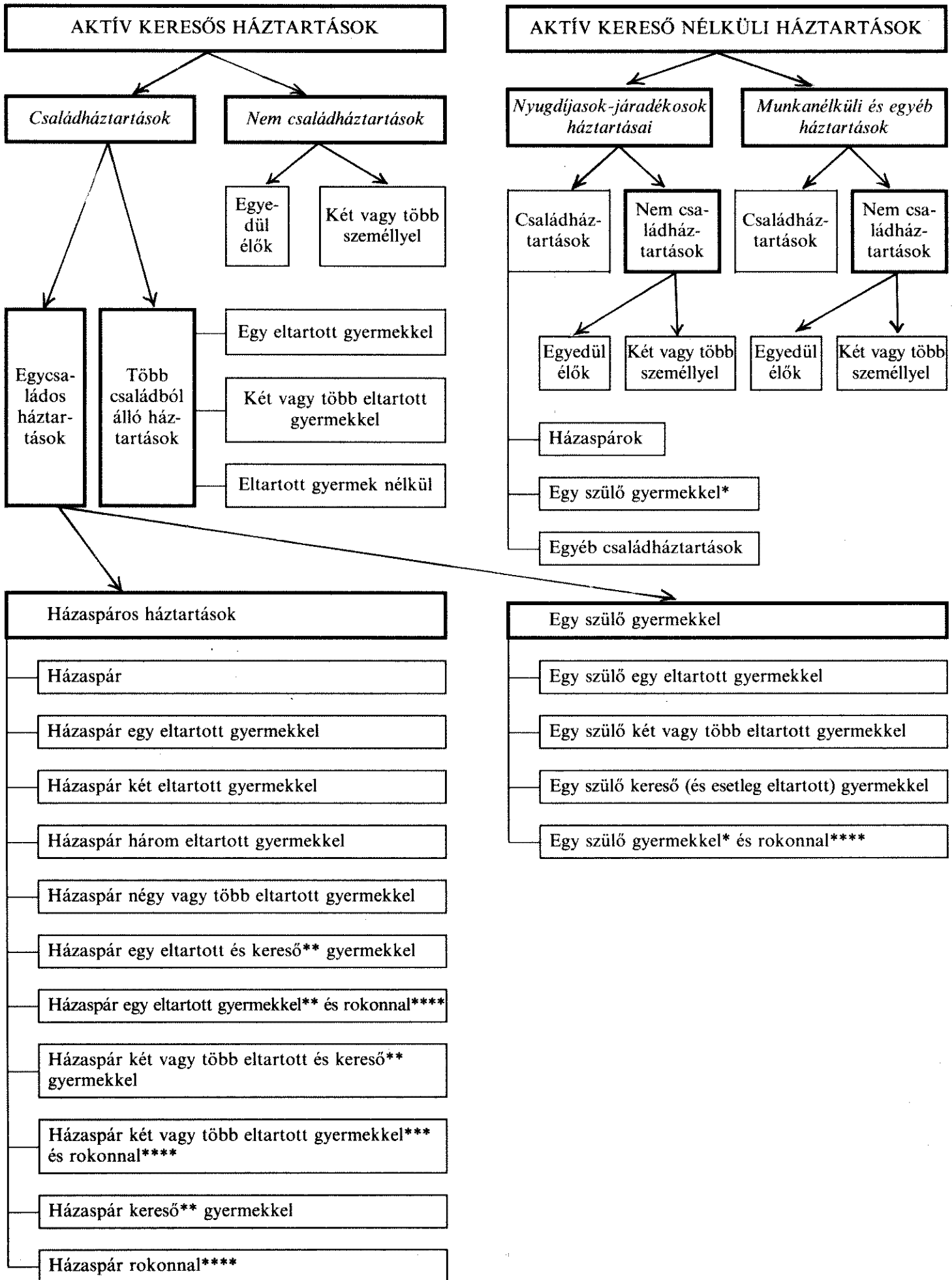
A típusok kialakításánál egyrészt a lehetőségekhez képest a demográfiai szemléletet igyekeztünk ötvözni a gazdasági-szociális nézőponttal, másrészt az elhatárolásoknál minden eddigit jelentősen meghaladó számú ismérvet egyidejűleg alkalmaztunk annak érdekében, hogy jól értelmezhető és aránylag sok szempontból homogén típusokat képezzünk. Az áttekinthetőség igénye azonban természetesen korlátozta a típusok számát. Emiatt — szükségszerűen — bizonyos kompromisszumokra is sor került. Ezzel együtt sem lehetett a típusok képzésénél minden lényeges ismérvet érvényesíteni. Ezért egyes típusok esetében csak a rendszert kiegészítő, illetve ahhoz szorosan kapcsolódó néhány további kombinatív csoportosítás révén lehetséges eljutni a nagyon sok szempontból homogén, igazán jól értelmezhető háztartás- és családtípusok képzéséhez.

A háztartástípusok kialakításánál természetesen figyelemmel voltunk a több mint három évtized alatt felhalmozódott hazai tapasztalatokra (népszámlálások, különböző reprezentatív felvételek és a már szintén említett, több mint egy évtizeddel ezelőtti társadalomstatisztikai kutatás tapasztalataira). Ezen kívül a közös piaci országok és az Egyesült Államok egyes csoportosításainak bizonyos elemeit, illetve az ezekből adódó gondolatokat is igyekeztünk hasznosítani, de a célkitűzésekből adódó követelmények is meghatározói voltak a munkának. Számításba vettük azt is, hogy a már említett részletes változat szükség szerinti átrendezésével (sőt, szükség esetén a később ismerttetendő kombinatív csoportosítások adatainak igénybevételével) alkalmas legyen — még váratlan problémákat is felvető — nemzetközi összehasonlításokra. Mindezekon kívül előállíthatóvá válik a népszámlálás során eddig alkalmazott, szűk körűen integrált háztartás- és családtípusok szerinti tagolás is.⁶

Az ábrán bemutatott részletes változat 28, az ennél kevésbé részletes 16, a legösszevontabb (összegző jellegű) pedig 10 típusra tagolja a háztartásokat.

⁶ A háztartástípusok rendszerének kialakítási munkálataiban a szerző munkatársa volt *Sándor Pirooska*. A tervezetet szakmailag véleményezték a KSH Népszámlálás vezető szakértő munkatársai.

A háztartások típusai

* Egynél több gyermek is lehet.
 ** Egynél több kereső gyermek is lehet.
 *** Kereső gyermek is tartozhat ide.
 **** Egynél több rokon is lehet. (Az ún. nem rokon személyek rokonnak tekintendők.)

A háztartás- és családtípusok képzésének menetében a különböző ismerveket a következők szerint határoltuk el:

1. az aktív kereső nélküli háztartásokat elkülönítettük az olyan háztartásoktól, amelyekben legalább egy aktív kereső van;
2. mindkét előbbi kategórián belül elhatároltuk a családháztartásokat a nem családháztartásoktól;
3. a nem családháztartások körén belül az egyedül élőket elkülönítettük a két vagy több személyből álló, ugyancsak nem családháztartásoktól: a családháztartásokon belül pedig megkülönböztettük az egy és a két vagy több családból álló háztartásokat (ez utóbbit csak az aktív keresősöknél, mivel az aktív kereső nélküliek körében a két vagy több családból álló háztartások száma elenyészően kevés);
4. az egycsaládos háztartások körén belül különválasztottuk a mind nagyobb számú egy szülő gyermekkel típusú háztartásokat a házaspáros családháztartásoktól (ez utóbbiakhoz sorolva az élettársi közösségben élőket is);
5. az egycsaládos, házaspáros családok köréből kiemeltük a csak házaspárból álló kétszemélyes háztartásokat; továbbá — csak az aktív keresősök esetében — elhatároltuk egymástól azokat, ahol a házaspáron kívül csak eltartott gyermek(ek) van(nak); ahol kereső és eltartott gyermek is van; ahol csak kereső gyermek van, s végül ahol rokon is él a háztartásban (a háztartásokban élő nagyon kevés számú nem rokon személyeket az egyszerűség kedvéért úgy tekintjük, mintha rokonok lennének);
6. végül az aktív keresős háztartások körében az eltartott gyermekek száma szerint is képeztünk típusokat (ezt azonban, a túlzott elaprózódás elkerülése végett, másként: részletesebben tagolva oldottuk meg az egycsaládos házaspáros háztartásoknál, mint az egy szülő gyermekkel típusú és az egynél több családból álló háztartások körében).

Az aktív keresős és az aktív kereső nélküli háztartások következő oldalon bemutatott típusait alakítottuk ki.

A háztartástípusok ismertetett módon kialakított típusai az esetek túlnyomó többségében automatikusan a háztartás nagyságát (taglétszámát) részben egészen pontosan, részben pedig igen közelítő pontossággal jellemzik.

Külön probléma az olyan háztartások besorolása, amelyekben sem aktív kereső, sem nyugdíjas-járadékos nincs, csupán munkanélküli vagy csak eltartott. A munkanélküli háztartások aránya a lakónépesség szerinti adatfeldolgozás alapján 1990. január 1-jén még csak 1,2, a csak eltartottakból állóké pedig 1,6 százalék volt. Amennyiben azonban az állandó népesség szerint történik az adatfeldolgozás, ezek az arányok csökkennek. Ez esetben ugyanis az ideiglenes jelleggel nem az állandó lakóhelyükön lakó diákok és munkanélküliek is az állandó lakhely szerinti háztartásukhoz kerülnek, szemben a lakónépesség szerinti feldolgozással, ahol az ideiglenes lakóhelyen mint egyedül élőket vették őket számba (ha pedig intézetben laktak, akkor intézeti háztartásban lakónak számítottak). Az állandó népesség szerinti feldolgozás esetén kompromisszumként kielégítő megoldásnak tűnik az az eljárás, hogy az aktív kereső nélküli háztartások köréből kiemeljük, és három háztartástípusra tagolva mutatjuk ki az olyan háztartásokat, amelyekben csak munkanélküli vagy csak eltartott vagy ún. egyéb inaktív kereső van. (Az utóbbiak száma minimális.) E típusok: családháztartások, egyedül élők és egyéb nem családháztartások.⁷ (A munkanélküliek száma egyébként a személyi adatok aktivitás-tevékenység szerinti feldolgozásából ismert lesz háztartástípusonként is.) Ezzel a megoldással az aktív kereső nélküli háztartások túlnyomó többségét kitevő nyugdíjasok-járadékosok (és eltartottaik)

⁷ Ez azonban csak az 1990. évi adatok esetében megoldás. A későbbiekben a jelentősen megnövekedett csak munkanélküliekből és eltartottaikból álló háztartásokat külön — típusok szerint — indokolt részletezni.

különböző típusú háztartásai tisztán jelennek meg a rendszerben, amiből — jelentős arányukból adódóan — nagyon sok előny származik.

A háztartások típusainak változatai

A) AZ AKTÍV KERESŐS HÁZTARTÁSOK

I. Részletes

II. Kevésbé részletes

III. Összevont

A/1. Házaspáros egycsaládos háztartások

1. Házaspár	1. Házaspár	}	1. Házaspár
2. Házaspár egy eltartott gyermekkel	2. Házaspár egy eltartott gyermekkel		2. Házaspár eltartott gyermekkel
3. Házaspár két eltartott gyermekkel	3. Házaspár két eltartott gyermekkel	}	
4. Házaspár három eltartott gyermekkel	4. Házaspár három vagy több eltartott gyermekkel		
5. Házaspár négy vagy több eltartott gyermekkel			
6. Házaspár egy eltartott + kereső gyermekkel	5. Házaspár egy eltartott gyermekkel + kereső gyermekkel vagy (és) rokonnal	}	3. Házaspár eltartott gyermekkel + kereső gyermekkel vagy (és) rokonnal
7. Házaspár egy eltartott gyermekkel + rokonnal	6. Házaspár két vagy több eltartott gyermekkel + kereső gyermekkel vagy (és) rokonnal		
8. Házaspár két vagy több eltartott + kereső gyermekkel	7. Házaspár kereső gyermekkel vagy (és) rokonnal		
9. Házaspár két vagy több eltartott gyermekkel + rokonnal			
10. Házaspár kereső gyermekkel			
11. Házaspár rokonnal			

A/2. Egy szülő gyermekkel

12. Egy szülő egy eltartott gyermekkel	8. Egy szülő egy eltartott gyermekkel	}	5. Egy szülő gyermekkel
13. Egy szülő két vagy több eltartott gyermekkel	9. Egy szülő két vagy több eltartott gyermekkel		
14. Egy szülő kereső (és esetleg eltartott) gyermekkel	10. Egy szülő kereső gyermekkel + rokonnal vagy (és) eltartott gyermekkel		
15. Egy szülő gyermekkel és rokonnal			

A/3. Két vagy több családból álló háztartások

16. Egy eltartott gyermekkel	}	11. Két vagy több családból állók	6. Két vagy több családból állók
17. Két vagy több eltartott gyermekkel			
18. Eltartott gyermek nélkül			

A/4. Nem családháztartások

19. Egyedül élők	}	12. Nem családháztartások	7. Nem családháztartások
20. Kettő vagy több személlyel			

B) AZ AKTÍV KERESŐ NÉLKÜLI HÁZTARTÁSOK

B/1. Nyugdíjasok — járadékosok háztartásai

21. Egyedül élők	13. Egyedül élők	}	8. Egyedül élő nyugdíjas járadékos
22. Házaspár	14. Házaspár		9. Nyugdíjas, járadékos házaspár
23. Egy szülő gyermekkel	15. Egyéb család- és nem családháztartások		10. Egyéb aktív kereső nélküli háztartások
24. Egyéb családháztartások			
25. Nem családháztartások			

B/2. Munkanélküliek, egyéb inaktívak és eltartottak

26. Egyedül élők	}	16. Munkanélküliek, egyéb inaktívak, eltartottak háztartásai
27. Nem családháztartások		
28. Családháztartások		

A kialakított háztartástípusok függvényében történő adatfeldolgozás

A kutatási program szerint a közeljövőben sor kerül a háztartástípusok szerinti adatfeldolgozásra. Ehhez az 1990. évi népszámlálás 2 százalékos mintájának állandó-népeesség-adatait használjuk fel.

Az 1990. évi adatok feldolgozásának hármas célja van. Mindenekelőtt a tapasztalatszerzés, ugyanis a háztartások kialakított típusait a feldolgozás eredményeinek ismeretében esetleg némileg módosítani kell. Továbbá egy lezárult korszak záróhelyzetét jellemző és egy új korszak nyitányával összefüggő bázisadatok megteremtése, amelyekhez majd viszonyítani lehet a későbbi adatokat. Végül, de nem utolsó sorban: a népesség társadalmi-gazdasági és lakáshelyzetének számos tekintetben újszerű vizsgálata egy külön kiadvány keretében. A feladatokat — OTKA-támogatással — a KSH Népszámláláson, a népszámlálás vezető szakértő munkatársainak közreműködésével oldjuk meg.

Az adatfeldolgozásnál a személyi adatok közül — vázlatosan felsorolva — a következők jönnek számításba: nem, kor, családi állapot és családi állás, legmagasabb iskolai végzettség, aktivitás, illetve tevékenység. Ez utóbbival kapcsolatban aktív keresők esetében: a foglalkozási viszony, a konkrét foglalkozás és annak állománycsoportja, a beosztás és az ágazati hovatartozás; nyugdíjasok-járadékosok esetében: a státusuk jogcíme (saját jogú, özvegyi, rokkantsági nyugdíj, illetve járadék), a nyugdíjazás előtti utolsó foglalkozás, állománycsoport, beosztás, nyugdíj melletti munkavállalás; tanuló gyermekek esetében: az iskola fokozata és típusa. Külön rétegeként, illetve csoportként jelennek meg a feldolgozás során, többek között, a gyermekgondozási segélyben, díjban részesülők, a munkanélküliek stb.

A lakásadatok közül a következőket szükséges feldolgozni: a lakás tulajdoni jellege, használati jogcíme, szobaszáma, komfortfokozata, alapterülete, felszereltsége, továbbá a lakásban élő háztartások száma és típusa.

A feldolgozásnál a már említett kombinatív csoportosítások közül ötféle jön számításba. Ezek közül a keresők száma szerinti kombinatív feldolgozás kizárólag a típusok további homogenizálását, megismerésüket szolgálja. Ezért az előbb felsorolt személyi és lakásadatokat ilyen kombináció szerint nem dolgozzák fel. Keresőkön ezúttal aktív és inaktív keresőket is értünk, az aktív keresős háztartástípusokat ezek együttes figyelembevételével kombináljuk. (Például egy aktív keresős; egy aktív + egy inaktív keresős stb.) Ezt az eljárást részben az indokolja, hogy az aktív keresős háztartásokban nagyon sok inaktív kereső is él (nyugdíjas-járadékos; köztük a nyugdíjkorhatár előtt nyugdíjazott nagyszámú rokkantsági nyugdíjas, és a gyermekgondozási segélyben, díjban részesülők). Ugyanakkor figyelmet érdemel, hogy az aktív keresők egy igen jelentős részének alacsony keresete hasonló nagyságrendű, mint a nyugdíjasok igen nagy tömegeinek nyugdíja. E körülmények indokolják, hogy szakítsunk a hagyományokkal, ne csak az aktív keresők számát, hanem az inaktívakét is vegyük a csoportosításnál figyelembe.

A további homogenizálást és a társadalom jobb megismerését szolgálja majd az a kombinatív csoportosítás, mely szerint bizonyos adatokat az aktív kereső nélküli háztartások és az aktív keresős, eltartott gyermek nélküliek különböző típusai esetében a főkereső korával is kombinálva, ahol pedig eltartott gyermek is van, ott a

gyermek (több gyermek esetén a legfiatalabb) korával is kombinálva feldolgozzák. Ilyen feldolgozással a lakáshelyzetről minden bizonnyal új és hasznos ismeretek szerezhetők. Az áttekinthetőség követelménye miatt az egyes típusok adatait csak három-három csoportra tagolva tervezzük feldolgozni.⁸

A főkereső társadalmi-foglalkozási hovatartozása és a háztartás lakóhelyének típusa szerinti kombinációk — mint alapvető csoportosítási ismérvek — alapján feldolgozandó háztartástípusonkénti személyi és lakásadatok feltehetően jelentősen növelik majd a társadalomról szerezhető információt, és általuk számos új ismeret birtokába juthatunk. Ilyen kombinatív csoportosításokat az áttekinthetőség érdekében csak a kevésbé vagy a nagyon összevont 16, illetve 10 háztartástípus esetében célszerű alkalmazni. Mind a társadalmi-foglalkozási hovatartozás, mind a lakóhely típusa szerinti kombinatív csoportosításoknál az áttekinthetőség miatti tömörítési, illetve szűkítési szándék ellenére sem lehet az egyes háztartástípusokon belül 5—6-nál kevesebb kategóriát képezni.⁹ Ez azt jelenti, hogy 16 háztartástípus esetében 80, illetve 96 differenciált háztartástípus szerint történne az adatfeldolgozás. Ez már szokatlannak vagy túlzottnak és nehezen áttekinthetőnek ítéltető részletezés lenne. Ezért csupán néhány adatot dolgozunk fel ilyen részletezésben, a legtöbbet pedig csak a legösszevontabb 10 háztartástípus különböző kombinációi szerint. Általában mindig a konkrét személyi és lakásadat mérlegelése alapján, differenciáltan határozzuk meg azt, hogy milyen adatot milyen részletezettségű háztartástípusok szerint dolgozunk fel. Például az 1,5 millió özvegy és elvált személy hovatartozásának megállapításához a családiállapot-adatokat nagyon részletes tagolásban kell feldolgozni, ugyanakkor az aktív keresők munkahelyének ágazati hovatartozását a legösszevontabb változat szerint is elegendő.

Végül sor kerülhet a főkereső legmagasabb iskolai végzettsége szerinti kombinatív csoportosításra, illetve bizonyos háztartástípusonkénti adatok ilyen kombináció szerinti feldolgozására is. A főkereső fogalmának alkalmazása egyébként elkerülhetetlenül szükségessé vált, mivel már a háztartástípusok elhatárolásának első szakaszában is csak ezzel lehetett megkülönböztetni egymástól az aktív keresős és az aktív kereső nélküli háztartásokat. A főkereső egyébként az esetek többségében azonos a hagyományos háztartásfővel, és e fogalmat nálunk a jövedelmet és fogyasztást vizsgáló reprezentatív felvételeknél már régóta alkalmazzák. A népszámlálásnál azonban ez ideig nem.

*

Úgy gondoljuk, hogy az ismertetett kombinációk szerinti csoportosításokkal differenciáltan feldolgozandó háztartástípusonkénti adatokat nemcsak a társadalmi-szociális kérdéseket kutatók, hanem a társadalom, illetve szociálpolitika alakítói és gyakorlati végrehajtói, közöttük az önkormányzatok is igénylik.

⁸ Aktív kereső nélküli háztartások esetében a főkereső korcsoportja: 59 éves és fiatalabb, 60—69, 70 éves és idősebb; aktív keresős eltartott gyermek nélküli háztartásoknál 34 évesnél fiatalabb, 35—59, 60 éves és idősebb; aktív keresős gyermekes háztartások esetében pedig az eltartott gyermek kora szerint (0—5, 6—14, 15 éves és idősebb).

⁹ A társadalmi-foglalkozási hovatartozás kategóriái: vezető-irányító; szakalkalmazott; ügyviteli alkalmazott; szakmunkás; betanított és segédmunkás; önálló foglalkozású. A települések típusai pedig: Budapest; megyeszékhelyek; többi városok; községek (a népességszám nagysága szerint három csoportban).

További vizsgálódás tárgya, hogy elsősorban a nagyobb városok önkormányzatai részére az ismertetett (legközelebbi népszámláláskor számba veendő) személyi és lakásadatok közül melyeket és milyen háztartástípus-részletezésben lenne majd célszerű feldolgozni.

Az ismertetett háztartástípusok függvényében történő személyi és lakásadatok feldolgozásának tapasztalatai alapján lehet majd eldönteni, hogy a legközelebbi teljes körű népszámlálás vagy az azt feltehetően megelőző, illetve helyettesítő esetleges mikrocenzus során miként lehet a legcélszerűbben alkalmazni ezt a módszert, hogy gazdaságosabban, hatékonyabban és gyorsabban is lehessen megoldani a feldolgozási és publikációs feladatokat.

TÁRGYSZÓ: Háztartás. Család. Népszámlálás.

РЕЗЮМЕ

Главной целью автора является изложение гомогенной с ряда точек зрения системы типов домашних хозяйств, образованной на основании признаков демографического, экономического и социального характера.

Автор занимается также и методологическими аспектами того, каким образом обработка личных и жилищных данных переписей населения в функции типов домашних хозяйств могла бы дать более полезные знания, чем до сих пор. Применение этого метода повысило бы и экономичность обработки данных, так как настоящая система интегрирует типы домашних хозяйств и семей таким образом, что последние внутри системы фигурируют обособленно от несемейных домашних хозяйств.

SUMMARY

The study aims primarily at outlining the system of types of households, which is elaborated on the basis of demographical, economic and social criteria thus being homogeneous even from several aspects.

The author also deals with a question of methodological character, namely how processing the personal and housing data of population censuses in the function of types of households would provide information which can be utilized better than before. Applying this method would also make data processing more economical, since the system mentioned above integrates the types of households and families in the manner that the latter appear within this system separately from non-family type of households.

AZ AKTÍV MUNKAERŐPIACI PROGRAMOK ÉRTÉKELÉSÉNEK MÓDSZEREI (II.)

DR. FREY MÁRIA—DR. SIMKÓ JÁNOS

A fejlett országokban alkalmazott munkaerőpiaci programokat ismertettük tanulmányunk első részében (*Statisztikai Szemle*. 1993. évi 11. sz. 903—917. old.). A második részben az aktív munkaerőpiaci programok hazai bevezetésének előkészítő munkálatait mutatjuk be.

A PROGRAMÉRTÉKELÉS HAZAI ELŐKÉSZÜLETEI

Magyarországon az 1980-as években kezdtek kiépülni a munkanélküliség kezelésére hivatott munkaerőpiaci intézmények és eszközök. 1981-ben kezdődött — a megyei tanácsok háttérintézményeként — a munkaerő-kereslet és -kínálat összehangolását segítő munkaerő-szolgálati irodák megszervezése. Az átképzési támogatás rendszerét 1983-ban vezették be. Közhasznú foglalkoztatásra 1987-től van mód. 1988-tól részesülhetnek támogatásban a pályázati követelményeknek megfelelő munkahelyteremtő beruházások. Ugyanebben az évben kezdték folyósítani az új-rakezdési kölcsönt is azoknak a munkanélkülieknek, akik kisvállalkozást alapítva vagy abba beszállva, önmaguk kívántak gondoskodni foglalkoztatásukról. 1988-tól van mód a foglalkoztatáspolitikai célú korengedményes nyugdíjazásra. Végül 1989-ben került sor a munkanélküli-segélyezés bevezetésére, ami a munkanélküliek ellátásának jóval korlátozottabb formáját, a felmondási idő meghosszabbításának, illetve az elhelyezkedési támogatásnak az 1986 óta alkalmazott rendszerét váltotta fel.

Ezeknek az eszközöknek a ráfordításait 1987-ig közvetlenül a költségvetés fedezte. A közvetett költségvetési finanszírozásra való átállás 1988-ban következett be, amikor is önálló pénzügyi forrásként megteremtődött a foglalkoztatási alap.

Magyarországon akkor került sor az első, a munkaerőpiaci eszközök működésének az értékelését célzó kutatásokra, amikor az eszközrendszer számbelileg akkorára nőtt, hogy egyes elemeit össze lehetett vetni egymással, továbbá amikor ezek finanszírozási forrása is önállósult. Ez az 1988. év volt. A kezdeti tapasztalatokat összegző kutatási jelentés a következő megállapításra jutott.¹⁷

¹⁷ Lásd: A foglalkoztatáspolitikai eszközrendszerének értékelése. Munkaügyi Kutatóintézet. (Kézirat.)

a) Az eszközrendszer összehasonlítása korántsem problémamentes. A következtetések megfogalmazásánál nemcsak az információ-rendszer hiányosságai kényszerítik óvatosságra, hanem a rövid működési idő is. E két ok megakadályozta, hogy az összehasonlító elemzésnek bármiféle eredménymutató (például az elhelyezkedettek aránya) lehessen az alapja. A fajlagos bruttó költségadatokat viszont nem is jogosíthattak fel más megállapításra, mint arra, hogy az olcsóság nem lehet egy program előnyben részesítésének kizárólagos indoka. A differenciált problémamegoldáshoz valamennyi eszközre szükség van, sőt még többre is, mint ami rendelkezésre állt 1988-ban. Bár a meglévők sem feleltek meg sok tekintetben a rendeltetésüknek.

b) A munkaerőpiaci eszközök alkalmazási szabályai ugyanis úgy voltak meghatározva, hogy igénybevételek elsődlegesen a visszafejlődő tevékenységekből átmenetileg kiszoruló munkaerő átsegítését szolgálta a perspektivikus foglalkozásokba, szakmákba, munkáltatókhoz vagy földrajzi körzetekbe. Ilyen mozgások azonban csak szórványosan fordultak elő a gazdaságban, sőt továbbra is a munkaerőhiány maradt a jellemző állapot. 1988-ban még több ágazat (közlekedés, kereskedelem, egészségügy) tartós és jelentős létszámhiánnyal küzdött, de kielégítetlen maradt a lakosság számos szolgáltatási igénye is.

c) Ilyen körülmények között a munkanélküliség kezelésére hivatott munkaerőpiaci eszközök is vagy kihasználatlanok maradtak, illetve azok maradtak volna, ha az igényjogosultságot kiterjesztő módosításokkal ezt nem előzik meg, vagy kisebb-nagyobb torzulással működtek, azzal az állandó veszéllyel, hogy a foglalkoztatási alap központi forrásai továbbra is a hiánygazdaság hagyományos elosztási gyakorlata szerint jutnak el az alkuképes felhasználókhoz.

Miközben a foglalkoztatáspolitikai eszközrendszer egyik-másik eleme iránti érdeklődést rábeszéléssel kellett felkelteni, az 1988-ban átlagosan 10—15 ezerre becsülhető regisztrált munkanélküliből csupán 30—40 százalék volt jogosult arra, hogy bekerülhessen az aktív, illetve passzív munkaerőpiaci programokba.

1989-ben a munkaerőpiaci helyzet érdemben nem változott. Még a IV. negyedévben is jóval magasabb volt a Munkaügyi Információs Központban nyilvántartott üres állások száma, mint a munkahelyel nem rendelkező álláskeresőké. Így az ez évre tervezett 2,4 milliárd forintos foglalkoztatási alapról is csak 2,1 milliárd forintot sikerült elkölteni, annak ellenére, hogy 1989 elején vált általánossá a munkanélküligépezés. Az alap elköltésének egyre nagyvonalúbbá váló feltételei csak 1990-ben ütöttek vissza, amikor is példátlan ütemben kezdett növekedni a munkanélküliség. (1990. január és december között 23 426-ról 79 521 főre emelkedett a munkanélküliek száma.) Ekkor az előirányzott 5 milliárd forint helyett már 7,8 milliárd forintot kellett a költségvetésnek a foglalkoztatási alap számára biztosítania, év közben pedig pénzhiány miatt több programot (például az újrakezdési kölcsönt és a munkahelyteremtő beruházások támogatását) le is kellett állítani.

Mivel köztudott volt, hogy a gyorsan romló munkaerőpiaci helyzet nem teszi lehetővé a munkanélküliség anyagi terheinek közvetlen költségvetési forrásokból való finanszírozását — a költségvetési hiány nélkül is épp elég nagy összegű lett —, megtörténtek az előkészületek a munkanélküli-biztosítás bevezetésére, továbbá a tömeges munkanélküliség kezelését célzó munkaerőpiaci intézmények, szolgáltatások és programok kiépítésére. Ehhez támogatást nyújtott a Világbank 3. Ipari Szerkezetátalakítási Programjának (2,9 millió dollár értékű) munkaerőpiaci és átképzési komponense is. (Ebből 1,9 millió dollár a miskolci átképző központ tanműhelyeinek a felszerelését szolgálta.)

Ez az 1989-ben és 1990-ben végrehajtott programkomponens tartalmazott egy feladatot a foglalkoztatási alap felhasználásának nyomon követésére és értékelésére alkalmas számítógépes információ-rendszer (monitoring) kiépítésére is. Ehhez világbanki hitelből szakértői szolgáltatást lehetett igénybe venni. A szakértői munkára az egyesült államokbeli Upjohn Institute for Employment Research kapott megbízást.

Az intézet által kidolgozott módszertannak¹⁸ az volt az erőssége, hogy:

- viszonylag kevés adattal egységes rendszerbe foglalta a munkaerőpiaci eszközökről gyűjtendő információkat;
- a foglalkoztatási alap decentralizálásához megfelelően konkrét és konzisztens eljárási modellt vázolt fel;
- megfogalmazta azokat a teljesítménykritériumokat, amelyek a munkaerőpiaci programok és a munkaerőpiaci szervezet működésének értékeléséhez előfeltételül szolgáltak.

E javaslatok az 1991-ben elfogadott foglalkoztatási törvény előkészítése során részben hasznosultak — például az alap decentralizálásának elvei és szempontjai tekintetében —, a monitoring rendszer kiépítése azonban nem indult meg. Ennek az volt a fő oka, hogy a foglalkoztatási törvényt megelőzően ehhez hiányoztak a (személyi, tárgyi, intézményi) feltételek. Ugyanis az e feladatot is ellátó egységes munkaerőpiaci szervezetet csak „A foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról” szóló 1991. évi IV. törvény hatálybalépését követően lehetett létrehozni. A törvény azonban más tekintetben is nagy változásokat hozott:

1. megteremtette a foglalkoztatásiérdek-egyeztetés intézményrendszerét, amely mind a döntéshozatalban, mind pedig a végrehajtás irányításában és ellenőrzésében érdemi részvételt biztosít a társadalmi partnereknek;
2. a költségvetési szerepvállalás fenntartása mellett biztosítási alapra helyezte a munkanélküliek keresetpótlásának anyagi forrását képező szolidaritási alapot;
3. új programokkal bővítette az aktív munkaerőpiaci eszközöket, és a meglévők alkalmazási feltételeit is jelentősen módosította.

E feladatok összetettségét bizonyítja, hogy hasonló finanszírozási struktúrák, intézményrendszerek, érdekegyeztetési mechanizmusok, szolgáltatások és programok a fejlett piacgazdaságokban 60—80 év folyamatos fejlődésének az eredményeként jöttek létre. Ezeket nálunk a munkanélküliség robbanásának nyomása alatt kellett rövid idő alatt pótolni. Csak ezután kerülhetett sor „a foglalkoztatáspolitikai eszközrendszer hatékony felhasználásának elemzésére és ellenőrzésére”, amit a foglalkoztatási törvény a Munkaügyi Minisztérium hatáskörébe utalt.

A monitoring tartalma

A munkanélküliek ellátása és az aktív eszközök finanszírozása egyre nagyobb teher a társadalomnak, a gazdaságnak, a munkaerőpiaci szereplőknek és az állampolgároknak egyaránt. 1992-ben a bruttó hazai termék 4 százalékát kellett felhasználni erre a célra — ez az OECD-tagállamok középmezőnyének megfelelő szint —, amiből 3 százalék került a szolidaritási alapba és 1 százalék a foglalkoztatási alapba. Míg a munkanélküliek ellátásáról jól dokumentált információk állnak a közvélemény rendelkezésére, addig az aktív programok hatásainak a nyomon követése megoldatlan. Emiatt gyakran bírálják a munkaügyi kormányzatot. Ezért az Országos Munkaügyi Központ 1992-ben kialakította az aktív eszközök munkaügyi központoknál vezetett

¹⁸ Lásd: O'Leary, C. J.: Evaluation criteria and planning guidelines for employment fund programs in the Republic Hungary. Upjohn Institute for Employment Research. Kalamazoo-Michigan. 1989. 8 old.

bizonylatain alapuló információ-rendszerét. A manuális nyilvántartások azonban csak arra adnak választ, hogy az aktív programokról megkötött szerződések hány fő belépését teszik lehetővé (például az átképző tanfolyamokba, a közhasznú munkavégzésbe, a vállalkozói támogatásra stb.), továbbá mekkora pénzügyi elkötelezettséggel járnak. A megvalósulásról azonban nem tájékoztatnak. Az eredményekről akkor tudunk többet, ha elkészül a számítógépes monitoring. Ennek kiépítésében három megye vesz részt: Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar és Somogy. A fejlesztő munkában közreműködnek a Munkaügyi Minisztérium, az Országos Munkaügyi Központ és a Munkaügyi Kutatóintézet szakértői is. A kísérleti szakasznak 1993 végére kell lezárulnia. A fejlesztő munka eredményeit 1994 elején országosan be kell vezetni.

A monitoring minden programról négy információs blokkot fog tartalmazni:

- a résztvevők összetételének megismeréséhez szükséges egyéni adatokat,
- a programoknak, illetve kivitelezőinek főbb jellemzőit,
- a követő vizsgálatok eredményeit,
- a teljesítménymutatókat.

A monitoring a következő aktív munkaerőpiaci eszközökről ad majd áttekintést:

- a munkanélküliek képzése,
- a munkaviszonyban állók megelőző jellegű átképzése,
- a munkanélküliek vállalkozóvá válásának támogatása,
- a tartósan munkanélküliek foglalkoztatását ösztönző bértámogatás,
- a közhasznú munkavégzés,
- a munkahelyteremtő beruházások támogatása,
- a csökkentett munkaidejű foglalkoztatás,
- a korengedményes nyugdíj átvállalása,
- a munkaközvetítés.

A programok résztvevőinek egyéni adatai

Az aktív munkaerőpiaci eszközök által érintett személyek — az átképzésben részt vevő munkanélküliek és a munkaközvetítésben részesülők kivételével — ma nem szerepelnek a számítógépes adatrendszerben. Így összetételükről rendkívül kevés, a mindenkori helyzetfelismerést megalapozó információ áll rendelkezésre. Mivel a munkanélküli-regiszterben szerepel az, ha valaki bekerül egy programba, így a munkaközvetítési és munkanélkülijáradék-nyilvántartásra támaszkodva felépíthető a hiányzó adatrendszer. Ez az egyes eszközök jellemzőihez igazodva természetesen tartalmazni fog egyedi jellemzőket, általánosságban azonban majd arról tájékoztat, hogyan alakul a képzésben, közhasznú munkán, a bérszubszenciával foglalkoztatott munkanélküliek és a többi aktív program résztvevőinek összetétele:

- életkori csoportonként és nemenként,
- területi körzetek és települési kategóriák szerint,
- iskolai végzettség szerint,
- munkaerőpiaci státus szerint,
- az előző munkahely ágazati hovatartozása, foglalkozási és állománycsoportja szerint,
- az ott elért havi bruttó átlagkereset nagysága alapján,
- a programba lépést megelőző munkaerőpiaci intézményi részvétel, illetve ellátási forma szerint.

Az összetétel-vizsgálat elvégezhető lesz a vizsgált időszakban egy-egy programba belépőkre, kilépőkre és a menet közben lemorzsolódókra nézve is, továbbá bármely időpontban képet lehet kapni az aktív eszközök által éppen „kezelt” személyekről.

A programok jellemzői és a rendszeres követő vizsgálatok

Ha tájékozódni akarunk a munkaerőpiaci eszközök hatásairól, nemcsak az abban részt vevő egyénekre vagyunk kíváncsiak, hanem arra is, hogy például milyen típusú, illetve időtartamú tanfolyamokra iskolázzák be a támogatott személyeket, milyen profilú vállalkozást hoznak létre a munkaügyi központok anyagi segítségével, vagy melyik ágazatba tartozó vállalatok veszik leginkább igénybe a rövidített munkaidőt a munkanélküliség elkerülésére? Ilyen információkból meglehetősen sok van a munkaügyi központok nyilvántartásaiban, amelyekből kiderül

- milyen vállalatok, intézmények vállalkoznak az egyes programok megszervezésére és lebonyolítására,
- milyen a programok típusa,
- mekkora ezek időtartama,
- mennyien lépnek be oda,
- hányan morzsolódnak le menet közben, és mi ennek az oka,
- mennyien fejezik be a programokat,
- mennyi pénzbe kerülnek ezek.

A monitoring „üzembe helyezéséhez” e manuálisan vezetett programstatisztikák jelenleg folyó számítógépesítésére, az adattárak feltöltésére, a szoftverek tesztelésére és továbbfejlesztésére van szükség.

A szakmát és a közvéleményt egyaránt az érdekli leginkább, hogy a programot befejezetteknek sikerült-e elhelyezkedniök? Erre a kérdésre információ hiányában általában nem lehet válaszolni. Természetesen az ilyen adatok beszerzése céljából végzett empirikus kutatások eredményei csak részlegesek. Ezért a monitoring részeként minden programhoz egyszerű és rövid kérdőívet állítottunk össze, amelyet a kilépők a program befejezése után töltenek ki. A kérdőíven három hónappal a tanfolyam sikeres befejezése után aziránt érdeklődünk, hogy

- a programból kikerülven két héten belül, illetve a megkérdezés időpontjában munkában álltak-e?
- hogyan értékelik a tanfolyam szerepét az elhelyezkedésben?
- tudják-e hasznosítani a tanfolyamon szerzett ismereteket a munkavégzésben?

A támogatásban részesített vállalkozóktól pedig arra várunk feleletet, hogy

- három hónappal a támogatás befejezése után működik-e még a vállalkozás?
- létrehozásában mekkora szerepet játszott a foglalkoztatási alapból nyújtott anyagi segítség?
- hogyan ítélik meg a vállalkozás jövőjét?

A tartósan munkanélküliek foglalkoztatását ösztönző bérszubszenció hatását vizsgálva a támogatásban részesített munkáltatóktól azt kérdezzük, hogy:

- a tartósan munkanélküliek közül a támogatás lejártát követően hányan a munkaviszonyát hosszabították meg, és közülük hányat foglalkoztatnak a megkérdezés időpontjában?

— hogyan alakult náluk a bérszubszción folyósításának kezdetekor, befejezésekor és három hónappal azután az összes statisztikai állományi létszám?

— kihasználták-e a munkaügyi központtal kötött megállapodásban rögzített létszámkeretet, s ha nem, miért tértek el ettől?

— hogyan ítélik meg annak a támogatásnak a szerepét a munkanélküliek alkalmazása szempontjából, amit a foglalkoztatási alaptól kaptak?

A többi programnál (közhasznú foglalkoztatás, munkahelyteremtő beruházások támogatása, rövidített munkaidő) nincs szükség követő vizsgálatra, mert a szükséges adatok a munkáltatóktól beszerezhetők. Az adatszolgáltatás tartalmát a munkáltatókkal kötött szerződések fogják rögzíteni.

A követő vizsgálat adatai év közben folyamatosan bekerülnek az adatkezelő rendszerbe. A három hónapos követési idő miatt azoktól, akik decemberben lépnek ki a programból, a következő év március végéig lehet információt szerezni. Ezen adatok bevitelét követően — elképzelésünk szerint — áprilisban válik teljes körűvé az adatállomány. Ennek feldolgozása májusban történik meg. Az eredményekről minden év közepén szeretnénk egy információs füzetet közzétenni, amely tetszőleges bontásban, a résztvevők összetétele, a programok jellemzői, az elhelyezkedés arányai szerint mutatná be az előző év aktív foglalkoztatáspolitikai programjainak munkaerőpiaci hatásait.

Teljesítménymutatók

A monitoring-rendszer alapját azok a teljesítménymutatók képezik, amelyek az egyes programok hatékonyságát mérik. A hatékonyságot hagyományos értelemben közelítjük meg. Azt vizsgáljuk, hogy az egyes programok a munkába helyezést vagy a munkanélkülivé válás elkerülését mekkora ráfordítással teszik lehetővé. Ezek a bruttó eredmények azonban kiindulópontként szolgálhatnak a nettó hatások méréséhez is, azaz annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy mi történt volna az aktív eszközök bevezetése nélkül?

Az elmúlt időszak a teljesítménymutatók kialakításával és az azok kiszámításához szükséges adatok körének meghatározásával telt.¹⁹ Az előbbieken ismertettek is e munkának az eredményei. A használatban levő igazgatási adatokat, azok kiegészítését, továbbá a rövid kérdőívek útján begyűjtendő információkat ugyanis úgy alakítottuk ki, hogy alapul szolgálhassanak a munkaerőpiaci programok eredménymutatóinak kiszámításához. A teljesítménymérés kialakításakor arra törekedtünk, hogy minél kevesebb mutató alkalmazásával, minél több információ birtokába jussunk a programok működéséről. A mutatószámok azoknak a főcéloknak (például álláshoz juttatni a program résztvevőit, vagy a támogatási akció révén elkerülni munkanélkülivé válásukat, olyan szakmai és munkatapasztalattal felvértezni őket, amely jobb anyagi helyzetbe juttatja őket a program befejezését követően, mint amilyenben a belépést megelőzően voltak, a költséghatékony eszközműködtetés, azaz az előbbi célok minél kisebb ráfordítással való elérése) a teljesítését tükrözik, amit egy-egy eszköztől elvárunk. Melyek ezek?

¹⁹ O'Leary, C. J.: A Magyarországon működtetett aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök javasolt teljesítménymutatói. (Kézirat.)

A munkaerőpiaci képzésnél az adott évben vagy más időszakban lezárult tanfolyamok adatai birtokában meghatározzuk:

- a) az egy képzésben részt vevőre jutó foglalkoztatásialap-támogatást,
- b) a tanfolyamot sikeresen befejezők arányát a résztvevők számához viszonyítva,
- c) a követő vizsgálat adatainak a felhasználásával az egy elhelyezkedett, átképzett személyre jutó támogatás összegét,
- d) az átképzettek közül az elhelyezkedettek arányát,
- e) az elhelyezkedett, átképzett személyek havi átlagkeresetét,
- f) a szakirányban elhelyezkedett átképzettek arányát a követő vizsgálat időpontjában munkaviszonnyal rendelkezők számához viszonyítva.

A felsorolt eredménymutatókat megyei szinten számítjuk ki, de a személyi és a tanfolyami mélységű adatbázis felhasználásával lehetőség van ezek tanfolyamonkénti, a tanfolyamok helye, a szervezés típusa, a képzés szintje, a képzés típusa, a lebonyolító intézet típusa és a tanfolyamok időtartama szerinti részletezésére.

Az eredménymutatókat — az *a)* és *c)* mutató kivételével — a személyi nyilvántartás alapján rétegspecifikusan is meg lehet határozni, például nem, korcsoport, iskolai végzettség és a munkanélküliség időtartama szerint.

A munkanélküliek vállalkozóvá válásának támogatását a vizsgált időszakban befejezett programokból kiindulva aszerint minősítjük, hogy

- a) mekkora összeget tesz ki a támogatás egy lezárt esetre vetítve?
- b) a támogatott vállalkozások hány százaléka működik még a követő vizsgálat időpontjában?
- c) mekkora a támogatás átlagos összege a követő vizsgálat időpontjában még működő vállalkozásokra vetítve?
- d) a követő vizsgálat időpontjában működő vállalkozások hány százaléka foglalkoztatott alkalmazottakat és átlagosan hány főt?
- e) a működő vállalkozók közül mekkora azoknak az aránya, akik a támogatás nélkül is önálló egzisztenciát teremtettek volna, akik a támogatás nélkül későbbre halasztották volna a vállalkozás beindítását, valamint akik támogatás nélkül nem vállalkoztak volna?
- f) a támogatott vállalkozásoknak — a vállalkozók megítélése szerint — hány százaléka fog létszámában várhatóan bővülni, lesz szinten tartható, illetve bizonytalan helyzetű (várhatóan megszűnik).

Az eredménymutatókat e programnál is megyénként számítjuk. A *b)*, *d)* és *f)* mutatókat azonban a vállalkozások profilja, nem, korcsoport, iskolai végzettség, a belépést megelőző munkanélküliség időtartama és körzetek szerint is érdemes kimutatni.

A tartósan munkanélküliek foglalkoztatását ösztönző bértámogatást az adott évben vagy más időszakban befejezett támogatási akciókra alapozva a következő mutatók alapján értékeljük:

1. a követő vizsgálat időpontjában állandó munkaviszonnyal rendelkező személyek aránya a támogatással felvettek létszámához viszonyítva,
2. az állandó munkaviszonyt létesítők egy főjére vetített támogatás összege együttesen és egy hónapra számítva,
3. a bérszubszenció folyósításának átlagos időtartama.

Az eredménymutatókat megyei szinten képezzük, de kiszámíthatók: a munkáltatók telephelye, a munkáltatók ágazati hovatartozása, a munkáltatók szervezeti formája,

továbbá — az 1. mutató kivételével — nem, korcsoport, iskolai végzettség stb. szerint is.

A közhasznú foglalkoztatás eredménymutatói a következők:

- a) a programban részt vevők közül azoknak a személyeknek az aránya, akik a támogatás ideje alatt vagy végén állandó munkaviszonyt létesítettek,
- b) az állandó munkaviszonyt létesítőkre jutó átlagos foglalkoztatásialap-támogatás,
- c) a vizsgált időszak összes közhasznú foglalkoztatottjára jutó fajlagos foglalkoztatásialap-támogatás,
- d) az állandó munkaviszonyt létesítők bruttó havi átlagkeresete,
- e) a közhasznú munkavégzés átlagos időtartama a programból kilépő személyeknél,
- f) a közhasznú munkavégzés átlagos időtartama a programból kilépő, állandó munkaviszonyt létesítő személyeknél.

A felsorolt eredménymutatókat megyei szinten határozzuk meg, de a személyi és a munkáltatói adatbázis felhasználásával lehetőség van a körzetenkénti és a foglalkoztatónkénti bontásra, továbbá — a b) és a c) mutató kivételével — nem, korcsoport, iskolai végzettség, tevékenységi csoportok és más ismérvek szerint is.

A kialakítandó adatbázis emellett lehetővé teszi egyéb mutatók meghatározását is, nevezetesen a programban részt vevők megoszlását a közhasznú foglalkoztatásban eltöltött időtartam szerinti csoportosításban, a ténylegesen foglalkoztatott közhasznú munkások arányát az engedélyezett létszámkerethez viszonyítva, a foglalkoztatásialap-támogatás arányát a közhasznú foglalkoztatás összes közvetlen költségein belül munkáltatónként, körzetenként és megyei szinten, valamint a bérköltség arányát a közhasznú foglalkoztatás közvetlen költségei között.

A munkahelyteremtő beruházások támogatásának hatását az állások ráfordításai-val és tartósságával mérjük. Ennek során azt vizsgáljuk, hogy átlagosan mekkora támogatást vett igénybe az új munkahely, hogyan viszonyul a ténylegesen létrehozott állások aránya a támogatás folyósításakor vállalt kötelezettséghez; az új munkahelyek mekkora hányadán alkalmaznak hátrányos helyzetű, volt munkanélkülieket, valamint a követő vizsgálat idején a támogatott állások hány százaléka volt betöltve.

Mindez a továbbiakban körzetenként, gazdasági ágazatonként és tevékenységi profilok szerint is elemezhető. Emellett az adatbázis lehetővé teszi más mutatószámok előállítását is, többek között: a beruházások tervezett és tényleges megvalósításának átlagos időtartamát, a létrehozott munkahelyre jutó összes fejlesztési költség és ezen belül a foglalkoztatásialap-támogatás összegének kimutatását, a támogatott munkakörökből való kilépések nyomon követését és okok szerinti rendszerezését, valamint a munkahelyek pótlólagosságának megítélését.

A csökkentett munkaidejű foglalkoztatás eredményességének méréséhez a következő mutatókat határoztuk meg:

- a) az átmenetileg elkerült munkanélküliség egy főre jutó költsége,
- b) a tartósan megmentett munkahelyek aránya azokhoz a munkakörökhöz viszonyítva, ahol alkalmazták a rövidített munkaidőt,
- c) a tartósan megmentett munkahelyekre jutó támogatás átlagos összege,
- d) a rövidített munkaidőbe bevont személyek támogatásának átlagos időtartama.

E mutatókat megyei szinten számítjuk, de a munkáltatói adatbázis felhasználásával kiszámíthatók munkaerőpiaci körzetenként és a munkáltatók ágazati hovatartozása

szerint is. Az adatbázis más kérdések megválaszolását is lehetővé teszi, többek között választ ad arra, hogy:

— a követő vizsgálat idején a programban részt vett személyek milyen arányban dolgoznak még a támogatott munkáltatónál, illetve mennyien és milyen összetételben lettek elbocsátva?

— hogyan változott az összlétszám a munkaidő-csökkentés alatt, annak befejezése után és a követő vizsgálat közötti időszakban?

— továbbá milyen arányú volt a rövidített munkaidőt alkalmazó munkahelyeken a fluktuáció (a kilépések száma) és a létszám pótlás (a belépések száma), a támogatás időtartama alatt.

A korengedményes nyugdíj átvállalása valójában nem tartozik az aktív eszközök-höz. Monitoringba való bekerülését csupán az indokolta, hogy a foglalkoztatási alap a finanszírozási forrása. Abban is eltér a többi eszköztől, hogy nem a befejezett, hanem a megkezdett programokra vonatkoztatjuk a teljesítménymutatókat. Ennek az a magyarázata, hogy a korengedményes nyugdíj átvállalásának a munkanélküliség elkerülését célzó hatása azonnal jelentkezik. A ráfordításokat az adott naptári évben tett pénzügyi elkötelezettség alapján mérjük: az egy főre jutó támogatás átlagos összegével, a korengedményesnyugdíj-átvállalások foglalkoztatási alaphoz fedezett hányadával, a támogatás egy főre jutó átlagos havi összegével és az öregségi nyugdíjazásig hátralevő átlagos időtartammal.

A mutatókat megyénként határozzuk meg, de kiszámíthatók munkáltatónként, munkaerőpiaci körzetenként, iskolai végzettség szerint és egyéb személyi jellemzők alapján képzett rétegenként is.

A munkaközvetítés bekerülését a monitoringba az magyarázza, hogy ráfordításait ugyan a munkanélküliek szolidaritási alapja fedezi, de mint legfontosabb aktív eszközt, egyszerűen nem lehet figyelmen kívül hagyni. A munkaközvetítés eredményességét a következő mutatókkal mérjük:

- a) egy elhelyezésre jutó kiközvetítések száma,
- b) az elhelyezkedéshez szükséges átlagos időtartam a munkába helyezetteknél,
- c) az egy ügyfélmegjelenésre jutó működési költség,
- d) az egy regisztrált munkanélküli-re jutó működési költség,
- e) az egy bejelentett álláshely betöltéséhez átlagosan szükséges idő.

Az eredménymutatókat megyénként számítjuk, de *d)* és *e)* kivételével kirendeltségenként is meghatározhatók. Emellett az adatbázis lehetővé teszi annak kiszámítását is, hogy a bejelentett munkahelyek hány százalékát töltötték be közvetítés útján, a munkába állók mekkora hányadának sikerült elhelyezkednie a munkaközvetítő segítségével, mennyi kiközvetítés jut egy regisztrált munkanélküli-re, mennyi közvetítési kísérlet jut egy bejelentett álláshelyre stb.

A monitoring felhasználási lehetősége

Az adatrendszer 1995 közepére rendkívül széles körű információkat szolgáltat a munkaerőpiaci programokban részt vevő személyek és „programgazdák” köréről és összetételéről, az aktív eszközök eredményeiről és ráfordításairól, továbbá a munkaügyi központok programmenedzselésének színvonaláról.

Ezek az információk választ adnak arra, hogy milyen újraelhelyezkedést célzó eszközök, programok segítik leggyorsabban a munkanélküliek ismételt munkába állását és ezzel a munkanélküliség csökkentését, mely munkaerőpiaci programok felelnek meg leginkább a munkanélküliek különböző típusainak, milyen módon lehet alternatív munkaerőpiaci programokat úgy működtetni, hogy javuljon eredményességük?

Ezen információk a foglalkoztatáspolitiká számára nélkülözhetetlenek, ugyanakkor tartalmuk — legalábbis közgazdasági megközelítésben — várhatóan nem vált ki általános elégedettséget. Ennek megítéléséhez utalunk a nemzetközi tapasztalatokra, nevezetesen:

- a munkaerőpiaci programok ugyan fontos gazdasági célokat szolgálnak, de politikai, illetve szociálpolitikai indíttatásuk még ennél is lényegesebb;
- emiatt hasznuk számbavétele a pénzügyi értelemben vettnél sokkal szélesebb megközelítést igényel (bár ez gyakran nehezen vagy egyáltalán nem kivitelezhető);
- a munkaerőpiaci programok különböző társadalmi csoportokat céloznak meg, és az egyes eszközök is eltérő módon hatnak a munkaerőpiac szereplőire;
- a haszon más időpontban jelentkezik, mint a ráfordítás;
- nehéz megkülönböztetni a szándékolt és nem szándékolt hatásokat;
- a ráfordításoknak és az eredményeknek fontos minőségi jellemzői is vannak, amelyek azonban nem mérhetők.

E fenntartásokat kiegészíthetjük a hazai sajátosságokkal, jelesen:

- az aktív eszközök alkalmazására a gazdaság teljes átalakítása közepette kerül sor, amikor is a rövid ideje kialakult munkaerőpiaci intézmények kapacitásait a nagyarányú munkanélküliség adminisztratív kezelése köti le;
- a programmenedzselés még ma is viszonylag új feladat, és a működtetésükhöz szükséges feltételek nincsenek összhangban az aktív eszközök döntéshozatali, illetve finanszírozási rendszerének bonyolultságával;
- az elhúzódó recesszió miatt hiányzik a gazdaság természetes munkahelyteremtő képessége — ami az aktív eszközök sikeres alkalmazásának is előfeltétele lenne —, és a romlás megakadályozásához, illetve a gazdasági fejlődés új esélyeinek kibontakoztatásához a privatizáció is csak kevéssé tudott hozzájárulni.

Az aktív eszközök teljesítménymutatói mind a programok, mind a működtetés eredményessége szempontjából lehetővé teszik ún. hatékonysági rangsorok felállítását. A programok hatékonysági rangsorával kapcsolatban felvetődik az a kérdés, hogy az aktív munkaerőpiaci eszközökre szánt közkiadások csökkentik-e a munkanélküli-biztosítás, illetve -segélyezés ráfordításait? Erre azonban akkor lehetne pontos választ adni, ha csak a munkanélküli-járadékra jogosult személyek kerülhetnének be az aktív programokba. Némi túlzással jelenleg ennek épp a fordítottja történik. Sok munkanélküli éppen akkor igyekszik bejutni valamilyen átképző tanfolyamra, közhasznú munkára, vagy igényel vállalkozóvá válásához támogatást, amikor már kimerítette a munkanélküli-járadék vagy -segély folyósításának maximális időtartamát. Emiatt az aktív eszközök ráfordításai gyakran nem ellentételeződnek járadék megtakarítással. A munkanélküli-ellátásból kiszorult személyeknek ráadásul — márcsak a tartós állásnélküliségből adódóan is — munkaerőpiaci esélyük sokkal rosszabb, mint a járadékra jogosultaké. Ez kedvezőtlenül befolyásolja az aktív programok eredményeit, különösen a munkanélküliek újraelhelyezkedésére jutó fajlagos költségeket.

Ezt a problémát csak a szolidaritási és foglalkoztatási alap összevonása oldhatja meg, mégpedig a biztosítási elv következetesebb érvényre juttatásával. Ez egyfelől azt jelenti, hogy az aktív és a passzív eszközök egyaránt munkanélküli-hozzájárulásból képződnek, másfelől viszont csak azok részesülhetnek e szolgáltatásban, akik megfelelnek a biztosítási feltételeknek. Kivételesen és bizonyos célcsoportok esetében e követelmény teljesülésétől eltekinthetünk, de a nem biztosítottak aktív programba kerüléséhez szerencsésebb volna költségvetési forrásokat keresni. Ezzel az elhatárolással kellene nyilvánvalóvá tenni, hogy a vizsgált eszközöket nem lehet hatékonysági kritériumok alapján minősíteni.

Hasonló fejtörést okoz a teljesítménymutatók megyei rangsorának felállítása is. Ez ugyanis könnyen arra ösztönözheti a munkaügyi központokat, hogy a programokban a leginkább rászorulókat helyett a gyorsan és a sikerrel elhelyezhető munkanélkülieket részesítsék előnyben. Ennek elkerülése érdekében a teljesítménymutatók megalapozottabb és realisabb összehasonlítását olyan korrekciós módszer teszi majd lehetővé, amely figyelembe veszi a régiók közötti relatív különbségeket mind a munkanélküliség súlyossága, mind pedig összetétele tekintetében.

TÁRGYSZÓ: Munkaerő-gazdálkodás. Foglalkoztatáspolitikai.

РЕЗЮМЕ

В первом разделе своего очерка авторы излагают оценку программы, применяемой в развитых странах. Во втором разделе показывают подготовку отечественного введения активных программ для рынка рабочей силы.

Проблемы, возникающие на почве значительного роста числа безработных, требуют исследования того, дают ли применяемые для рынка рабочей силы программы тот эффект, который ожидался от их введения, и каковым является результируемое ими соотношение затраты/выгода.

Авторы показывают, что в Венгрии до сих пор не решен вопрос сбора и обработки информации, необходимых для разработки финансирования активных программ, служащих для предотвращения безработицы и скорейшего трудоустройства безработных, причем отсутствуют также и способы произведения единой оценки.

SUMMARY

The first part of the study presents the programme-evaluation applied in developed countries. In the second part the authors show the preparation for introducing active labour market programmes in Hungary.

The problems arising from the significant increase in the number of unemployed make it imperative to examine whether the applied labour market programmes have the effects which are suitable for the aim set at their introduction, moreover with what cost-benefit ratio they functionate.

The authors point out that the collection and processing of information required to finance active labour market programmes which prevent unemployment or help jobless to be re-employed is not solved up to now, moreover, the means of the uniform evaluation is also lacking.

AZ AMERIKAI STATISZTIKAI TÁRSASÁG ÉS JÖVŐJE*

BARBARA A. BAILAR

Az Amerikai Statisztikai Társaság (American Statistical Association — ASA) 153 éves. Az ASA programja már a kezdetekől magába foglalta a társaságok sajátos tevékenységi területeit: a publikálást, a tanácskozások szervezését stb. Általában minden olyan lehetőséget megragadtak, amellyel a statisztikusok érdekeit szolgálhatták. Hogy a figyelmet néhány kulcsfontosságú kérdésre irányítsuk, íme néhány adat. Az ASA-nak 107 országban 18 000 tagja van, de ezek legnagyobb része az Egyesült Államokban él. 79 helyi szervezete van az Egyesült Államokban és 3 Kanadában. Jelenleg a munka 18 szekcióban folyik, amelyek a szakterületek széles körét fogják át, mint például a felvételek tervezése, a természettudományok, a bayesi statisztikai elmélet. Az ASA keretei között 52 bizottság működik. A Társaság célja, hogy tagjai tevékenyen részt vegyenek a helyi szervezetek mellett egyes szekciók, valamint bizottságok munkájában is.

Publikációs lehetőségek

Az ASA tevékenységének ismertetése helyett a továbbiakban inkább néhány, a jövőt érintő kérdéssel foglalkozom. Ha valakit megkérdeznék az ASA tagjai közül, hogy „mi a tagságból származó legfőbb előny”, valószínűleg azt válaszolja, hogy a kapott folyóiratok. A *Journal of the American Statistical Association* (JASA) 1888 óta jelenik meg. Az évek során a folyóirat három részre tagolódott: elmélet és módszertan, alkalmazások és egy olyan általános rész, amely cikkek és könyvek ismertetését tartalmazza. 1991-ben a benyújtott elméleti és módszertani cikkek 20 százaléka jelent meg, míg ez az arány az alkalmazások esetében 25 százalék volt. (Az általános rész más jellegű, ezért ott az elfogadási arány nem értelmezhető.) Ez az arány tehát azt jelenti, hogy a potenciális szerzők írásainak több mint 75 százalékát elutasítják. Számos esetben az elutasítás oka a cikkek nem kielégítő színvonala, de erős a verseny a rendelkezésre álló hely szűkössége miatt is. Jó cikkeket is el kell utasítani helyhiány következtében. Ez különösen sújtja az új szerzőket, akik tapasztalatlanságuk miatt nehezen tudják másutt elhelyezni tanulmányukat.

* A tanulmány megjelent a *Journal of Official Statistics* 1993. évi 1. számának 255—261. oldalain.

Az ASA-nak, elsősorban az alkalmazás területén, vannak más folyóiratai is. A *The American Statistician* és a *Journal of Business & Economic Statistics* is teljes egészében az ASA tulajdona. Más társaságokkal közösen adják ki a *Technometrics*, a *Journal of Computational and Graphical Statistics*, valamint a *Journal of Educational Statistics* c. folyóiratot. A Matematikai Statisztikai Intézettel (Institute of Mathematical Statistics — IMS) kialakított együttműködés jegyében jelenik meg a *Current Index to Statistics*. E kiadványok esetében nagyobb a cikkek elfogadási aránya. Szükség lenne azonban további publikálási lehetőségekre is.

Hogyan tudja az ASA a könyvtárak előfizetési hajlandósága csökkenésének ellenére biztosítani a statisztikusok publikálási igényeit? Számos társaság aktívan támogat új folyóiratokat, közvetlenül versenyezve az üzleti alapon álló kiadókkal, mivel a társaságoknak kisebbek a költségei. Lehetséges, hogy az ASA két vagy három új folyóiratot indít a közeli években az alkalmazások területén.

További, a publikációkkal kapcsolatos kérdés a könyvismertetés. Jelenleg a JASA kiváló szakkönyvismertetések tartalmaz, de nagyon kevés kézikönyvnek minősülő könyvet ismertetnek. Az ismertetések általában két évvel a kiadás után jelennek meg, ami kézikönyvek esetében meglehetősen hosszú idő. Sok tag azonban igényli ezeket az ismertetések.

Végül minden társaság számára fontos probléma az elektronikus publikáció. Más, az ASA-nál nagyobb társaságok előbbre vannak e tekintetben, de számára is jelentős kérdés az ebben rejlő lehetőségek kiaknázása. 1992 közepén az Amerikai Tudomány-népszerűsítő Társaság (American Association for the Advancement of Science — AAAS) és az Online Számítógépes Könyvtárközpont (Online Computer Library Center, Inc. — OCLC) megindította a *The Online Journal of Current Clinical Trials* c. folyóiratot. Ez nagyon kockázatos vállalkozás, de nagy lehetőségeket rejt magában. A folyóirat alapos áttekintést nyújt, a megjelenési időt legalább két hónappal lerövidíti, grafikus ábrázolást is lehetővé tesz a képernyőn, és az éves előfizetési díj korlátlan idejű (számítógépes) kapcsolatot biztosít. Az ASA szándékozik előrelépni e tekintetben, de bizonyos kérdéseket meg kell még válaszolni. Néhány éven belül remélhetőleg megoldódnak ezek a problémák.

Oktatási programok

Az ASA az oktatás területén két irányban tevékenykedik. Egyik terület az ASA-tagok számára 1982 óta folyamatosan szervezett továbbképzési programok, amelyeket a nyári és a téli konferenciákkal kötnek egybe. A másik a „mennyiségi érzéket” fejlesztő program (Quantitative Literacy Program — QL), melynek keretében egyhetes tanfolyamokon oktatják az elemi iskolák felső tagozatainak és a középiskoláknak a matematikatanárait. Ezek a programok a továbbképzéssel nagyobb fejlesztések alapjait rakják le.

A Folyamatos Oktatási (Continuing Education — CE) Program keretében az éves konferenciákon a tanfolyamok száma 8 és 17 között alakult, míg a téli konferencián egy vagy két kurzus szervezésére kerül sor. A tanfolyamok előadói általában olyan ASA-tagok, akik javaslatokat tesznek a Folyamatos Oktatási Program Tanácsadó Testületének.

Az utóbbi időben a következő tanfolyamokat szervezték:

- kategorizált adatok elemzése;
- általánosított additív modellek;
- strukturális egyenletek: modellek, statisztikai elmélet, gyakorlati megvalósítás;
- túlélés- és kockázatelemzés;
- minőségjavítás és statisztikus gondolkodás;
- bevezetés az ismételt mérések adatainak feltáró elemzésébe;
- az 1990-es census adatainak feldolgozásáról;
- felgyorsított próba: statisztikai modellek, adatelemzés, próbák tervezése;
- alapvető statisztikai módszerek a kategorizált adatok elemzéséhez;
- grafikus modellezés az alkalmazott többváltozós statisztikákban;
- többdimenziós adatok vizuális megjelenítése;
- reprezentatív felvételek adatainak súlyozása elemzés céljára;
- megbízhatósági adatok statisztikai elemzése;
- termék- és folyamatoptimalizálás, valamint a variációk csökkentése.

A múltban az ASA évente egy tanfolyamról videoszalagot készített, amelyet nagyon kedvezményes áron bocsátott a területi szervezetek rendelkezésére. Az utóbbi években nem készültek videoszalagok, mert szigorúbbak voltak a takarékosági intézkedések.

A helyi szervezetek kérték a Társaságot, hogy a CE keretében szervezett tanfolyamokhoz nyújtson segítséget. Két éven belül az ASA meg fogja kezdeni egy- vagy kétnapos területi tanfolyamok szervezését különböző szakterületek specialistáinak közreműködésével. Az ASA és a területi szervezetek együtt fogják kialakítani ezeknek a tanfolyamoknak a rendszerét és szervezeti kereteit. A témákról tanácsadó testület fog dönti, ahhoz hasonlóan, ahogyan az az éves konferenciák esetében történik.

A QL-program az ASA igazi sikertörténete. Az ASA és a Matematikatanárok Nemzeti Tanácsa (National Council of Teachers of Mathematics — NCTM) együttesen ösztönöztek néhány statisztikust és középiskolai matematikatanárt arra, hogy készítsenek javaslatot a Nemzeti Tudomány Alapítvány (National Science Foundation — NSF) számára, amelyben ajánlatot tesznek a statisztikának a matematika keretében történő oktatására. Ugyanakkor az NCTM azon munkálkodott, hogy kidolgozza a matematika oktatásának követelményrendszerét az óvodától a 12. osztályig. Ezek a követelmények, amelyeket 1989-ben fogadtak el, megszabják a statisztika és a valószínűség-számítás oktatását minden osztályban. A javaslat támogatásra érdemesnek bizonyult, és négy segédletet fejlesztettek ki a következő témákról: az adatelemzés, a valószínűség-számítás alapelvei, a szimuláció, valamint a mintákon alapuló adatfelvételek és az azokból levonható következtetések. A tanárok számára továbbképző tanfolyamot tartottak.

A Társaság, miután a NSF segítségével már öt tanfolyamot szervezett, most az iskolakörzetek támogatásával egyhetes nyári tanfolyamokat rendez. Ezeknek a tanfolyamoknak kiemelkedő eseménye a Statisztikus Nap, amikor a helyi szervezet valamely tagja együtt dolgozik a tanárokkal. E statisztikusok gyakran folyamatosan segítséget nyújtanak a pedagógusoknak.

Az ASA most két-két további program kidolgozásával foglalkozik a QL keretében. Az egyik a QL-program kiterjesztése az alapfokú oktatás területére, a másik célja, hogy kialakuljanak olyan programok, amelyek illeszkednek bizonyos gimnáziumi

matematikai témákhoz (algebra, geometria, trigonometria és függvénytan). Mihelyt ezek a programok túljutnak a kísérletezés fázisán, új munkaműhelyeket ajánlanak majd ezeken a területeken a tanároknak.

Néhány új irány is kialakulóban van. A statisztika jól illeszkedne az elemi iskola felsőtagozati és a gimnázium tudományos programjához. Egy munkacsoport azon dolgozik, hogy miként lehetne a QL-t a laboratóriumi gyakorlatok keretei között beilleszteni az oktatásba. A QL jól illeszkedik a társadalomtudományokba, ahol széles körű igény mutatkozik a grafikus ábrázolás, az osztályozás és az országok közötti összehasonlítás iránt. Elkészült egy erre a területre vonatkozó javaslat is.

A QL további fejlesztésére nagyon sok lehetőség kínálkozik, ezért gondosan kell a döntéseket meghozni. Szerencsére sok ASA-tag áldozza idejének jelentős részét e célra, és érték is el sikereket. Az ASA folytatja ez irányú erőfeszítéseit.

A statisztikai gondolkodás fejlesztése

Bármely társaság célja, többek között, tagjai szakmai fejlődésének elősegítése. Az ASA nemcsak a statisztikát akarja fejleszteni, hanem a statisztikai gondolkodást is. Más területek szakemberei is használnak statisztikákat, alkalmaznak statisztikai eljárásokat a számítógépes programok segítségével. Az amerikai polgárok választhatnak a különböző betegségbiztosítási formák, környezetvédelmi megoldások, üzleti stratégiák között, de ezek a döntések sok esetben hiányos információkon alapulnak. Mindez a statisztikai gondolkodás világába tartozik. Az ASA többféle módon fejlesztheti a különböző csoportok statisztikai gondolkodását. Az egyik a már említett QL-program. Másik lehetőség a statisztikusok részvétele a tudományos „vásárokon” (fairs). Sok területi ASA-szervezetnek már van olyan, a társaság tagjaiból álló panelje, amely részt vesz tudományos versenyek (pályázatok) értékelésében. Bármely területen elképzelhető, hogy a bírálók a statisztikai tartalmat is vizsgálják. Vannak, akik a pályamű általános bírálatával foglalkoznak, mások különdíjakkal jutalmazzák a legjobb statisztikai megoldásokat. Az ASA támogatja a Nemzetközi Tudományos és Technikai Vásár (International Science and Engineering Fair) statisztikai díját. Ez olyan évente megrendezett középiskolai tanulmányi verseny, amelynek résztvevőit 360 amerikai és néhány külföldi verseny résztvevői közül választják ki. Az ASA bírálóbizottsága részben a statisztikai módszerek helyes alkalmazását, részben az esetleges új statisztikai módszerek kidolgozását vizsgálja.

Az ASA meghatározó szerepet játszott a Statisztikai Tudományok Nemzeti Intézetének (National Institute of Statistical Sciences — NISS) létrehozásában. A NISS célja, hogy olyan interdiszciplináris munkákat támogasson, amelyekben a statisztikát eszközként vagy logikai megközelítési módként használják. Azt remélik, hogy a különböző területek tudósai összetalálkoznak a NISS keretei között, és együtt fognak dolgozni a közös figyelemre és érdeklődésre számot tartó programokon.

Az ASA más szervezeteken keresztül is tevékenykedik. Tagja a Matematikai Tudományok Tanácsának (Conference Board of Mathematical Sciences — CBMS), amely gyűjtőhelye az összes matematikával és statisztikával foglalkozó szervezeteknek. Egyik alapítója és támogatója a Szövetségi Statisztikai Szakmai Egyesületek Tanácsának (Council of Professional Associations of Federal Statistics — COPAFS), amely

hatékony közreműködést biztosít a szakmai társaságoknak, illetve azok tagjainak a szövetségi statisztikai program alakításában, fejlesztésében. Szintén alapítója és támogatója a Társadalomtudományi Egyesületek Konzorciumának (Consortium of Social Science Associations — COSSA), amely érdekvédelmi szervezet, és összekötő kapocsként működik a társadalomtudósok és a magatartáskutatók, valamint a washingtoni döntéshozók között, és célja, hogy költségvetési támogatást biztosítson az e területeken folyó kutatások számára.

Az ASA egyike annak a nyolc társaságnak, amelyek támogatják az Amerikai Középiskolai Matematika Vizsgát (American High School Mathematics Examination — AHSME) és az AHSME minősítőrendszerét használó más vizsgákat. Minden egyes támogató társaság kidolgoz kérdéseket az országos vizsgákra. A három lépcsős országos verseny több mint 400 000 diákot mozgat meg. Az AHSME után a megfelelően minősített diákok részt vesznek más, nehezebb vizsgákon, amelyek végül is az „Olympia”-ban végződnek, amelynek nyolc támogatója közül az egyik az ASA. A nyolc legkiválóbb középiskolást minden évben a Washingtonban rendezett ünnepségeken jutalmazzák meg.

Statisztikai konferenciák

A statisztikusok legismertebb összejövetelei az éves közös statisztikus konferenciák, amelyeket az ASA, a Biometriai Társaság Keleti és a Nyugati Észak-Amerikai Régiói (Eastern and Western North American Regions of the Biometric Society), gyakran a Matematikai Statisztikai Intézet és néha a Kanadai Statisztikai Társaság (Statistical Society of Canada) közösen rendeznek. A konferencián általában több mint 3000 statisztikus vesz részt, és 1300—1500 előadás hangzik el. A programot a szervezésben részt vevő társaságok alakítják ki; az ASA szekciói viszonylag jelentős szerepet játszanak ebben. Sokan nem kedvelik ezt a fajta összejövetelt, mert túl széles körű és a program túl zsúfolt. Ugyanakkor sokan, néha ugyanazon emberek, mégsem akarják elmulasztani, mert ez a legjobb alkalom arra, hogy a hasonló érdeklődésű emberekkel találkozzanak, új kutatási eredményekről halljanak, és érdemi munkát végezzenek az ASA bizottságaiban, szekcióiban, területi szervezeteiben. Az ASA tevékenyen hozzájárul más tudományterületek megismertetéséhez, szekcióülések szervezéséhez, így a legújabb alkalmazásokról is tájékozódni lehet. Bár néhány tag panaszkodik az éves konferencia méreteire és zsúfolt programjára, az mégis egyre több résztvevőt vonz, és jelentős verseny alakult ki a szekcióülések szervezéséért.

A Társaság tudatában van annak, hogy a kisebb összejöveteleknek is van vonzerejük. A téli konferenciának, amit általában januárban rendeznek, 300—600 résztvevője van. Témája körülhatárolt, nem annyira általános jellegű, mint az éves konferenciáé. Nagyon kevés a szekció- vagy bizottsági ülés, így a légköre sokkal oldottabb.

Az ASA együttműködik a bizottságokkal és a szekciókkal szakosodottabb konferenciák szervezésében is. Például a mintavételi módszereket vizsgáló szekció nagyon tevékenyen működött közre az 1986. az 1987. és az 1990. évi konferenciák szervezésében, amelyeknek mindegyike sikeres volt, és anyaguk könyv alakban is megjelent Panel Surveys (Panelminták), Telephone Survey Methodology (Telefonos kikérdezések módszertana) és Measurement Errors in Surveys. (A mintavételek mérési hibája)

címmel. Másik hasonló konferenciára a telephelyek megfigyeléséről 1993 júniusában került sor.

Az egészséggel és a sugárzással foglalkozó konferenciák is hosszú múltra tekintenek vissza. Az első konferencia 1981-ben Berkeley Springsben (West Virginia) volt, és itt azóta többször is szerveztek ilyen témájú tanácskozást, kettőt pedig Copper Mountainban, (Colorado) tartottak.

Jelenleg a környezetvédelmi témákat tárgyaló konferenciák szervezése van folyamatban. Az ASA-szekciók egyre több eseményt terveznek, így a konferenciákkal kapcsolatos aktivitás egyre élénkebb lesz. A Társaság a következő években szeretne a diákok számára több lehetőséget és támogatást biztosítani a konferenciákon való részvételhez.

Ezek azok a fontosabb területek, amelyekben az ASA tevékenysége a tervek szerint bővülni és bizonyos értelemben változni fog, mert céljuk, hogy jobban kielégítsék a tagság igényeit. Mivel éppen meglehetősen sikeres tagtoborzó kampány folyik, az új tagok új igényeket is támaszthatnak. A Társaság számára számtalan olyan új lehetőség kínálkozik, melyeknek kihasználása az alapszabályban előírt célokat szolgálhatják.

TÁRGYSZÓ: Statisztikai tevékenység. Nemzetközi szervezet.

РЕЗЮМЕ

Американское Статистическое Общество является одним из старейших и наиболее крупных профессиональных объединений статистиков. Автор обращает внимание на благоприятные возможности, предоставляемые статистикам издательской и педагогической деятельностью Общества, а также для приобретения полезного опыта на организуемых им конференциях. Занимается также отдельными планами на будущее, которые связаны в первую очередь с выпуском новых публикаций и организацией специализированных конференций.

SUMMARY

The American Statistical Society is one of the first and largest professional societies of statisticians. The authoress directs attention to the utilisable possibilities for statisticians to be found in the society's publishing and educational activity as well as in the experiences obtained on conferences organized by the society. She also deals with some projects for the future, mostly related to issuing new publications and organizing conferences on specific topics.

MAGYARORSZÁG NÉPESSÉGÉNEK ELŐRESZÁMÍTÁSA, 1993—2020

HABLICSEK LÁSZLÓ

A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet rendszeresen készít és ad közre népesség-előreszámításokat. Az 1990. évi népszámlálás után először 1991-ben készült technikai előreszámítás, amely a népszámlálás népességi és az 1989. év becsült népmozgalmi adatain alapult.¹

A technikai előreszámításnál — mint az elnevezés is utal rá — egy kiválasztott év népmozgalmi jellemzőinek (termékenységi és halandósági viszonyainak) állandósulását feltételezve vezetjük tovább a népességszámokat férfi—nő bontásban és életkorok szerint. Tehát feltételezzük, hogy az egyes életkorokban a jövőben is ugyanolyan eséllyel élnek tovább az emberek a következő évig, mint azt a kiválasztott évben megfigyeltük. Ugyancsak feltételezzük, hogy a nők az egyes életkorokban a jövőben is ugyanolyan arányban szülnék gyermeket, mint a kiválasztott évben. Az említett előreszámításban tehát az 1989. évi jellemzőket vettük állandósulónak, és ezekkel számítottuk előre az 1990. évi népszámlálási népességet.

A tapasztalatok és az elméleti megfontolások szerint is — annak ellenére, hogy az abszolút változatlanóság feltételezése irreálisnak tűnik — a technikai előreszámítások mutatkoznak a legpontosabb előrejelzésnek rövid távon. Lássuk például, milyen pontossággal becsülte a jelzett előreszámítás az 1993. január 1-jei népességszámokat. A korcsoportonkénti eltérést az 1. táblában mutatjuk be.

Hosszabb távra szólóan, különösen 30—50 év távlatában viszont a lassan változó demográfiai folyamatok mentén is lényegesen eltérő népességfejlődési pályák alakulhatnak ki. Ezek közül a kutatók által legfontosabbnak tartott irányokat véve figyelembe, a népességalakulás stratégiai vizsgálatához készültek el 1992-ben a 2040-ig szóló demográfiai forgatókönyvek.²

A négy publikált forgatókönyv (hosszú távú népesség-előreszámítás) mindegyike egy-egy népességfejlődési irányt közelített meg. Ezek közül az első megegyezett az 1989/90. évi adatokon alapuló technikai változattal, és azt vetítette előre 2040-ig. A

¹ *Hablicsek László: Magyarország népességének előreszámítása, 1990—2010. Az 1990. évi népszámlálás és az 1989. évi népmozgalom adatain alapuló számítások eredményei. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet. Demográfiai Tájékoztató Füzetek. 9. sz. Budapest. 1992. 40 old.*

² *Hablicsek László: Magyarország népességének előreszámítása. Demográfiai forgatókönyvek 2010-ig, 2040-ig. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet. Demográfiai Tájékoztató Füzetek. 10. sz. Budapest. 1992. 57 old.*

másodikban feltételeztük, hogy Magyarországon az elmúlt 70 év termékenységi és halandósági trendjei érvényesülnek a jövőben is, és ennek megfelelően mérsékelt, folyamatosan tovább csökkenő gyermekszámmal számoltunk. A harmadik forgatókönyv feltételezte, hogy a demográfiai folyamatok gyorsan átalakulnak, és 2010-re elérjük a tipikus közép-európai (pontosan az 1985 és 1989 között megfigyelt ausztriai) szinteket mind a gyermekszám, mind az élet hossza tekintetében. Ebben a változatban a gyermekszám igen alacsony szintre, az élettartam viszont magas szintre emelkedik a jövőben. Végül a negyedik — ún. célra orientált — változatban bemutattuk, hogy mekkora gyermekszám- és élettartam-emelkedés lenne szükséges ahhoz, hogy a népességszám csökkenése tartósan megálljon a jövőben.

1. tábla

Az 1989/90. évi technikai előreszámítás pontossága

Korcsoport (éves)	Az 1990. évi népszámlálástól előreszámított	A tényleges	Relatív eltérés (ezrelék)
	népesség 1993. január 1-jén		
19 és fiatalabb	2 828 648	2 830 035	-0,49
20—39	2 858 904	2 858 288	0,22
40—59	2 640 890	2 637 402	1,32
60—79	1 700 224	1 700 521	-0,17
80 éves és idősebb	281 570	283 933	-8,32
<i>Összesen</i>	<i>10 310 236</i>	<i>10 310 179</i>	<i>0,01</i>

Az 1990. évi népszámlálás óta eltelt idő, a demográfiai folyamatokban bekövetkezett módosulások önmagukban is indokolták, hogy mindezek után közreadjuk a legfrissebb népességi és népmozgalmi adatokon alapuló, időtávjában 2020-ig kiterjesztett, koréves technikai előreszámítást.³ Ez a legújabb előreszámítás az 1990. évi népszámlálásból statisztikai úton továbbvezetett 1993. január 1-jei népességből indul ki, és az 1992. év folyamán mért népmozgalmi jellemzők (termékenység, halandóság) változatlanságát tételezi fel az 1993 és 2020 közötti időszakban. (Szemben a korábbi technikai változattal, mely az 1989. évi népmozgalmi adatokra épült.)

Az új előreszámítás olyan technikai jellegű előrejelzést ad, amelynek adatai rövid távra, 3—5 évre, tehát nagyjából az 1990-es évekre összességében igen pontosnak tekinthetők.

Az új, 1992/93. évi technikai előreszámítás kidolgozását egyrészt a maximális pontosságra törekvés indokolta, hiszen a népesség-előreszámítást az államigazgatás számos területén felhasználják rövid távú előrejelzések, számítások céljára. A készítés másik indoka volt, hogy felhívjuk a figyelmet az 1992. évben megfigyelt jelentős demográfiai változásokra és azok hosszabb távú kihatásaira. 1992-ben a demográfiai folyamatok igen kedvezőtlenül alakultak, mind az elveszületések, mind a halálozások száma, mind a természetes fogyás nagysága negatív csúcsot ért el.

³ *Hablicsek László: Magyarország népességének előreszámítása, 1993—2020. Az 1993. évi népességi és az 1992. évi népmozgalmi adatokon alapuló számítások eredményei. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet. Demográfiai Tájékoztató Füzetek. 14. sz. Budapest. 1993. 54 old.*

1992-ben 1991-hez képest 5 ezerrel kevesebb gyermek született, az 1992. évi 122 ezer fős születésszám a legalacsonyabb a XX. században. A teljes termékenységi arányszám (átlagos gyerekszám) értéke 1,78 volt, az 1991. évinél (1,86) 8 százalékkal alacsonyabb.

1992-ben 149 ezer halálesetet regisztráltak, ami igen jelentősen — 4 ezer fővel — meghaladja az 1991. évit. A férfiak halandósága ismét nagymértékben emelkedett, a férfiak születéskor várható átlagos élettartama 65 év alá került, fél évvel kisebb 1992-ben, mint 1991-ben. A nők és a férfiak életkilátásai közötti különbség tovább nőtt, és meghaladta a 9 évet.

1993 első négy hónapjában az adatok szerint folytatódik az 1992. évben megfigyelt demográfiai változás. Az elmúlt év hasonló időszakához képest 7 százalékkal kevesebb az élveszületés, 3 százalékkal több az elhalálozás, a természetes fogyás 38 százalékkal nagyobb, mint 1992 első négy hónapjában. Ha ezt mechanikusan éves szintre vetítenénk, akkor 1993-ban 113 ezer fős születés, 153 ezer fős halálozás és 40 ezer fős népességcsökkenés (természetes fogyás) állna elő.

Az új technikai előreszámítás tehát — amellet, hogy a legfrissebb adatokon alapul és ezáltal várhatóan a legpontosabb becslést is adja a következő 3—5 évre — bemutatja azt is, hogy ha az 1992. évi — kedvezőtlen — népmozgalmi adatok állandósulnak, ennek milyen kihatásai lesznek hosszabb távon, 2020-ig. A számítások a nemzetközi vándorlást nem veszik figyelembe.

Hasonlítsuk össze a főbb eredményeket az 1989/90. évi technikai előreszámítás eredményeivel.

Magyarország népességének száma az 1990. évi népszámlálás szerint 10 millió 375 ezer fő volt. Az 1990 és 1993 közötti időszakban folytatódott a népesség számának 1981-ben kezdődött csökkenése, 1993-ig újabb 65 ezer fővel. Az 1993. január 1-jei népességszám 10 millió 310 ezer fő.

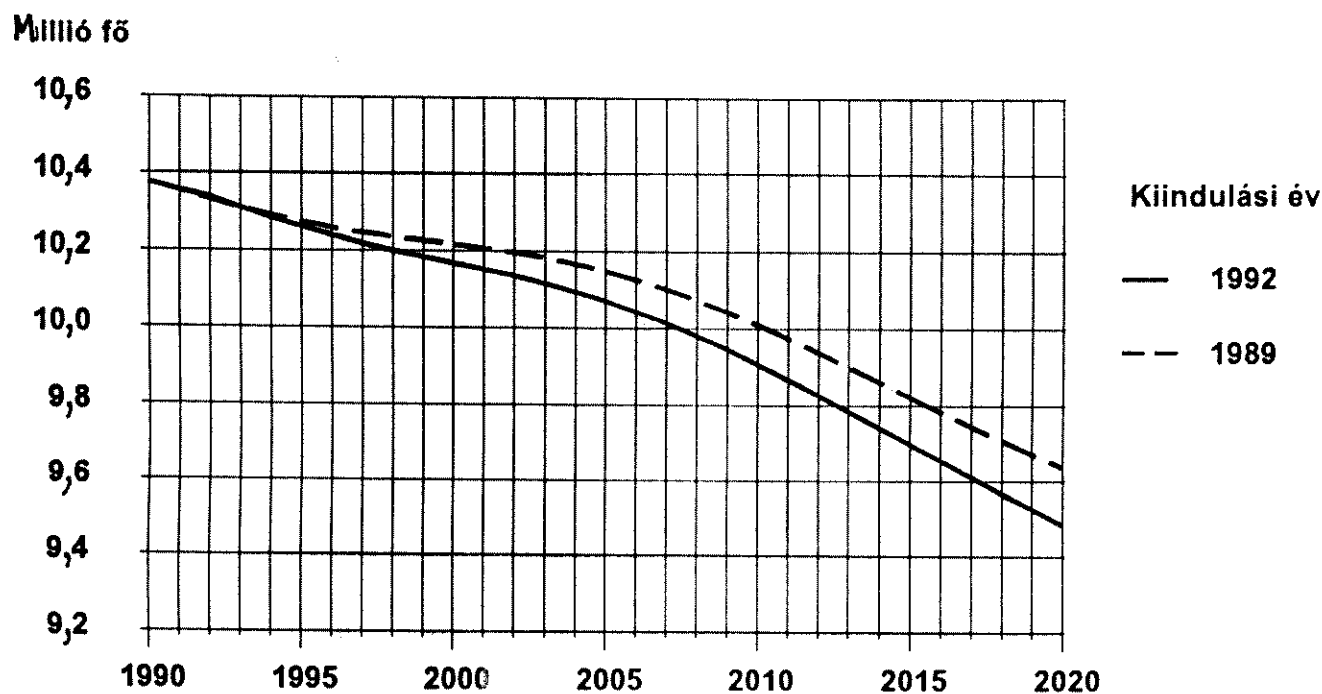
Az új előreszámítás szerint a népességcsökkenés kisebb hullámváltozás mellett növekvő mértékben folytatódik 1993 és 2020 között. 1993-tól 2000-ig 142 ezer, 2010-ig 403 ezer, 2020-ig 827 ezer fővel csökkenhet a népességszám. A népesség száma 2020-ban 9 millió 483 ezer fő, ami 158 ezer fővel kevesebb, mint a korábbi változatban. (Lásd az 1. ábrát és a 2. táblát.)

Az új előreszámítás szerint a halálozások száma tartósan évi 150 ezer fő fölé emelkedik, a születések száma pedig tendenciájában jelentősen csökken, ugyanakkor hullámváltozóan alakul attól függően, hogy milyen létszámú korosztályok kerülnek szülőképes korba. Az 1970-es években született nagyobb létszámú női korosztályok belépése miatt még az 1992. évi alacsony szülési kedv állandósulása esetén is az 1990-es években a születések számának enyhe növekedése várható. 2000-től viszont az alacsony létszámú női korosztályoktól (az 1980-as években születettektől) tartósan a jelenleginél sokkal kevesebb gyermek születik. Így az évenkénti természetes népességfogyás nagysága 2010-től folyamatosan meghaladhatja a 40 ezer főt. (Lásd a 3. táblát.)

A korábbi előreszámítással összehasonlítva az új változat 2020-ig összesen 106 ezer fővel kevesebb élveszületést és 52 ezer fős többlethalálozást mutat. Az évenkénti természetes fogyás 5—10 ezer fővel nagyobb az új változatban, mint a korábbiiban. (Lásd a 2. és 3. ábrát.)

1. ábra. A népesség számának alakulása az új és a korábbi előreszámítás szerint
(millió fő)

2. tábla

Magyarország 1990—1993. évi tényleges és 1994-től az 1992. évi népmozgalmi adatok alapján előreszámított népessége nemek szerint

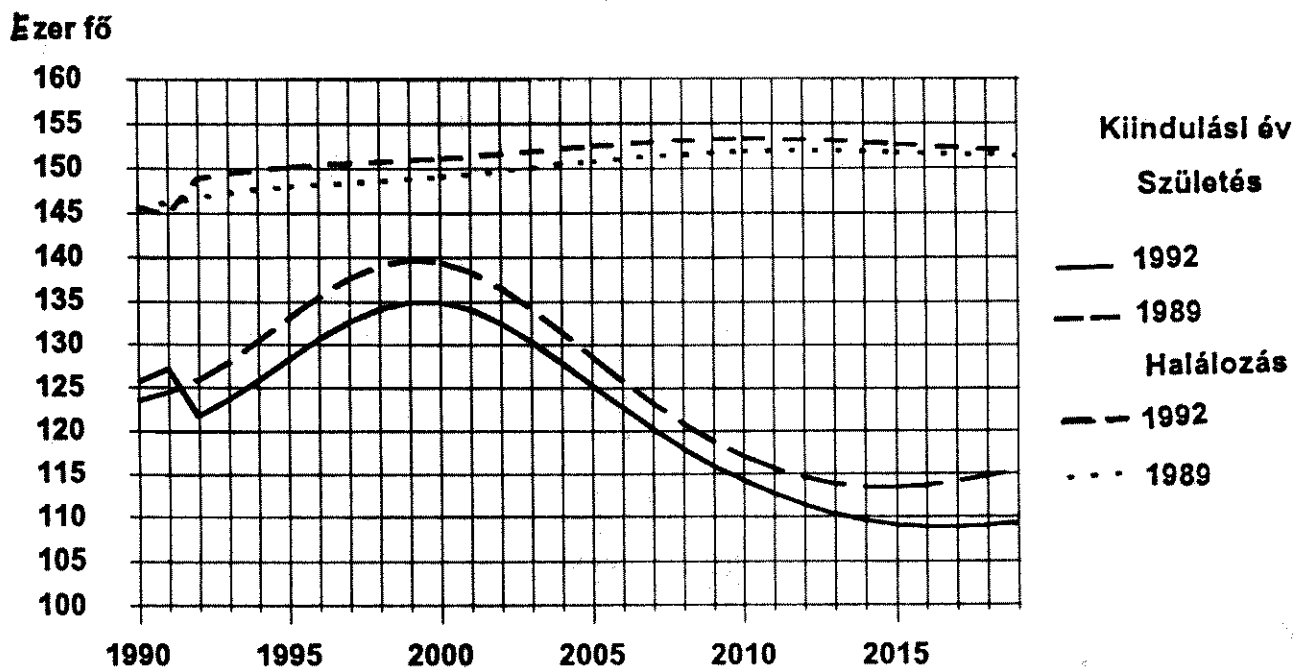
Év	A férfiak	A nők	A népesség
	száma január 1-jén (ezer fő)		
1990	4 984,9	5 389,9	10 374,8
1991	4 972,2	5 382,7	10 354,8
1992	4 960,5	5 376,7	10 337,2
1993	4 943,4	5 366,8	10 310,2
1994	4 927,4	5 357,1	10 284,5
1995	4 912,6	5 348,0	10 260,6
1996	4 899,0	5 339,8	10 238,8
1997	4 886,8	5 332,3	10 219,1
1998	4 875,6	5 325,6	10 201,1
1999	4 865,2	5 319,2	10 184,5
2000	4 855,4	5 313,1	10 168,4
2001	4 845,6	5 306,6	10 152,2
2002	4 835,4	5 299,5	10 134,9
2003	4 824,4	5 291,3	10 115,7
2004	4 812,4	5 281,8	10 094,1
2005	4 799,2	5 270,7	10 069,9
2006	4 784,6	5 258,1	10 042,8
2007	4 768,8	5 244,0	10 012,8
2008	4 751,8	5 228,3	9 980,2
2009	4 733,7	5 211,3	9 945,0
2010	4 714,6	5 193,1	9 907,7
2011	4 694,7	5 173,8	9 868,5
2012	4 674,1	5 153,7	9 827,9
2013	4 653,1	5 132,9	9 786,0
2014	4 631,6	5 111,5	9 743,2
2015	4 610,0	5 089,8	9 699,8
2016	4 588,2	5 067,9	9 656,1
2017	4 566,4	5 046,0	9 612,4
2018	4 544,8	5 024,2	9 568,9
2019	4 523,3	5 002,5	9 525,8
2020	4 502,1	4 981,1	9 483,2

3. tábla

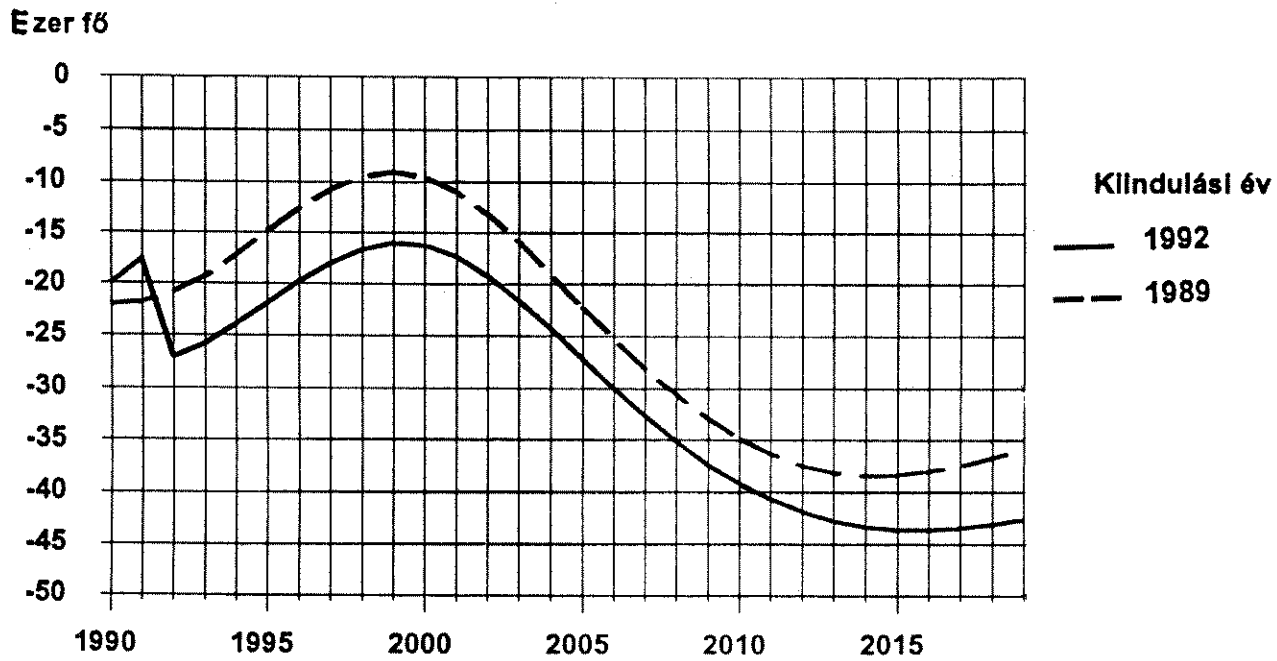
A természetes népmozgalom 1990—1992. évi tényleges és 1993-tól az 1992. évi népmozgalmi adatok alapján előreszámított alakulása

Év	Az élveszületések	A halálozások	A természetes fogyás
	száma (ezer fő)		
1990	125,7	145,7	20,0
1991	127,2	144,8	17,6
1992	121,7	148,8	27,1
1993	123,6	149,3	25,7
1994	125,9	149,7	23,9
1995	128,3	150,1	21,8
1996	130,6	150,4	19,7
1997	132,6	150,6	18,0
1998	134,1	150,7	16,7
1999	134,9	150,9	16,0
2000	134,8	151,1	16,3
2001	134,0	151,3	17,3
2002	132,4	151,6	19,2
2003	130,3	151,9	21,6
2004	127,9	152,2	24,3
2005	125,4	152,5	27,1
2006	122,8	152,7	29,9
2007	120,3	153,0	32,7
2008	118,0	153,2	35,2
2009	116,0	153,3	37,3
2010	114,2	153,3	39,1
2011	112,7	153,3	40,7
2012	111,4	153,2	41,9
2013	110,3	153,1	42,8
2014	109,6	153,0	43,4
2015	109,1	152,8	43,7
2016	108,8	152,5	43,7
2017	108,8	152,3	43,5
2018	109,0	152,1	43,1
2019	109,3	151,9	42,6

2. ábra. Az élveszületések és a halálozások alakulása az új és a korábbi előreszámítás szerint (ezer fő)

3. ábra. A természetes fogyás alakulása az új és a korábbi előreszámítás szerint
(ezer fő)

4. tábla

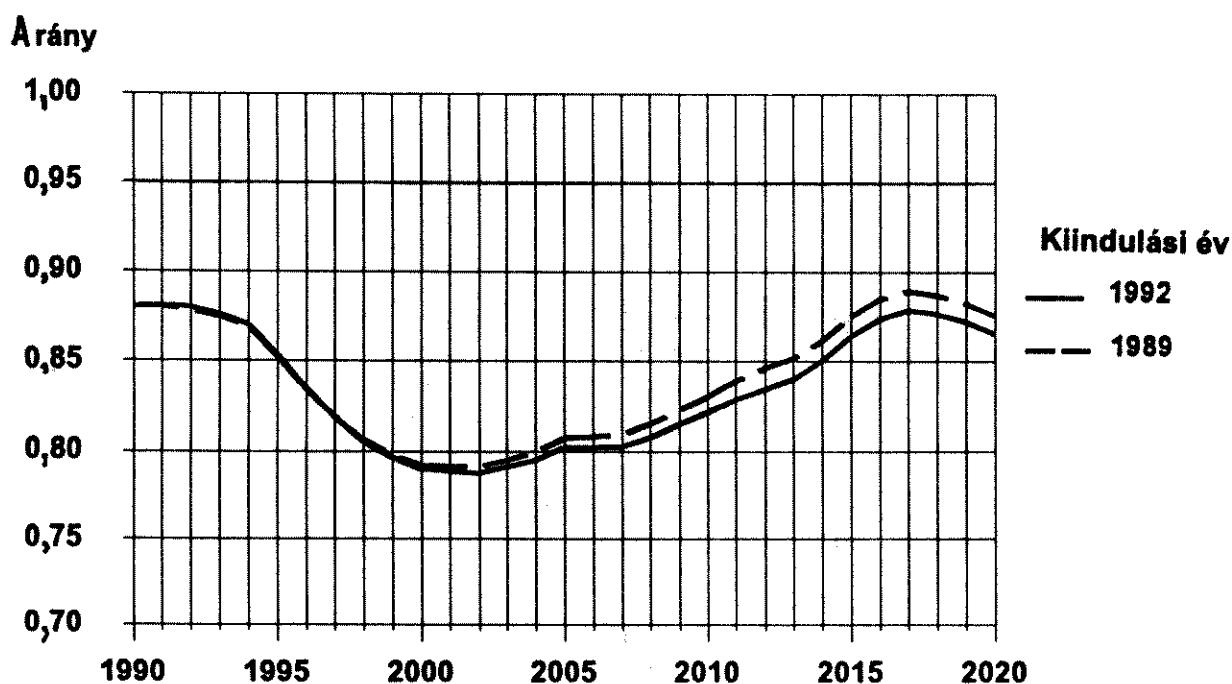
Az 1990—1992. évi tényleges és 1993-tól az 1992. évi népmozgalmi adatok alapján előreszámított népességszám kiemelt korcsoportok szerint

Év	0—19	20—39	40—59	60—79	80—x
	éves népesség száma (ezer fő) január 1-jén				
1990	2897,4	2920,7	2596,9	1700,0	259,9
1991	2876,2	2895,8	2609,3	1705,9	267,7
1992	2858,0	2873,5	2625,8	1705,3	274,7
1993	2830,0	2858,3	2637,4	1700,5	283,9
1994	2799,8	2829,8	2668,8	1696,0	290,1
1995	2741,6	2816,0	2718,7	1689,0	295,3
1996	2677,7	2821,4	2759,8	1695,9	284,0
1997	2627,6	2828,8	2790,7	1706,4	265,5
1998	2586,7	2849,5	2800,7	1716,2	247,9
1999	2556,3	2867,9	2802,0	1726,5	231,7
2000	2534,2	2885,7	2796,8	1714,7	237,0
2001	2522,9	2894,1	2783,5	1703,7	248,0
2002	2516,6	2903,1	2767,9	1688,0	259,3
2003	2517,5	2912,0	2737,3	1679,1	269,9
2004	2522,5	2912,3	2712,0	1669,3	278,1
2005	2527,4	2910,1	2678,4	1672,1	282,0
2006	2524,5	2911,4	2661,6	1656,4	289,0
2007	2521,0	2905,9	2648,5	1644,0	293,4
2008	2516,3	2888,9	2631,5	1648,7	294,7
2009	2510,8	2864,6	2616,0	1656,6	297,0
2010	2504,0	2840,2	2599,2	1666,4	297,8
2011	2492,9	2819,0	2577,5	1679,4	299,8
2012	2478,8	2800,7	2557,7	1692,6	298,1
2013	2468,6	2772,8	2544,9	1703,1	296,6
2014	2455,5	2742,8	2522,6	1728,2	294,1
2015	2439,4	2686,0	2517,4	1766,3	290,7
2016	2420,5	2624,1	2529,1	1795,6	286,9
2017	2399,0	2575,7	2540,9	1814,6	282,3
2018	2375,6	2536,3	2562,3	1816,4	278,3
2019	2351,0	2507,2	2580,3	1811,7	275,6
2020	2325,8	2486,1	2596,6	1801,7	273,0

A tényleges és 1993-tól az 1992. évi népmozgalmi adatok alapján előreszámított népesség aránya kiemelt korcsoportok szerint

Év	0—19	20—39	40—59	60—79	80—x
	évesek aránya (százalék) január 1-jén				
1990	27,93	28,15	25,03	16,39	2,50
1991	27,78	27,97	25,20	16,47	2,58
1992	27,65	27,80	25,40	16,50	2,65
1993	27,45	27,72	25,58	16,49	2,76
1994	27,22	27,51	25,95	16,49	2,83
1995	26,72	27,45	26,50	16,46	2,87
1996	26,15	27,56	26,95	16,56	2,78
1997	25,71	27,68	27,31	16,70	2,60
1998	25,36	27,93	27,46	16,82	2,43
1999	25,10	28,16	27,51	16,95	2,28
2000	24,92	28,38	27,51	16,86	2,33
2001	24,85	28,51	27,42	16,78	2,44
2002	24,83	28,64	27,31	16,65	2,57
2003	24,89	28,79	27,06	16,60	2,66
2004	24,99	28,85	26,87	16,54	2,75
2005	25,10	28,90	26,60	16,60	2,80
2006	25,14	28,99	26,50	16,49	2,88
2007	25,18	29,02	26,45	16,42	2,93
2008	25,21	28,95	26,37	16,52	2,95
2009	25,25	28,80	26,30	16,66	2,99
2010	25,27	28,67	26,23	16,82	3,01
2011	25,26	28,57	26,12	17,02	3,03
2012	25,22	28,50	26,02	17,22	3,04
2013	25,23	28,33	26,01	17,40	3,03
2014	25,20	28,15	25,89	17,74	3,02
2015	25,15	27,69	25,95	18,21	3,00
2016	25,07	27,18	26,19	18,60	2,96
2017	24,96	26,80	26,43	18,88	2,93
2018	24,83	26,51	26,78	18,98	2,90
2019	24,68	26,32	27,09	19,02	2,89
2020	24,53	26,22	27,38	19,00	2,87

4. ábra. A demográfiai függőségi arány változása

Tendenciájában folytatódik a népesség öregedése, lényegesen, 2020-ig 3 százalékponttal csökken a 0—19 évesek, 1,5 százalékponttal a 20—39 évesek aránya. A munkaképes korúak száma tartósan meghaladja az 1993. évit, míg az időskorúak létszámának emelkedése az új előreszámításban alkalmazott igen magas 1992. évi halandóság hatására fékeződik, lényeges növekedés csak 2010-től, az 1950-es években születettek időskorba lépésétől várható. Az igazgatás, az infrastruktúra és a társadalmi szolgáltatások egyes területeit várhatóan továbbra is érzékenyen érintik az egyes korcsoportok létszámadatainak hullámzásai. (Lásd a 4. és az 5. táblát.)

Az alacsonyabb születésszámok és a többlethalalozás egyik következménye, hogy a demográfiai függőségi arányok⁴ az új előreszámítás szerint alacsonyabbak lehetnek a jövőben, mint a korábbi számítások szerint. (Lásd a 4. ábrát.) Bár a demográfiai függőségi arányok és az eltartási terhek között az összefüggés csak hozzávetőleges, megköckéztatható az a kijelentés, hogy az 1992. évi népmozgalmi jellemzők állandósulása az eltartási terhek átmeneti csökkenését jelenthetné mind a gyermekkorúak, mind az időskorúak vonatkozásában.

Az új változatban 2010-től érvényesülő, 40 ezer fő feletti évenkénti természetes fogyás viszont azt jelzi, hogy az 1992. évi népmozgalmi jellemzők állandósulása esetén a létszámcsökkenés — a természetes népmozgalom keretein belül — egyre inkább megállíthatatlanná, öngerjesztő folyamattá válik.

TÁRGYSZÓ: Népesség-előreszámítás.

РЕЗЮМЕ

Автор излагает результаты повозрастного технического прогноза до 2020 года, основывающегося на новейших данных о населении и движении населения. Прогноз исходит из полученной статистическим путем на основании переписи населения 1990 года численности населения на 1 января 1993 года и предполагает неизменность индикаторов движения населения 1992 года (плодовитость, смертность) в период между 1993-им и 2020-ым годами.

SUMMARY

The author discusses the results of an age-specific technical population forecast up to 2020, based on the latest available population and vital statistics. The forecast starts from population figures as at 1 January 1993, that has been statistically updated from the 1990 census data, and it assumes that indicators of demographic trends (fertility, mortality) of 1992 will remain unchanged in the period between 1993 and 2020.

⁴ A fiatalnak és az időskorúnak tekintett népesség létszáma viszonyítva a középső korosztály létszámához adja a demográfiai függőségi arányt. A kategóriák értelmezésétől függően „fiatal” a 0—14 vagy a 0—19 éves, „időskorú” az 55 vagy 60 éves és idősebb korcsoport és ennek megfelelően a középső („munkaképes”) korcsoportba a 15 (vagy 20) és 55 (vagy 60) év közöttiek tartoznak. A hivatkozott ábrán a 0—19 és 60 éves és idősebb népességet viszonyítjuk a 20—59 éves népességhez.

SURÁNYI-UNGER TIVADAR STATISZTIKAI MUNKÁSSÁGA

DR. HORVÁTH RÓBERT

A múlt század végén, Budapesten született *Surányi-Unger Tivadar* (1898—1973), aki egyetemi tanárként és nemzetközi hírű közgazdászként egyaránt jelentős szerepet játszott Magyarország két háború közötti tudományos életében, a statisztika egyetemi oktatásában és művelésében. Egy ideig a Magyar Statisztikai Társaság alelnöké-
ként is működött. Noha a második világháború végén az emigrálást választotta és külföldi egyetemi tanárként fejezte be életét, a Magyar Tudományos Akadémia, melynek 1935-től levelező, majd később rendes tagja is volt, 1993. évi Közgyűlése mint volt tagját rehabilitálta. Ez alkalomból *Csikós-Nagy Béla* akadémikus, az MTA Gazdaság- és Jogtudományok osztálya által május 11-én A két világháború közötti kiemelkedő társadalomtudósok életművének értékelése címmel megrendezett tudományos ülés-
szakon, előadásban emlékezett meg Surányi-Ungernak a közgazdaságtudományban hazai és világviszonylatban elfoglalt helyéről és jelentőségéről.

Illőnek és szükségesnek látjuk a magyar statisztikai tudományban betöltött szerepét és jelentőségét is felvázolni. Emlékezésünket a statisztika terén kifejtett tevékenységének leglényegesebb mozzanataira korlátozzuk, mert az nemcsak minőségileg jelentős, hanem mennyiségileg is nagy terjedelmű. Ez összefügg változatos életpályájával és sokoldalú, dinamikus egyéniségével.

Surányi-Unger az első világháború alatt kezdte meg egyetemi tanulmányait, és 1919-ben szerzett állam- és jogtudományi doktori oklevelet a grazi és 1920-ban a budapesti tudományegyetemen úgy, hogy közben néhány félévet a bécsi egyetemen hallgatott. Ezután a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen közgazdaságtudományi doktorátust szerzett, sőt 1924-ben az ügyvédi vizsgát is letette.

Annak ellenére, hogy tudományos munkásságát — filozófikus hajlamainak megfelelően — döntően a gazdaságfilozófia és az elmélet-történet terén igen korán megkezdte, az egyetemi oktatásba mégis a statisztika révén kapcsolódott be, méghozzá igen fiatalon. 1925-ben a József-műegyetem magántanára lett, majd 1926-ban az Eperjesről Miskolcra áthelyezett és az evangélikus egyház által fenntartott Jogakadémián tanít, innen a Szegedi Egyetem Statisztikai Tanszékére került, ahol 1928-tól mint egyetemi nyilvános rendkívüli tanár *dr. Laky Dezső* utódként működik. A nyilvános rendes egyetemi tanári címet is e minőségében kapta 1933-ban és 1939-ig látta el a katedrán a statisztika oktatását, sőt még 1929-ben helyettesként a közgazdaságtan oktatását is

átvette. 1939-től már csak a közgazdaságtani tanszék vezetőjeként működött, előbb egy évig továbbra is Szegeden, majd 1940-től a Pécsi Tudományegyetemen. 1944 végén az innsbrucki, majd az egyesült államokbeli Syracusei Egyetemre került, s végül a németországi Göttingai Egyetemen fejezte be oktatói munkásságát.

Surányi-Unger önmagát elsősorban közgazdásznak tekintette, a statisztikát pedig olyan elsőrendű módszernek, melynek felismerve széles körű alkalmazási lehetőségeit a közgazdaságtanban a határhaszonelméleti és gazdaságfilozófiai vonalról a „jóléti gazdaságtan” talaján áttért egy kifejezetten „statisztikai közgazdaságtan” kialakítása felé. Mindezt tette már az 1930-as évtizedben, azaz a nyugati közgazdaságtanban egy évtizeddel később megjelenő *C. Clark* és *J. Fourastié* hasonló erőfeszítéseit is megelőzve. Ebből a szempontból döntő jelentőségű volt az 1920-as évek végén elnyert Rockefeller-ösztöndíj, mellyel egy évet töltött az Egyesült Államokban — Japánt, Kínát és Indiát is beutazva —, majd 1932 és 1933 között egy évet a svájci St. Gallen-i Közgazdasági Főiskolán töltött, hogy azután 1935 és 1939 között háromszor is vendégprofesszorként térjen vissza az amerikai University of South California-ra.

Első jelentősebb statisztikai munkái már tükrözik a változást tudományos felfogásában: az 1928-as nagyobb tanulmánya a statisztikai módszer szerepéről a közgazdaságtanban a magyar, az 1929-es német nyelvű monográfia, a matematikai statisztikai kézikönyv pedig általában a közép-európai közgazdászok számára nyújt erről tájékoztatást. Statisztikai tankönyvet azonban az utóbbin kívül nem írt, az 1929-ben közreadott egyetemi jegyzetét is egy hallgatója gyorsírói feljegyzései alapján publikálta és azon a továbbiakban nem változtatott. (E dolgozatában, mely óvatos kísérlet a matematikai statisztika lényeges elemének szöveges összefoglalására joghallgatók számára, főleg *Földes Béla* hatása tükröződik.)

A statisztikai gazdaságtani gondolat ugyanis egyre döntőbben érvényesült a közgazdaságtani előadásaiban és az 1936-ban megjelent közgazdaságtani tankönyvében, mind annak matematikai gazdaságtani elméleti megalapozásában, mind alkalmazott jóléti gazdaságtani részében, a „magyar jólét” problémáinak kifejtésében.

Kétkötetes, szintén 1936-ban megjelent hatalmas statisztikai közgazdaságtani monográfiája a közbeeső időszak terméke, vele e keretek között nincs módunk foglalkozni, noha az is ennek az irányynak jelentős megnyilvánulása.

A továbbiakban Surányi-Unger tudományos munkásságának kiemelt részletén keresztül egy tudománytörténeti fordulatot kívánunk röviden bemutatni abból a megfontolásból, hogy az életét kitöltő két tudomány általa végrehajtott szintézisét így lehet a legjobban nyomon követni.

Surányi-Ungernek a statisztikai tudomány újszerű szerepéről vallott nézeteit elsősorban a német közgazdaságtan első és második történeti iskolájának tevékenysége alapozta meg, melyben még a történeti szempontok voltak túlsúlyban az elmélet új megalapozásában, a gazdaságtörténeti vonal előtérbe helyezésével. Ekkor még a statisztikai kvantitatív szempontok is csak ezek alátámasztását szolgálták és elméletileg — azaz ahogy ez később a XX. század folyamán felvetődött. „kvantitatív közgazdaságtani értelemben” dolgozták ki ezeket. A vita fő vonala így a filozófiai, ismeretelméleti síkra tolódt el, azaz arra, hogy a közgazdaságtani elméletnek tisztán a „létező” gazdasági valóság kortól és helytől független, általános érvényű fő összefüg-

géseit, illetve törvényszerűségeit kell-e csupán kutatni, méghozzá a kauzalitásra alapozott (ok-okozaton alapuló) deduktív módszerrel, avagy felvesse-e a „Mi legyen?” kérdését is. Elfogadja-e tehát az induktív megközelítésű történeti és a nagy számok törvényén alapuló „inponderabiliák” előtérbe nyomulását és az általános érvényű törvényszerűségek helyett változó, történeti vagy relatív összefüggések fennállását? E vita bölcseleti alapjai az újkantiánus bölcseletnek a „sein” (létezik) „sollen” (legyen) szembeállításán kialakuló tanaira mentek vissza.

Az újítástól való félelem tulajdonképpen azzal függött össze, hogy a XX. század első három évtizedére is áthúzódó módszervita egyre inkább a „Mi legyen?”-nel kapcsolatos gazdaságpolitika síkjára terelődött át, és így tulajdonképpen egy e köré csoportosuló „második módszervitáról” is jogos beszélni abban az értelemben, ahogy ezt Surányi-Unger, Magyarországon elsőnek A gazdaságpolitika tudományos alapkérdései című művében már 1927-ben megfogalmazta a gazdaságpolitika tudományos alapkérdéseivel kapcsolatban. Más szóval, a vita most már a körül forgott, hogy az elméleti közgazdaságtannak ki kell-e terjeszkednie a gazdaságpolitikára is, vagy ezt át kell engednie teljes mértékben a gyakorlati politikának.

Tudományelméleti szempontból ez a kérdés úgy fogalmazható meg, hogy ennek az álláspontnak megfelelően kétféle gazdaságpolitikáról beszélhetünk:

1. van egy tudományos és elméleti síkon mozgó gazdaságpolitika, melynek művelése a közgazdasági elmélet képviselőinek feladata a cél- és eszközrendszerek általános érvényű kidolgozásával;

2. van egy gyakorlati gazdaságpolitika, melyet a gazdaságpolitikusok a régi értelemben vett „techné” vagy „ars” értelmében gyakorolnak, annyiban új alapokon, hogy a közgazdasági elmélet mellett a „tudományos gazdaságpolitika” részletesebb és szilárdabb útmutatásaira képesek tevékenységüket alapozni.

Előbbi kidolgozását Surányi-Unger világviszonylatban is szinte egyedül — megkísérelte, de a „módszervita” elhalása folytán ennek az egyedülálló kísérletnek semmiféle visszhangja nem támadt. Pedig nevezett munkájának éppen erős filozófiai megalapozottsága, a tudománytörténet és tudományelmélet döntő szempontjainak figyelembevételével az, mely az általa kidolgozott tudományos gazdaságpolitikát modellértékűvé teszi, azaz „per analogiam” akár egy — napjainkban teljesen hiányzó — tudományos népesedéspolitikai felvetéshez is mintául szolgálhat.

Végeredményben ennek az új elméleti konstrukciónak a magva a célrendszer filozófiai alapokon való kidolgozásán nyugszik, mivel az eszköztár a hagyományos gazdaságpolitikai módszerekből áll továbbra is, és utóbbiak felhasználásának jellege csak a célok újfajta, nem kauzális, de teleológikus mérlegelése folytán nyer új értelmet, illetve tartalmat.

A Surányi-Unger-féle célrendszer heteronóm és autonóm célokat különböztet meg, hangsúlyozottan csak az állam gazdaságpolitikáját tartva szem előtt. A heteronóm célok végső fokon a világnézetben gyökereznek, és azok az állam hatalmi politikája, kulturális vagy művelődési politikája, valamint társadalompolitikája köréből kikerülő és elkerülhetetlen állami feladatokból adódnak. Ezek között is különös jelentőséggel bírnak a hatalmi politikából adódó célok — akár belső, akár külső viszonylatban merüljenek is ezek fel —, mert itt az állam önfenntartásáról van elsősorban szó, amely nélkül nincs egyáltalán közösségi — állami és magángazdálkodás — és így végeredményben társadalmi élet sem.

Surányi-Unger látja, hogy e célok elméleti szétválasztása nem mindig könnyű, gyakorlatilag azonban az összefonódás néha teljességgel kibogozhatatlan, ezért azzal relativizálja a kérdést, hogy „normális időszakokban” e célok kialakult hagyományos rendszert alkotnak és hosszabb időn át sem változnak. Így meghatározásuk sem túlzottan problematikus, és ennek következtében lehetővé válik a tudományos gazdaságpolitika autonóm vagy önálló céljaira koncentrálni a gazdaság irányítását.

Itt is hármas főcsoportot különböztet meg, úgy mint a termelés termelékenységének — tehát nem jövedelmezőségének — összgazdasági növelését, a társadalom gazdasági szükségleteinek kielégítését szolgáló, kifejezetten gazdasági rangsor követését és a gazdaság dinamikus egyensúlyának a fenntartását. Ezek közül a társadalmi szükségletek rangsorának követése az, melyen keresztül tulajdonképpen a heteronóm vagy idegen célok is megvalósulnak, míg az első inkább rövid lejáratú, a harmadik pedig inkább hosszú lejáratú cél, és érvényesülésük sem feltétlen.

Surányi-Unger ugyanis e rendszer ezen első felvázolása során, azaz már 1927-ben említette az azzal kapcsolatban felmerülő népességi problémákat — akármilyen érintőlegesen is —, ami szintén jelentős újítás. A népesség ún. anyagi „jólétének” biztosítását ugyanis fő társadalompolitikai államcélként ismeri el a „welfare economy” szellemében. „Ha ugyanis a népességnek széles rétegei anyagilag, testileg tönkremennek, hiába pazarolja a kultúrpolitika a tudományos, a művészi és vallási élet emelésére az állam erőit . . .”. Ebbe az anyagi jólétbe tartozik — természetesen egy bizonyos kultúrfokon — a népesség „szellemi jólétének” a fent említett kultúrpolitikán keresztüli biztosítása is. Itt tehát a népesség ugyan mint adottság szerepel, a Stuart Mill-féle értelemben, mert azt Surányi-Unger a végső világnézeti kérdések közé sorolja, hogy valaki a növekvő vagy a csökkenő népesség mellett foglal-e állást, de jelentősége elméletileg megváltozik. Ennek az álláspontjának felel meg a tudományos gazdaságpolitika első önálló céljával, a közzgazdasági rendszer termelékenységének növelésével kapcsolatos cél népességi vetülete is, bármennyire is ellentmondásos fogalmazású. A termelékenység tényezőiként ugyanis „a megfelelő testi és szellemi képességekkel bíró emberanyagot” és a természeti erővel összefüggő dologi javakat különbözteti meg és így részletezi: „Ami ezek közül az elsőt, a gazdaságpolitikának közvetlenül az emberanyaggal magával kapcsolatos eszközgyarapító tevékenységét illeti, úgy itt mindenekelőtt ki kell kapcsolnunk a szorosabb értelemben vett népességi kérdést. A gazdaság fogalmából kiindulva, idegen szempontok segítsége nélkül ugyanis sohasem fogjuk egyoldalúan eldönteni tudni, hogy vajjon a népesség számbeli növelésére, vagy pedig csökkentésére kell-e törekednünk.” Ezt az álláspontot, felfogása szerint, a gazdaságpolitika a heteronóm célokkal együtt „készen kapja már”, és mint megállapítja „. . . a maga erejéből csupán *a meglevő, szaporodó vagy csökkenő népességnek megfelelő tulajdonságaihoz fordulhat*, és csupán ezek közül válogathatja ki azokat a tényezőket, melyek a nemzetgazdaságon belül érvényesen felmerülő célok szempontjából alkalmas, de az adott viszonyokhoz képest mennyiségükben elégtelen eszközöknek tekintendők.”

Ezzel az újszerű álláspontjával kapcsolatban Surányi-Unger azonban megjegyzi, hogy a húszas évek szakirodalmában Goldscheid már előtte felvetette egy „embergazdaság” kidolgozásának szükségességét és így folytatja: „Talán alig szükséges kifejezetten is hangsúlyoznunk, hogy az a gondviselő tevékenység, melyet a *társadalmi*

politika kifejt, egészen más síkban fekszik, mint emez. Itt nem a társadalmi osztályok közötti ellentéteknek, a gyöngébbeknek megfelelő védelme által való kiegyensúlyozásáról, hanem erre való minden tekintet nélkül, *egészen általában az ember benső értékeinek gyarapításáról* van szó.” Mégis, Surányi-Unger megalégszik mint autonóm gazdaságpolitikai céllal, az emberanyag „legáltalánosabb értelemben vett *életerejének fokozásával*”, melynek alapfeltételül a „tartós *testi egészséget*” tekinti, és így folytatja: „Az általános közegészségi viszonyok javításával egyúttal a népesség átlagos életkora is megnyúlik; ennek pedig azért van fontos jelentősége a közgazdaság szempontjából, mert rendszeren életünknek késői, érettebb éveiben adjuk csak vissza a közületnek azt, amibe néki nevelésünk került... A gazdaságpolitika előtt termelékenységi szempontból tehát egyáltalán nem lehet közömbös az, hogy *átlagos életkorunk* vajjon magában foglalja-e az érettség éveit is.”

Ebből a szempontból, azaz az ember mint munkaerő figyelembevételéből, természetesen igen jelentős a „népesség általános szellemi színvonala” és „erkölcsi hajlamainak helyes irányban való fejlesztése” is, mert e nélkül nem lenne biztosítva a gazdagság helyes felhasználása sem, de ennek biztosítása heteronóm kultúrpolitikai cél.

A népesedési kérdés körüli tétovázások — melyek az 1927-es első megfogalmazással kapcsolatos útkeresésből fakadtak, és a „népességi gazdaságtan” gondolatának első hazai felvetéseként értékelhetők — az 1936-os A magyar nemzetgazdaság és pénzügy című tankönyvben már nem formailag elkülönítve, hanem mint a „jóléti gazdaságtan” tartalmi kérdései szerepelnek. E mű általános része a szabad és a közületi gazdaság, valamint a gazdaságpolitika és a társadalompolitika elméleti kérdéseit tárgyalja, különös része pedig a „Magyar jólét” címszó alatt, egy gazdaságtörténeti összefoglalás után, a magyar gazdaság- és társadalompolitika kérdéseire összpontosítja az expozíciót, beleépítve a pénzügytani szempontokat is az államháztartási politika keretében.

E művében Surányi-Unger szigorú logikával fejtette ki a gazdaságpolitikai célrendszeren belül a heteronóm célok elsődlegességét, szemben a gazdaságpolitika autonóm céljainak másodlagosságával, de ugyanakkor minden vonatkozásban erőteljesen hangsúlyozta mind a heteronóm, mind az autonóm célok egymás közti és a két főcsoport között érvényesülő elhatárolásnak a nehézségeit, sőt itt-ott lehetetlenségét is. Ezek alkalmazásakor az ún. „magyar jólét” kérdéseire, mely a tankönyv második részét képezi, az elméleti séma végigvitele lépten-nyomon csak igen nagy nehézségek árán bizonyult lehetségesnek.

A heteronóm célok között a hatalmi politika elsődlegessége — a régi értelemben vett „politika” döntő jelentősége — domborodik ki a tankönyvben. A művelődési és társadalmi politika csak mintegy az adott „fejlődési fokkal összefüggő és általa megkívánható” követelményként jelentkezik, s akkor is csak a nyugalmas, nem „válságos” időszakokban. Ami a gazdaságpolitika már erősen viszonylagos, másodlagos önálló céljait illeti, ezek közül a termelékenység növelése szinte magától értetődő az élet folyamatosságának a biztosítása céljából. A közületi szükségletek rangsorának a követése a heteronóm célok megszabta közületi vagy szorosabb értelemben vett állami gazdaságpolitika fő céljaként domborodik ki. A harmadik, a gazdasági egyensúly megőrzése pedig — még ha dinamikusan fogjuk is fel — összefolyik Surányi-Unger szerint a másodikkal (s szerintem az elsővel is).

A gazdaságpolitika oldaláról a szerző még tovább relativizálja a heteronóm célrendszerrel kidolgozott filozófiai megalapozást. Végül is a mindennapi életben nem kifejezetten a világnézeti alapok — az anyagiasság és az egyéniesség, illetve a eszményiesség és a nemzetiesség, kombinálva a kiosztó vagy kiegyenlítő igazság talajára való alternatív helyezkedéssel — szabják meg a közületi célok rangsorának követését, hanem azok többnyire a többi társadalomtudományon keresztül és végső soron „a politikán” keresztül érvényesülnek. Ez a filozófiai alapokra felépített megközelítés a gazdaságpolitika mint tevékenységi-irányítási probléma „megértését” — a *W. Sombart* által meghatározott „verstehende Wissenschaft” értelmében — megkönnyíti ugyan, de a már hangsúlyozott relativizálás és a bizonytalansági tényezők óvatosságból történt „beépítése” miatt nem tud biztos vezérfonalul szolgálni, noha a probléma jellegét, összetett struktúráját és bonyolult korrelációit tényleg kitűnően tudja érzékelteni.

Talán eddig figyelmen kívül maradt Surányi-Ungernek ez a meglátása, hogy midőn a tömegfogyasztási szükségletek egy része közületi szükségletté alakul, azaz már csak a társadalom, illetve az állam eszközeivel elégíthető ki racionálisan, termelékenyen és nem feltétlenül jövedelemzően is, akkor az egymás mellett élő és egymással összekapcsolódó, különféle kisebb-nagyobb közösségek (család, rokonság, törzs, község, város, járás, megye, de az egyház és egyéb köz- és magánjogi alapon szerveződő közösségek is) érdekei homlokegyenest eltérhetnek egymástól, és sikerrel téríthetik el a gazdaságpolitikát a nagy közösség érdekeit helyesen képviselő iránytól.

Ez a gazdaságpszichológiai, sőt politikatudományi megállapítás „teszi tulajdonképpen a helyére” a problémát, és világít rá arra, hogy a hatalmat birtokló pártok, frakciók — melyek sok esetben hatalmi többséget képviselő kisebbségek s ezen belül is akár maffiaszerű szervezkedéssel létrejött magánszemélyek csoportjai is lehetnek, egészen a politikát egyedül is meghatározó nagy politikus egyéniségekig bezárólag — többnyire csoportérdekeket képviselnek. Még ha politikájuk jóhiszeműen többségi érdeket vél is érvényesíteni, azoknak helytelen felismerésével vagy érvényesítésével a gazdaságpolitika — ez utóbbi esetben is — rossz vágányra kerülhet.

Jelentős nyitás ez az állami gazdaságpolitika korlátait, illetve a „nem állami” gazdaságpolitika lehetőségeit illetően. Itt van a magja annak a problémának, hogy a gazdaságpolitika heteronóm céljainak ún. világnézeti-filozófiai meghatározottsága nehezen érvényesül tisztán, még abban az esetben is, ha ideológiája egyértelműen „tisztá” és nem változik, s nem a szerző által „vegyes rendszereknek” minősített zónában helyezkedik el, és nem más rendszerek meghatározó elemei felé közeledik.

A „magyar jólét” kérdéseiről és ennek népesedésméleti és népesedéspolitikai vonatkozásairól vázoltak ugyancsak jelentősek korunk tudománya — főleg a népességi gazdaságtan — szempontjából. Rámutatott ugyanis a szerző arra, hogy Magyarország Trianonban kialakított helyzete „hosszú lejáratú gazdasági hanyatlást” indított el, mert a terület népességeltartó kapacitása és a lakosság száma nincs már arányban egymással. Ezen strukturális okból fennálló „gazdasági hosszú hullám” vagy szekuláris trend „időtartama” a békeszerződés élettartamától függ, szögezte le fent idézett tankönyvének már első kiadásában, azaz a harmincas évek közepén. A népesség félmillió menekülttel, foglalkozására nézve nagyrészt szellemi munkással, volt tisztviselővel és vállalkozóval nőtt meg a békeszerződés után, így ipari kivitelünk

növeléséhez nem tud hozzájárulni. A békeszerződés által okozott közgazdasági kártömegként (1936-os pengőben számítva) 30 milliárd a nemzeti vagyon vesztesége. Körülbelül 4—5 milliárdos nemzeti vagyon mellett ennek több mint a felét, 2,5—3,0 milliárdot tett ki az a közületi adósság, amely a húszas átmeneti évtized és a világgazdasági válság alatt felhalmozódott, de ennek egynegyede még az Osztrák—Magyar Monarchia kötelezően átvett magyarországi részesedéséig megy vissza. Az 1935-ös statisztikai adatok alapján a mezőgazdasági kisbirtokot több mint egymilliárd pengős adósságteher teszi működésképtelenné.

Mindezekből az is kiderül, hogy a nemzeti jövedelem egy főre eső hányada alacsony és csökkenő tendenciájú, növekvő viszont a közterhek és a nyugdíjteher aránya, és egyre nagyobb mértékben tovább csökken a művelődési és a társadalompolitikára — a két heteronóm célra — fordított kiadások aránya. Noha a szerző szerint az országos munkanélküliség a fejlett országokkal való nemzetközi összehasonlításban nem magas, a mezőgazdasági munkások magas aránya miatt ez súlyos probléma, s ide kell számítani a szellemi munkásokat is. E tény is az iparosodás lemaradásáról, népességfelszívó hatásának hiányáról tanúskodik, holott az ipari kivitel növelése, a világgazdaságba való bekapcsolódás lenne az egyetlen eszköz a túlnépesedés levezetésére. A konklúzió mindezekből egyértelmű: a struktúra változtathatatlansága következtében népességünk — méghozzá tartósan — nagyobb, mint gazdaságunk népességeltartó kapacitása.

E helyzetfelmérés és ténymegállapítás természetesen messzemenően igaz, de amiről nem beszél a szerző, az legalább annyira döntő a „magyar jólét” helyzetmegítélése szempontjából. Nincs szó ugyanis az elmaradt földreformról mint egyik döntő strukturális tényezőről. Helyette azt emeli ki, hogy a mezőgazdaságban a legaránytalanabb a jövedelemeloszlás, bár a nagybirtok népességeltartó kapacitása „helyenként” jobb a kisbirtokénál, amiről a „születési ráta magasabb aránya is tanúskodik”. Nincs szó arról, hogy az első világháború utáni korszakban a kivándorlási korlátozások folytán a kivándorlás lehetősége gyakorlatilag megszűnt, akárcsak arról sem, hogy az ún. utódállamok területéről folyik az állandó népességbeszivárgás, és továbbra is főleg a köztisztviselői rétegekből és a szellemi munkásokból rekrutálódik. Nincs szó a húszas évtized elmaradt iparosításáról, illetve a nemzetközi beruházási célú kölcsönök nem e célra történt felhasználásáról, sem az ipar válságáról s a mezőgazdaság válsága is csak a gazdaadósságokon keresztül, mintegy mellékesen van érintve. Az előbbit a szerző egy „Iparstatisztikai tanulságok” című, a *Magyar Statisztikai Szemle* 1943. évi 7. számában (359—367. old.) megjelent cikkében dolgozta ki. Adatai szerint a világválság mélypontján 28 százalékos csökkenést mutatott a magyar ipari munkáslétszám, s körülbelül 7 százalékos lehetett a termelésiérték-kiesés. Egy második válság az 1940—1941-es konjunktúrahullám következményeként ismét körülbelül ugyanennyivel csökkentette a termelés értékét, s — nyilván a háborús gazdaságra való átállás következtében — csak silányabb nyersanyag-felhasználással s a gépi- és munkaerő-kapacitás túlfeszítésével tudta ezt az eredményt produkálni. Nincs szó a harmincas évek válsága után megindult könnyűipari fejlesztésről — főleg a textil-, gyógyszer-, illetve a vegyipar vonatkozásában —, s így arról sem, hogy ezek is főleg a belső piacra támaszkodtak, mert a világgazdasági elzárkózás és vámpolitika miatt csak az osztrák—olasz—német térség felé nyitott a kivitel (és elsősorban mezőgazda-

sági vagy mezőgazdasági ipari kivitel) lehetősége. A szóban forgó 1943-as cikk ezt már érzékeltette, ugyanakkor a nehézipar és az élelmiszeripar fejlesztésének különleges fontosságát hangsúlyozza, nyilván a háborúra és a kivitelre tekintettel, belső vonatkozásban pedig az építőipar és a nyomdaipar kulcshelyzetét emeli ki a szociális és kulturális politika szempontjából.

A tankönyv második kiadásának (1943—1944) megjelenése előtt a szerző 1940-ben egy külön tanulmányban foglalkozott a bécsi döntések következtében bekövetkezett részleges területi revízióval „A magyar gazdasági jólét útja” címmel, melyben még az ország boldogulását egyértelműen az ún. „tengelyhatalmak” oldalán látta biztosíthatónak. A területi növekedés és a háború által támasztott gazdasági problémák megoldását elsőrendű célnak, az ehhez szükséges irányított vagy tervgazdaság bevezetését másodlagos, „eszköz jellegűnek” tekintette. A második kiadásban erről már szót sem ejtett, és teljesen nyitva hagyta azt a kérdést, hogy miként várja a trianoni probléma megoldását és a jövő alakulását, csupán a „tengelyhatalmak” gazdasági rendszerének szelídebb, vegyesebb rendszerként való bemutatása és a „nagyterg gazdaságnak” mint a világgazdaságba való bekapcsolódás közvetítő láncszemének említése utal helyzetünkre.

Az Egyesült Államokban 1952-ben írott tankönyvben az amerikai állampolgárrá és professzorrá lett szerző végül is levonta a második világháború összes konzekvenciáit. A gazdaságpolitikai elmélet síkján ugyan még elismer három célrendszert: az észak-amerikai, az azt követő egyes nyugat-európaiakat, melyek a kapitalizmust tangazdasági eszközökkel próbálják javítani, harmadikként pedig a szovjet gazdaságot és követőit. Gyakorlatilag azonban világosan látja, hogy csak két „tábor” van, mert a kapitalizmuson alapuló első két célrendszer közötti különbségek valóban csak instrumentálisak, és így elhanyagolhatók. Megjegyezzük, hogy már a magyar tankönyv második kiadásában is, az ún. „közületi támogatás” fogalmának a bevezetésével, lényegileg az államhatalmat mint ötödik termelési tényezőt állította a föld, a munka, a tőke és a vállalkozói eszme mellé.

*

Surányi-Unger statisztikai életművének ez a felvillantása megítélésünk szerint nem haszontalan, mert hordoz tanulságokat a mai kor statisztikusai számára is. Rámutat ugyanis arra, hogy *Buday Lászlónak* a Trianont közvetlenül követő felmérései után jó egy évtizednek kellett eltelnie ahhoz, hogy annak hosszan tartó és kivédhetetlen következményeit a magyar tudomány legjobbjai felismerjék, és megkíséreljék tisztán tudományos eszközökkel tudatosítani. Surányi-Unger itt vázolt tevékenységével nemcsak az 1940-es évek említett „statisztikai-közgazdaságtani” irányzatának, hanem az 1970-es években kibontakozó „népességi közgazdaságtannak” is egyik hazai előfutáraként tűnik ki, annak ellenére, hogy ezen az úton nem járt Magyarországon egyedül. Míg azonban ő teljesen a makroökonómiai alapról kiindulva tért le a hagyományos klasszikus és neoklasszikus közgazdaságtani megközelítés útjáról, addig kortársa, *Balás Károly* budapesti egyetemi tanár az ez időre kialakult modern népességtudomány felől közelítette meg ugyanezt a problémát, mintegy kiegészítve és kiteljesítve fiatalabb kartársa elemzett munkásságát.

SURÁNYI-UNGER TIVADAR FŐBB MUNKÁI

- Philosophie in der Volkswirtschaftslehre. I—II. köt. Jena. 1923—1926.
 Die Entwicklung der theoretischen Volkswirtschaftslehre im ersten Viertel des 20. Jahrhunderts. Jena. 1927.
 Economics in the twentieth century. London—New York. 1931.
 Geschichte der Wirtschaftsphilosophie. Berlin. 1931.
 A statisztikai módszer szerepe a közgazdaságtanban. Budapest. 1928.
 Mathematische Statistik für Wirtschaftler. Jena. 1929.
 Statisztika. Egyetemi jegyzet. (Kézirat *Gosztonyi Pál* joghallgató gyorsírói jegyzetei alapján.) Szeged. 1929.
 Magyar nemzetgazdaság és pénzügy. 2. bőv. és átdolgozott kiadás. Budapest Egyetemi Nyomda. I. köt. 1943. 418 old.,
 II. köt. 1944. 436 old.
 Budapest szerepe Magyarország gazdasági életében. 1925—1934. I—II. köt. Budapest. 1936.
 A gazdaságpolitika tudományos alapkérdései. Budapest. 1927.
 Comparative Economic Systems. New York—Toronto—London. 1952.
 Iparstatisztikai tanulmányok. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1943. évi 7. sz. 359—367. old.
 A Magyar Statisztikai Évkönyv továbbfejlesztése. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1944. évi 7—8. sz. 319—347. old.

TÁRGYSZÓ: A statisztika története.

РЕЗЮМЕ

Тивадар Шурани-Унгер (1898—1973) в качестве профессора университета и пользующегося мировой известностью экономиста играл значительную роль в венгерской научной жизни в период между двумя мировыми войнами.

В рамках творческого наследия ученого автор раскрывает наиболее существенные моменты его деятельности в области статистики, показывает прежде всего его вклад в создание „статистической экономики” и „экономики благосостояния”.

SUMMARY

Tivadar Surányi-Unger (1898—1973) played a significant role in Hungarian scientific life between the two World Wars, both as university professor and economist of worldwide reputation.

The author explores the most important elements of the scholar's career in the field of statistics, primarily his contribution to the developing of „statistical economics” and „welfare economics”.

A MAGYAR STATISZTIKAI ÉVKÖNYV TOVÁBBFEJLESZTÉSE

Az „Eltűnt statisztikák nyomában” című sorozatban alább közölt tanulmányrészlet a két világháború közötti magyar közgazdász- és statisztikusgárda egyik jeles képviselőjének, *Surányi-Unger Tivadarnak* (a róla szóló megemlékezést lásd e számkunk 1011—1031. old.) ötven esztendővel ezelőtt megjelent háromrészes tanulmányának középső, II. része. A teljes mű közzétételétől terjedelmi okok miatt el kellett tekintenünk. A tanulmány I. része Az évkönyv eddigi fejlődése címmel összefoglalja a statisztikai szolgálat megalakulása óta — elsőként *Keleti Károly*, a szolgálat vezetője által — kialakított tájékoztatási alapelveket és a megvalósult eredményeket.¹

A szerző bevezető szavaiban nem kevés teret szentel aggodalmának, miszerint „A statisztikai adatok közzétételének módszeres vizsgálata az egész statisztikának mint tudománynak *mostohagyermek*. . . Pedig a közzététel elvi kérdései a statisztikának nemcsak gyakorlati, hanem tudományos művelői részéről is több *figyelmet érdemelnének*.” Kritikus hangon szól e tényről, és érzékletes hasonlattal azt állítja, hogy „. . . az ily magatartást (mármint az adatok közzététele fontosságának szem előtt tévesztését, a szerk. megj.) ahhoz hasonlíthatnánk, amely a gazdaságelméletben vagy a tudományos gazdaságpolitikában elhanyagolja a fogyasztás fejezetét. . .”. Véleménye szerint a statisztikai adatok közzétételéről szóló általános elvek tudományos kidolgozást kívánnak, és ennek „. . . csak viszonylag csekély fontosságot tulajdonítunk”. E gondolat alapelveként veti fel a közzététel Kinek a számára? kérdését, és a sikeres tájékoztatás érdekében felhívja a figyelmet arra, hogy „Messzemenően különböző elbírálás tárgya ily szempontból egyrészt az a közzététel, amely valamely szakkérdés tudományos művelőinek többé-kevésbé szűk csoportja felé irányul, másrészt pedig az a statisztikai kiadvány, amely — mint például valamely ország statisztikai évkönyve — nemcsak a törvényhozás, a közigazgatás, a gazdasági élet és a közművelődési tevékenységek legkülönbözőbb ágazatainak tájékoztatására szolgál, hanem egyúttal az ország egész közvéleményét is közvetve vagy közvetlenül befolyásolni hivatott.” Ezen alapelvek rögzítése után Surányi-Unger végigtékinti, hogy a hivatalos statisztika Keleti Károly nevével fémjelzett kezdeteitől milyen érőfeszítések történtek ezek érvényesítésére, az első Évkönyv kritikai bemutatása mellett annak legfőbb erényeit is kiemelve.

¹ A tájékoztatás jelenlegi elveiről lásd: *dr. Soós Lőrinc: A tájékoztatás elvei és gyakorlata. Statisztikai Szemle. 1993. évi 4—5. sz. 326—337. old.*

Ezt követően a szerző méltatja a Magyar statisztikai évkönyv 1893-ban *Jekelfalussy József* irányítása alatt megjelent ún. *új folyamát*. „Itt már minden ízében a korszerű fejlődés színvonalán elhelyezkedő kiadvánnyal állunk szemben . . .” — írja, majd így folytatja — „Eredményként megállapítható, hogy . . . az akkori legjobb külföldi statisztikai évkönyvek színvonalán helyezkedett el . . .” Az új évkönyvről elmondja, hogy — többek között — erénye „a világos felosztás, az adatok célszerű csoportosítása és okszerű egymásutánja, kapcsolatban a kellő helyen alkalmazott százalékos és egyéb viszonyításokkal . . ., további kelléke a tömörség . . ., a könnyű áttekinthetőség és végül a teljesség . . .”. Rámutat a szerző a kötet egyéb erényeire is (például a horvát közreműködéssel létrehozott Horvát-Szlavónországra vonatkozó adatokat tartalmazó részre, valamint egyes adatok *önálló forrásmunka* igényű közzétételére. Újabb fejlődési állomásként emeli ki az évkönyv idegen (német, horvát, francia) nyelvű megjelentetését 1893-tól, valamint azt a fontos fordulópontot, amikor — 1898-tól kezdve — „. . . alkotó részévé vált a kormány működéséről és az ország közállapotairól szerkesztett jelentésnek, amelyet a miniszterelnök terjeszt évente a törvényhozás elé. Ilyképpen az Évkönyv most már nemcsak általában a tágabb nagyközönséghez, hanem különösen és közvetlenül az országgyűlés tagjaihoz is fordul”.

Így jut el a szerző az 1940-es évek elején időszerűvé vált megújításához, e munkaformát megszervezéséhez. Az akkori Országos Statisztikai Tanács Szakbizottsága végezte az elvi előkészítő munkálatokat, majd a részletes kidolgozásra külön munkabizottságot hoztak létre a Hivatal közvetlen közreműködésével. (Érdemes megjegyezni, hogy a Munkabizottságban a statisztikai-közgazdasági szakmai világ olyan hírességei dolgoztak, mint például *Thirring Lajos, Rézler Gyula, Heller András, Kádas Kálmán, Bene Lajos, Csikós-Nagy Béla, Schmidt Ádám* és mások.

A Munkabizottság vizsgálódásának legfőbb eredményeit foglalja össze a szerző az itt közölt részletben.

A tanulmány III. része az ún. alaki javaslatokkal foglalkozik, melynek során számos, ma is hasznosítható tanulsággal szolgál az évkönyvműfaj részletekbe menő alaki-technikai kérdéseiről: a betűtípus megválasztásától, a táblák szerkesztésén és elhelyezésén át a módszertani megjegyzések beiktatásáig, még az eladási ár kérdéséről sem feledkezve meg.

V. L. M.

II. A tartalmi továbbfejlesztés irányelvei.

Ha mármost az Évkönyv továbbfejlesztésének egyes szempontjait fontosságuk sorrendjében tesszük vizsgálat tárgyává, akkor első helyre a tartalomra vonatkozó megfontolások kívánkoznak, míg a külalakot érintő mérlegelések csak azután következhetnek. A tartalmi újításokról szóló gondolatmenetünk élére azonban oly kérdés megvilágítását kell helyezniünk, amely alaki tekintetben is igen lényeges. Ez az

Évkönyv *terjedelmének* kérdése. Első ránézésre könnyen azt mondhatnánk, hogy itt elsősorban vagy csaknem kizárólag alaki vonatkozásról van szó. Pedig nyilvánvaló, hogy az egyes részek bővítésének lehetősége vagy kurtításuknak szüksége nemcsak egymásközli arányuk helyes felépítésétől, hanem főleg az egész Évkönyv terjedelmétől függ. Ilyképpen csak az egész terjedelem kérdésének eldöntése után szólhatunk értelmesen arról, hogy az egyes részekbe pl. hány új táblázat felvételét tartjuk helyesnek, esetleg milyen új részek beiktatását ajánljuk, vagy pedig hogy a hagyományos anyagoknak mely részeit kell túlságosan terjengőseknek minősítenünk.

Minden ország statisztikai évkönyvének legfontosabb feladata az, hogy a rendelkezésre álló számszerű kifejezés mód segítségével összefoglaló képet adjon az egész ország közállapotainak legújabb alakulásáról. Midőn a terjedelmet nézzük, akkor ez a cél a Magyar Statisztikai Évkönyv számára is mérvadó és csak vele párhuzamosan érvényesülhet az a már említett további célkitűzés, amely szerint az Évkönyv egyúttal az országgyűlés tagjainak különös tájékoztatására is szolgál. Megállapítható, hogy e kettős célkitűzés a terjedelem szempontjából korántsem tartalmaz ellentmondást. Ellenkezőleg: mindkét célt helyesen egyaránt úgy kell értelmeznünk, hogy itt oly nagy horderejű kiadványról van szó, amely mintegy jelképesen, tehát már külső megjelenésében is igen fontos érdekeket képvisel, mert az ország egész közéletéről hivatalos számot adni. Minél nagyobb súlyt jelent számunkra e közélet számokban is, annál több mondanivalónk van róla. Kétségtelenül a statisztika népszerűsítését szolgáljuk, ha e mondanivalónknak legalább is lényeges részeit egyetlen kötetben tömörítjük. Vegyük továbbá figyelembe azt a körülményt, hogy egy ország közállapotai iránt érdeklődő komoly külföldiek jelentékeny része is elsősorban statisztikai évkönyvéhez fordul tájékoztatásért. Az igen *tartalmas* és ennek megfelelően *terjedelmes* statisztikai évkönyv tehát már első ránézésre is amellett szól, hogy az országnak *belterjes közléte* van, amelynek számszerű megfigyelésével *hivatalának magaslátán álló statisztikai szolgálat* foglalkozik. Csekély terjedelmű évkönyv viszont első benyomásként ezzel ellenkező értelmű következtetésekre nyújthat alapot. Igaz ugyan, hogy itt az egész évkönyv ér-

tékelésének csak némileg felületes szempontjáról van szó. Annyi azonban mégis megállapítható, hogy a szomszédaival szemben művelődési fölényre törekvő ország általában nem cselekszik helytelenül, ha statisztikai évkönyvének már terjedelmében is kifejezésre óhajtja juttatni a közállapotainak és egyúttal a statisztika ügyének szentelt figyelmé mérvét.

Jól vigyázzunk azonban, hogy ezen az úton téves következtetésekre ne ragadtassuk magunkat. Igen fonák tévedés lenne ugyanis a fenti gondolatsorból pl. azt következtetnünk, hogy a statisztikai évkönyv terjedelme az ország közéletének belterjességével és statisztikájának fejlődési fokával szükségszerűen egyenes arányban áll. Az évkönyv terjedelmének kérdését ugyanis elsősorban oly megfontolások döntenek el, amelyek az idevágó összefüggések lényegét mélyebben érintik, mint a most említett, alapjában véve mégis csak felületes szempont. Ily megfontolás mindenekelőtt az, hogy az ország hivatalos statisztikája az évkönyvön kívül *milyen egyéb rendszeres kiadványokat* tesz közzé és hogy ezek a kiadványok tartalmilag miképpen viszonylanak az összefoglaló statisztikai évkönyvhöz. Ebben az értelemben úgy is mondhatnánk, hogy a statisztikai évkönyv nemcsak tartalmában, hanem terjedelmében is mintegy függvénye az egyéb rendszeres kiadványoknak. Minél terjedelmesebb évkönyvet bocsát ki pl. Nagy-Britannia az egész Brit Birodalomról és minél terjedelmesebbek egyúttal e birodalom egyes tengerentúli részeinek külön statisztikai évkönyvei is, amelyek többé-kevésbé részletesen foglalkoznak az anyaországhoz való kapcsolataiknak számszerű bemutatásával, annál kisebb tartalommal és terjedelemben jelenhet meg az Egyesült Királyság statisztikai évkönyve. Más külföldi országokban pedig éppen az a körülmény magyarázza statisztikai évkönyvüknek viszonylag csekély terjedelmét, hogy fejlett hivatalos statisztikai szolgálatuk segítségével számos rendszeres kiadványt tesznek közzé a közállapotok legkülönbözőbb részterületeire és részletkérdéseire vonatkozólag, aminek következtében összefoglaló statisztikai évkönyvük rövidebb áttekintő adatok közlésére szorítkozhat.

Anélkül, hogy e helyen egyenként is foglalkoznunk kellene a közkezen forgó magyar hivatalos és félhivatalos statisztiki-

kai kiadványokkal, nagy általánosságban bízást állapíthatjuk meg, hogy e kiadványok mellett *indokoltan bővíthetjük* még Statisztikai Évkönyvünk tartalmát és megfelelően terjedelmét is. Hazai hivatalos statisztikánk jelenlegi fejlődési fokán az ily bővítés még korántsem jelentene szükségszerű és indokolatlan ismétléseket. Nevezetesen az sem féltő, hogy természeténél fogva oda nem való anyaggal kellene meglőltetnünk az Évkönyvet, ha terjedelmét lényegesen növelnénk. Ez az alábbiakból még közvetlenül is ki fog tűnni. Korántsem kellene tehát abba a hibába esnünk, hogy — amint azt egy-néhány, csupán kezdetleges színvonalú hivatalos statisztikával rendelkező, főleg tengerentúli országnál látjuk — pl. oda egyáltalán nem való térkép-, fénykép-, ábra- és szöveges anyag halmozásával süllyesszük Évkönyvünk színvonalát.

A terjedelem növelésével szemben általában nem helytálló érv az, hogy a vele kapcsolatos *többletköltségek* tetemesek szoktak lenni. Kézenfekvő ugyanis, hogy az Évkönyv közzététele — amint azt már fentebb is kifejtettük — egyik legelőkelőbb feladata egész hivatalos statisztikai tevékenységünknek. Ha pedig a még tetemesen is bővített terjedelmű Évkönyv többletköltségeit egyrészt az egész hivatalos statisztikai szolgálat költségeivel, másrészt pedig azoknak az eredményeknek és teljesítményeknek értékével hasonlítjuk össze, amelyeket az Évkönyv közzétételel a belföldi és a külföldi közvéleménynek, valamint különösen az országgyűlés tagjainak tájékoztatása terén várunk, akkor kiderül, hogy a költségekkel való takarékosság e vonatkozásban mindenképpen rossz gazdálkodást jelentene.

Többnyire indokoltabb ellenvetés az, amely a statisztikai évkönyvek *könnyű kezelhetőségét* félti túl nagyra növesztett terjedelmüktől. Nyilvánvaló, hogy e vonatkozásban adott határokkal állunk szemben, amelyekre mindenképpen figyelemmel kell lennünk. Megfontolandó azonban, hogy a statisztikai évkönyvek helye — márcsak merő rendeltetésüknél fogva is — általában a könyvespolcon, nem pedig úti, iskolai vagy irattáskában van, ami megint a nagyobb terjedelem lehetősége mellett szól. Ha mégis célirányosnak látszik a túl nagy külső terjedelem vagy a súly csökkentése, akkor megoldásként vékonyabb papíros alkalmazása

jöhet tekintetbe. Itt azonban már nyilván oly alaki szempontról van szó, amely távolabb esik az Évkönyv tartalmi mérlegelésétől és amelyet éppen ezért a megfelelő későbbi összefüggésben még érinteni fogunk.

Az idevágó többé-kevésbé alaki érvek és ellenérvek összegezéséből kiderül, hogy a Magyar Statisztikai Évkönyv terjedelme — amennyiben azt a tartalom is megkívánja — a jövőben még jelentékenyebb mértékben lesz növelhető. Hasonló következtetésre kell jutnunk egyébként már akkor is, ha csupán felületes összehasonlítást teszünk egyrészt a magyar és másrészt külföldi statisztikai évkönyvek között. Ez az összehasonlítás azt mutatja, hogy a második világháborút közvetlenül megelőző években 1000 lapnál nagyobb terjedelme nemcsak a német statisztikai évkönyvnek volt, hanem pl. — ily nagysági sorrendben — a Délafrikai Unió, Kína, Kanada vagy Ausztrália statisztikai évkönyvének is, míg pl. Új-Zéland, Franciaország, Bulgária vagy Mandzsúria évkönyvének terjedelme 800—1000 lap, a Szovjetunió, Peru, Sziám, Algír, Olaszország vagy Svájc évkönyvéé pedig 500—700 lap volt. Ez az összeállítás is egyrészt megint igazolja azt a fenti tételünket, hogy az egyes országok nagysága és évkönyvük terjedelme között gyakorlatilag ugyancsak meddő lenne valamilyen következetes arányt keresnünk. Másrészt azonban ezen az alapon sem lenne elvi észrevétel tehető az ellen, ha a Magyar Statisztikai Évkönyv terjedelme, amely pl. az 1932—1941. évtizedben kereken 240 és 480 lap között mozgott, a jelenlegi szedésükör megtartásával akár *mintegy 700—800 lapnyira* is duzzadna. Ez a megállapításunk azonban egyelőre csupán a terjedelem gyarapításának elvi lehetőségére vonatkozik: hogy e gyarapításra tényleg mennyiben van szükség, az csak az alábbi mérlegelésekből fog kitűnni, amelyek az Évkönyv egyes részeinek tartalmára vonatkoznak.

Ami az egyes *részek szerinti beosztást* illeti, a legfontosabb követelmény, amelyet az Évkönyvvel szemben e téren támaszthatunk, az, hogy szerkezeti felépítése is lehetőleg szilárd és hosszabb időn át *folytonos* legyen. Az Évkönyv gyakorlati használhatóságát ugyanis igen nagy mértékben veszélyeztetné, ha akár egyes részek szerinti beosztásán, akár pedig a részekben belüli szerkezetén gyakori vál-

tozításokat eszközölnénk. Ez az eljárás ugyanis rendkívül megnehezítené az olyan hosszabb évekre visszatekintő idősoroknak és általában az olyan összefoglaló áttekintéseknek elkészítését, amelyek csak az Évkönyvnek esetleg számos kötetében foglalt adatok alapján állíthatók össze. Azt a következtetést szűrhetjük tehát le, hogy az Évkönyv jelenlegi beosztásán lényegesen változtatnunk csakis oly vonatkozásokban szabad, amelyekben azt *igen nyomatékos indokok* teszik szükségessé. Ahol viszont a változtatás csak árnyalati előnyt jelentene, ott tanácsosabb megmaradnunk a tudományos és gyakorlati használatban már többé-kevésbé megszokott eddigi beosztás mellett. Főleg azt a körülményt kell megfontolnunk, hogy a közélet újabb erős kilengéseiben az egyes átalakulási folyamatok gyakorta csak átmenetieknek bizonyulnak és hogy lepergésük után gyakorta térünk megint vissza a korábbi állapotok rendszeréhez vagy általános szemléletéhez. Nem cselekednénk tehát helyesen, ha az Évkönyv általános beosztásában is túl gyorsan követnénk a közélet egyes területeire vonatkozó felfogásunk esetleges hullámozását. Ezen az úton ugyanis könnyen fordulhatna elő, hogy az elcsúszott, idevágó változtatásokat később megint meg kellene szüntetnünk és esetleg ismét az Évkönyv előbbi beosztásához kellene visszatérnünk.

Ily szemszögből ajánlatos szemügyre vennünk az Évkönyvnek azt az újabb beosztását, amely pl. az 1941. évi kötetben érvényesül és amely szerint az egész tartalom a következő 5 részre oszlik: I. Terület, népesség és közegészségügy. II. Szociális viszonyok. III. Közgazdasági élet. IV. Közműveltség, közoktatásügy és egyházi élet. V. Állami és törvényhatósági élet. Nyilvánvaló, hogy ez a beosztás közállapaink egészének statisztikáját kívánja rendszerbe foglalni. Az itt alkalmazott rendszer azonban az észszerűség síkján nem egészen helytálló. Induljunk ki annak a vitathatatlan ténynek hangsúlyozásából, hogy az ország közállapottainak számszerű bemutatása egyaránt terjed ki mind az egyéni, mind pedig a közösségi és a közületi élet legkülönbözőbb vonatkozásaira. E tekintetben tehát helyes, ha az Évkönyv külön része foglalkozik azokkal a közületi állapotokkal, amelyekre nagyjában a jelenlegi V. rész vonatkozik. Helyes továbbá, hogy külön részeket szentelünk egyrészt az

anyagi jólét, másrészt pedig a szellemi jólét összefüggéseinek. Ilyképpen a jelenlegi III. és IV. rész különállása is indokolt. Kétségtelenül helyes végül, hogy mielőtt a közületi életnek általában, valamint az anyagi és a szellemi jólétre való törekvésnek statisztikájáról szólnunk, számszerűen tekintünk át egynéhány olyan alapvető összefüggést, amelynek ismerete egyaránt szükséges minden egyéni, közösségi és közületi életfolyamat megértéséhez. Így indokolható nevezetesen az I. résznek, mint az egész Évkönyv bevezető és alapvető részének különállása.

Korántsem ennyire egyszerű és egyoldalúan eldönthető kérdésekkel van dolgunk, ha a II. rész különállásának indokoltságát mérlegeljük. A nehézséget itt nem utolsó sorban a „szociális viszonyok“ kifejezés sokrétű és megfelelően homályos értelme okozza. A kifejezés legtágabb értelmezésének alapján azt mondhatnánk, hogy végeredményben még az egész közületi életre, valamint az anyagi és a szellemi jólétre vonatkozó összefüggések is szociális, azaz társadalmi természetűek. Az ilyfajta, igen tág értelmezéssel azonban itt sem menünk sokra. Ha az értelemet szűkítjük, akkor nagyjában két lehetőség előtt állunk.

Először azt tehetjük, hogy a tágabb értelmezésű társadalmi összefüggésekből kihatoljuk azokat, amelyekkel a jelenlegi Évkönyv I., III., IV. és V. része foglalkozik és az ilyképpen még *megmaradó összefüggéseket* tekintjük szűkebb értelemben vett „társadalmiaknak“. Többé-kevésbé ezt az utat követi az Évkönyv jelenlegi rendszere. Ha azonban az így összeállított II. rész tartalmát vizsgáljuk, akkor már első ránézésre is kitűnik, hogy főleg a III., a IV. és az V. rész tartalmával szemben csak mennyire *elmosódott* határai vannak. Más szóval: a jelenlegi Évkönyv II. részének csaknem valamennyi táblázatánál többé-kevésbé indokoltan merül fel az a kérdés, hogy tartalmánál fogva nem inkább tartozik-e a közgazdasági, a művelődési vagy az általános közületi statisztikához és hogy ennek következtében nem lenne-e jobban elhelyezhető a III., IV. vagy az V. részben.

Másodszor abból a feltevésből indulhatnánk ki, hogy a II. rész tartalmának tulajdonképpen egyeznie kellene azoknak az összefüggéseknek statisztikai bemutatásával, amelyekkel a mai értelemben vett *társadalmi politika* foglalkozik. Ha viszont erre az álláspontra helyezkedünk, akkor tisztában kell lennünk azzal, hogy minden

helyesen felfogott társadalompolitikai tevékenység középpontjában — közvetlenül vagy közvetve — *vagyon- és jövedelemeloszlási törekvések* állnak. A társadalmi politika valamiképpen nem ért egyet azzal a vagyon- és jövedelemeloszlási renddel, amely az újabb tőkegazdasági fejlődés során kialakult. Ezért főleg az alsóbb és részben a középső vagyon- és jövedelemeloszlási rétegeken is segíteni kíván. Életszínvonalukat emelni igyekszik, hogy ezáltal is csökkentse a tőle egészségtelenül nagyoknak vélt társadalomgazdasági osztálykülönbségeket. Igaz, hogy a szellemi jólétgyarapítás eszközei is rendelkezésre állnak. Ezeknek az eszközöknek alkalmazását azonban többnyire vita nélkül és egyöntetűen a művelődési politika körébe szoktuk utalni. Annál öntudatosabban alkalmazza azonban a társadalmi politika az anyagi jólétgyarapítás eszközeit, amelyeknek segítségével a vagyon- és jövedelemeloszlási viszonyokat módosítani kívánja. Ha tehát e szemlélet alapjára helyezkedünk, akkor kétségtelen, hogy a társadalmi politika célkitűzései mindenekelőtt az anyagi jólétnek amaz összefüggéseit érintik, amelyekkel az Évkönyvnek a közgazdasági életéről szóló része foglalkozik. Ilyképpen a „szociális viszonyok” statisztikája is jól férne meg a III. rész keretében. Ami viszont belőle mégsem kívánkozik oda, az akadálytalanul lenne elhelyezhető az Évkönyv többi három részében.

E megoldással szemben ellenérvként főleg az lenne felhozható, hogy a társadalmi politika újabb fejlődési fokán tetemes gyakorlati fontosságra emelkedett, hogy tárgyköre egyre határozottabban jegecesedik ki és hogy az iránta való általános érdeklődés statisztikai vonatkozásban is növekvőben van. Ily alapon nevezetesen az lenne követelhető, hogy a „szociális viszonyok” statisztikája továbbra is az Évkönyv különálló részeként szerepeljen. Ez az ellenérv azonban nem helytálló. A szóbanforgó tárgykör ugyanis többé-kevésbé zárt egészként és tetszésszerinti részletességgel mutatható be akkor is, ha az Évkönyv III. részének keretében helyezük el. Ezáltal a „szociális viszonyok” statisztikája még távolról sem forgácsolódna szét. Ellenkezőleg: az anyagi jólét gyarapítására vonatkozó túlnyomó zöme a III. részen belül *nagyobb, külön fejezetként* kedvezően lenne továbbfejleszhető, míg egyik-másik szempontja értelemszerűen jobb helyet találna az Évkönyv többi részében. Főleg pedig megszűnne az

Évkönyv egész felépítésének az a gyengéje, amely a határozatlan és szétfolyó tartalmú jelenlegi II. résznek külön részként való szerepeltetésében rejlik. Itt mellékesen még azt a tényt is megemlíthetjük, hogy a társadalmi viszonyok statisztikája a mérvadó külföldi statisztikai évkönyvek zömében sem szerepel külön részként. Pedig korántsem mondható, hogy a társadalompolitikai tevékenységeknek a tekintetbejövő külföldi országok közéletében csekélyebb jelentőséget tulajdonítanak, mint Magyarországon.

Ilyképpen tehát a jelenleginél helyesebb beosztásként az javasolható, hogy az Évkönyv a jelenlegi 5 rész helyett *csak 4 részből* álljon, amely részek tartalmilag nagyjában megfelelnek a jelenlegi I., III., IV. és V. részeknek és amely új beosztás szerint a jelenlegi II. rész túlnyomó zöme a közgazdasági életéről szóló részben külön fejezetként helyezkedik el. Az egész Évkönyv beosztása így kétségtelenül *össze-
rűbbé és tömörebbé* válna.

Megmaradhat-e az új beosztás 4 része jelenlegi *sorrendjében*? Elvben helyesebb lenne, ha a területről és a népességről szóló első rész után második helyen az állami és törvényhatósági életnek szentelt rész következne, mert ez a rész általánosabb összefüggésekkel foglalkozik, mint a többi kettő. Ily álláspontra különösen akkor kell helyezkednünk, ha a közületi élet összefüggéseinek fokozott jelentőséget tulajdonítunk és nem követjük a túlságosan egyénieskedő felfogást. Az egyén érdekeit kidomborító jóléti statisztika tehát csak a közületi élet statisztikája után következne. A jóléti statisztikán belül pedig mindenképpen vitatható, hogy — fontossági sorrendben — nem lenne-e helyesebb először a szellemi jólétről, tehát a művelődési statisztikáról szólnunk és az anyagi jólét, azaz a gazdasági élet statisztikáját a vele egybekapcsolt társadalmi statisztikával együtt csupán második helyre tennünk. Eredményként tehát az Évkönyv új beosztásának 4 része a következő sorrendben helyezkedne el: I. Terület, népesség és közegészségügy. — II. Állami és törvényhatósági élet. — III. Közműveltség, közoktatásügy és egyházi élet. IV. Közgazdasági élet. Indokoltan vehető fel azonban az a kérdés is, hogy e sorrendi változtatás előnyei felérnek-e a régi és megszokott sorrend felforgatásának hátrányaival. Erre a kérdésre korántsem válaszolhatunk határozott igennel. Ha pl. társadalomból-

cseleti téren az egyéniosság (individualizmus), metafizikai tekintetben pedig az anyagiasság (materializmus) álláspontjára helyezkedünk, akkor a 4 rész jelenlegi sorrendjét feltétlenül helyesnek kell mondanunk, mert ez a sorrend az egyéni jólét vonatkozásairól előbb szól, mint a közületi életről és egyúttal az anyagi jólét statisztikáját is előbb tárgyalja, mint a szellemi jólétét. Az pedig, hogy a közösségi és az eszményies (idealisztikus) szemlélet helyesebb-e az egyénies és az anyagi felfogásnál, egyoldalú és végleges érvénnyel soha el nem dönthető világnézeti kérdés. Nem követünk el tehát hibát, ha e tekintetben a megszokott eljárás mellett kitaratást fontosabb érdekek tekintjük és a jövőben is megtartjuk a szóbanforgó 4 rész jelenlegi sorrendjét.

Nagyjában hasonló álláspontot foglaltunk el azzal a kérdéssel szemben, hogy e 4 rész címét mennyiben kellene megváltoztatnunk. Szorosan kapcsolódik ide egyúttal az a további kérdés is, hogy az egyes fejezetekre vonatkozólag milyen nagyobb átcsoportosításokat kellene eszközölnünk. E szoros kapcsolatra való tekintettel célirányosnak látszik, hogy a két kérdésre egybe-vont választ adjunk. Mivel a „szociális viszonyok“ statisztikájában az Évkönyv már eddig is több egészségügyi vonatkozású táblázatot szerepeltetett — ilyenek pl. a betegségi és a baleseti társadalmi biztosítás, a balesetek vagy a mentőegyesületek statisztikájának táblázatai —, tárgyilag indokolható lenne, ha az egész közegészségügyi statisztikát az I. részből ide helyeznők át. Kétségtelen azonban, hogy a közegészségügynek nemcsak társadalompolitikai és általában közgazdasági, hanem egyúttal igen nyomatókos közművelődési, sőt általános közületi vonatkozásai is vannak. Ezért ajánlatos, hogy az I. részt ne csonkítsuk meg. Ha pedig az itt mérlegelt átcsoportosítástól eltekintünk, akkor e rész címe is a jelenlegi maradhat: „Terület, népesség és közegészségügy“.

A társadalmi tudományok mai fejlődési fokán egyre világosabban ismerjük fel azokat a szoros kapcsolatokat, amelyek egyrészt a közgazdasági élet, másrészt pedig a közületi pénzügyek között fennállnak: a közületi bevételeknek és kiadásoknak nincsen olyan mozzanata, amely ne érintené igen sokrétűen a közgazdasági életet és a termelésnek, a forgalomnak, a jövedelemeloszlásnak, valamint a társadalmi politiká-

nak általában nincsen olyan vonatkozása, amelynek ne lenne többé-kevésbé döntő befolyása a közületi pénzügyek alakulására. Igaz, hogy merőben alaki szempontból az egész pénzügyi politika közületi tevékenység és hogy e tekintetben a közületi élet megnyilvánulásának fogható fel. Alakilag indokolt tehát az Évkönyv jelenlegi szerkezete, amely szerint az „állami pénzügy és adóstatisztika“ tárgyköre az „állami és törvényhatósági élet“-ről szóló rész harmadik fejezeteként szerepel. Anyagilag azonban kétségtelenül helyesebb lenne, ha e fejezetet a „közgazdasági élet“-ről szóló részbe tennők át, amelyet egyébként — fenti érvelésünk értelmében — a „szociális viszonyok“ fejezetével is bővíteni ajánlunk. Az ilyképpen bővült új II. rész főcíméül tehát a következő kínálkozhat: „Közgazdaság, pénzügy és társadalmi politika“. Ez így tömörebb és értelem szerint is helyesebb, mintha a főcímbe közgazdasági életre, állami pénzügyre és adóstatisztikára, valamint szociális viszonyokra utalnánk. Az adóstatisztika mindenképpen csak a pénzügyi statisztika szerves részének tekinthető.

A „Közműveltség, közoktatásügy és egyházi élet“ címen, amely a javasolt új beosztás szerint immár az Évkönyv III. részének címévé válna, indokolatlan lenne változtatnunk. Korántsem mondhatnók ugyancsak az új beosztás szerinti IV. részből. A jelenleg használatos „állami és törvényhatósági élet“ cím azért nem fedti teljesen e rész tartalmát, mert benne a megyei városok és a községek statisztikájáról is szó van. Fogalmilag helyesebb cím lenne tehát a következő: „Közületi élet“. A kifejezés szabatoságának előnye itt bőven felér a hétköznapi nyelvben való szokatlanságának hátrányával. E IV. rész első fejezeteként ajánlatos lesz megint felújítanunk a korábban már szerephez juttatott „Törvényhozás“ című tárgykört. A második fejezet címeként egyszerűen „Közigazgatás“ kínálkozhat, a harmadiké pedig „Jogszolgáltatás“ maradhat. A fentiek értelmében ez a rész nem terjedne már ki a pénzügyre, mert az arról szóló fejezet a II. részbe kerül. Az új beosztás szerinti 4 rész címei tehát a következők: I. Terület, népesség és közegészségügy. II. Közgazdaság, pénzügy és társadalmi politika. III. Közműveltség, közoktatásügy és egyházi élet. IV. Közületi élet. Az egyes részekre az alábbiakban is már csak e címeiken fogunk utalni.

Az alábbiakból fog kiderülni nevezete-

sen még az is, hogy az Évkönyv *részeinek egymásközi terjedelmi arányán* célirányos lenne-e telemesebb változtatásokat eszközölnünk. Ha Évkönyvünket e szempontból hasonlítjuk össze a mérvadó külföldi évkönyvekkel, akkor leginkább szembevetendő különbségként általában azt állapíthatjuk meg, hogy a Magyar Statisztikai Évkönyv viszonylag sok teret szentel a társadalmi politikának, a közoktatásügynek és a jogszolgáltatásnak, míg pl. a mezőgazdaságról és a pénzügyről szóló fejezetet, valamint részben az egyéb gazdasági tartalmú fejezeteket, továbbá a közigazgatási tárgykört is e szempontból túlságosan mostohán kezeli. Az Évkönyvnek fent javasolt nagyobb terjedelmén belül a szóbanforgó arányosság érdekében kisebb-nagyobb változtatások kétségtelenül könnyen lesznek eszközölhetők. A társadalompolitikai tárgykör — nagy gyakorlati horderejére való tekintettel — új szerkezeti elhelyezésében is megtarthatja jelenlegi terjedelmét. Ha viszont esetleg még tovább bővítenénk, akkor e vonatkozásban célirányosnak látszik majd valamivel takarékosabban eljárunk, mint egyes egyéb részoknál, főleg pedig mint a szorosabb értelemben vett gazdasági fejezeteknél. Ha tekintetbe vesszük, hogy a szellemi jólét statisztikája elvben legalább is egyenrangúan fontos az anyagi jólét statisztikájával, akkor egyenesen büszkén kell elkönyvelnünk azt a tényt, hogy Évkönyvünk a közműveltségnek, a közoktatásügynek és az egyházi életnek már eddig is viszonylag bő teret adott. Nem lenne indokolt, hogy e viszonylagos előnyünkről lemondjunk. A továbbfejlesztés során tehát e tárgykörre még megfelelően több figyelmet fordíthatunk. A jogszolgáltatásról szóló fejezetet viszont nem ajánlatos jelenlegi terjedelmén túl növelnünk, mert további aprólékos részletkérdésekre való kiterjesztéséről bizvást lemondhatunk. Esetleg még némileg kurtíthatjuk is. Ilyképpen az egész Évkönyv javasolt terjedelméből a jövőben csak arányosan kisebb rész jutna rá. Az végül kétségtelen, hogy a mezőgazdaságról és a pénzügyről szóló közléseket az Évkönyvben jelentékenyen bővítenünk kellene, amint-hogy egyéb gazdasági fejezeteket és főleg még a közigazgatási tárgykört is viszonylag nagy mértékben kellene továbbfejlesztünk. A gazdasági fejezetek gyarapítására vonatkozó javaslat korántsem jelent egyoldalúan anyagias állásfoglalást. Csupán annak a világos felismerésnek jegyében jár,

hogy a gazdasági összefüggéseknek az egész közéleti fejlődésben újabban csaknem kézzelfoghatóan egyre nagyobb súlyuk van.

Ezeknek az egyes évkönyvi részek terjedelmét érintő javaslatoknak azonban csupán *kereti értelmük* lehet: hangsúlyoznunk kell, hogy e keretek tényleges betöltésének mérve csak attól függhet, hogy az egyes szóbanforgó tárgykörökről — közállapotaink és nevezetesen hivatalos statisztikánk mindenkori fejlődési fokához képest — milyen és mennyi mondanivalónk van.

Röviden érintenünk kell itt még egy, esetleg az Évkönyv élére kerülő *általános rész* lehetőségének kérdését is. Évkönyvünk e téren korábban tett már kezdeményező lépést. Még az 1940. évi kötetben is a területről, a népességről és a közegészségügyről szóló tárgykör előtt, I. részként, az „Éghajlati jelenségek“-ről szóló táblázatok szerepeltek. Idevágó külföldi példák nyomán felmerülhet az a gondolat, hogy ezt a részt általánosabb jellegű bevezető részként építsük ki. Kereteibe sorolhatnánk nevezetesen és még az éghajlati jelenségek elé helyezhetnénk az ország földrajzi leírásáról szóló alfejezetet is. Az éghajlati jelenségeket követőleg pedig esetleg általános eseménynaplót közölhetnénk a szóbanforgó évre vonatkozólag. Az általános résznek így kialakuló három fejezete esetleg megtoldható lenne még egy negyedikkal, amely célszerű összeállításban az egész Évkönyv egynéhány legfontosabb összefoglaló és áttekintő adatát tartalmazná. Bármennyire is tetszetős azonban egy ily különálló általános rész gondolata és bármennyire is el kell róla ismernünk, hogy az Évkönyv népszerűsítésének valószínűleg előnyére válna, szakszempontból mégis ellene kell állást foglalnunk. Itt ugyanis a népszerűsítés érdekében részben már oly eszközökhöz folyamodnánk, amelyek nem jól férnek meg a Magyar Statisztikai Évkönyv szakszerűségének a jövőben is fenntartandó magas színvonalával. Erre a szempontra egyébként alább, az alaki továbbfejlesztés kapcsán, vissza fogunk még térni.

Ha a kérdést közelebbről vesszük szemügyre, akkor kiderül, hogy egy ily általános rész említett fejezeteinek tartalmát előnyösebben, célirányosabban és a szakszerűség síkján is helyesebben oszthatjuk fel az Évkönyv fentemlített négy része között. A *földrajzi* leírásnak tárgyi

szempontból változatlannul jó helye van az I. részben, a területről szóló táblázatok előtt. Az *éghajlati jelenségek* elsősorban és túlnyomórészt a mezőgazdaságot érdeklik, miért is a róluk szóló táblázatok a második részbe, a mezőgazdaságról szóló fejezet élére kívánkoznak. Vitatható, hogy egy *eseménynapló* adatai egyáltalán felveendőek-e az Évkönyvbe. Hiszen itt javarészt korántsem számszerű adatokról és nekik megfelelő mennyiségi összefüggésekről van szó, mint az Évkönyv egyéb tartalmánál. A fontosaknak elismert és feltüntetett események kiválasztásánál a minőségi mérlegelésnek oly szempontjai érvényesülhetnek, amelyek gyakorta csak vajmi ingatag alapon állnak. Még ha túl is tesszük magunkat ezen az aggályon és eseménynaplószerű adatoknak az Évkönyvbe való beiktatására határozzuk el magunkat, akkor is komolyabban és szakszerűbben járunk el, ha az Évkönyv négy részének tárgyköre szerint csoportosítjuk és külön-külön a megfelelő részek élén iközöljük őket. Így a tartalommal kapcsolatos statisztikai táblázatokhoz is közelebb kerülnek. Nagyjában hasonló álláspontra helyezkedhetünk végül az *összefoglaló és áttekintő adatok* közlésére vonatkozólag. Szakszempontból itt is többre jutunk és a felesleges ismétléseket is könnyebben kerülhetjük el, ha tárgyilag felosztjuk és ugyancsak az Évkönyv négy részének élén — esetleg az eseménynapló adatai után — tesszük őket közzé. Ezzel azonban még nem mondjuk azt, hogy az ilyfajta összefoglaló adatoknak az Évkönyvbe való felvétele mindenképpen szükségesnek látszik. Kétségtelen viszont, hogy itt is az Évkönyv szélesebb körökben való használhatóságát és így népszerűsítését is nem csekély mértékben fokozni alkalmas lehetőségről van szó.

Ha most még röviden sorra vesszük az egyes évkönyvi részek tartalmi továbbfejlesztésére vonatkozó legfontosabb és legáltalánosabb szempontokat, akkor — megint az 1941. évi kötet alapján — megállapíthatjuk, hogy a *„Terület, népesség és közegészségügy“* című I. résznek mind keretei, mind pedig beosztása a jövőben is célirányosan lesznek megtarthatók. A *„Terület és álló népesség“* című fejezet élén szereplő földrajzi leírás helyesen lenne kiegészíthető egynéhány oly táblázattal, amely pl. a folyók hosszára, a hegycsúcsok magasságára stb. vonatkozik.

Az álló népességről szóló táblázatoknál általában megszívlelendő volna, hogy az Évkönyv egyes kötetében nagyobb egyöntetűséget alkalmazzunk a mindenkori utolsó népszámlálás adatainak közlése körül és hogy csak ezt a több éven át megtartandó alapanyagot egészítsük ki a mindenkori legújabb feldolgozási eredményekkel. Kívánatos lenne továbbá, hogy a városi és a vidéki népesség szerinti megkülönböztetésnek több figyelmet szenteljünk. A Trianon előtti Nagy-Magyarország népességi adatainak állandó közlését sem szabad elhanyagolnunk. Helyes lenne azonkívül, ha nagyobb mértékben közölnénk továbbvezetett vagy továbbírt (extrapolált) adatsorokat, amint hogy az időközi országos népszámlálások, a helyi adatgyűjtések és a népességnyilvántartási adatok is nagyobb mértékben juthatnának szóhoz.

A *„Népeseledési mozgalom“*-ról szóló táblázatok tanácsos lenne — pl. a halandósági és az életkoradatokra vonatkozólag — fokozott összhangba hoznunk az álló népességről közölt anyaggal. Azonkívül termékenyen lehetne e fejezetet továbbépítenünk főleg még különböző okosági és koresoportokra vonatkozó adatok szakszerű egybefűzésével (kombinációjával). A vándorlási statisztikánál a hosszabb időre is visszatekintő táblázatok közlése különösen fontos.

A *„Közegészségügy“*-ről szóló fejezetet viszont igen ajánlatos lenne kiegészítenünk pl. azokkal az adatokkal, amelyeket a M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet és a Székesfővárosi Tisztifőorvosi Hivatal révén a zöldkeresztes egészségvédelemből, illetve a budapesti szakvédelmi munkából lehetne meríteni. Javasolható, hogy a beltörjesebben kiépítendő kórházi statisztikáról és az orvosi kamara összetételéről, valamint működéséről is iktassunk be egynéhány táblázatot. Fentebb már utaltunk arra a körülményre, hogy az 1941. évi Évkönyv *„Szociális viszonyok“* című részében több oly táblázatot közöl, amely elsősorban közegészségügyi vonatkozású. Kívánatos lenne, hogy e táblázatok a jövőben már a közegészségügyi fejezet kereteibe illesszük.

A javasolt új II. rész, amelynek címe *„Közgazdaság, pénzügy és társadalmi politika“*, már fejezetek szerinti beosztásában is gyökeresebb változtatásokra és kiegészítésre szorul. Ez az új rész, amint már címeiből is közvetlenül adódik, célszerűen a

következő 3 fejezetre oszlik: 1. Közgazdaság. 2. Pénzügy. 3. Társadalmi politika.

A közgazdaságról szóló fejezet általános tartalmi felépítésében megfelel az Évkönyv 1941. kötete „Közgazdasági élet“ című, II. részének. E rész jelenleg a következő 9 fejezetből áll: A) Östermelés. B) Bányászat és kohászat. C) Ipar és kereskedelem. D) Áralakulás. E) Külkereskedelmi forgalom. F) Közlekedés. G) Pénz és hitel. H) Biztosításügy. I) Tűzkárok. Ha a felosztást a közgazdasági összefüggések tudományosan általában elfoglalt rendszerének szemszögéből nézzük, akkor több kifogást kell emelnünk ellene. „Östermelés“ cím helyett helyesebb a „Mezőgazdaság“ elnevezés, mert östermelésen bányászatot is értünk, ez pedig a következő címekben a kohászattal együtt szerepel. Nem helyes az ipart és a kereskedelmet — értsd: a belkereskedelmet — egy fejezetbe összefoglalnunk, a külkereskedelmi forgalmat pedig külön fejezetben szerepeltetnünk, mert a belkereskedelem közelebbről kapcsolatos a külkereskedelemmel, mint az iparral. Az áralakulást sorrendi szempontból nem célirányos a belkereskedelem és a külkereskedelem között tárgyalnunk, mert az áralakulás korántsem csupán a kereskedelmet érdeklő, hanem oly folyamat, amelynek sokirányú befolyása van a közgazdasági élet egészére és amelyet éppen ezért a termelési és a forgalmi összefüggések után, tehát a közgazdasági statisztika végefelé ajánlatos elhelyeznünk. A biztosításügy, amelyet a hitelintézeteknek egyik válfaja, a biztosítóvállalatok a hitelügyletek egyik válfajának, a biztosítási ügyleteknek révén bonyolítanak le, helyesebben a pénzről és a hitelről szóló tárgykör keretében, nem pedig azzal egyenrangú tárgykörként szerepeltethető. Végül a tűzkárok sem érdemelnek ebben az összefüggésben külön fejezetet, hanem a tűzbiztosítással és az egész biztosításüggyel együtt helyesebben illeszthetők be a pénzről és a hitelről szóló fejezetbe. Külön tárgykörként kell majd viszont megint ide felvenni a fogyasztást, amely mint ilyen az Évkönyv korábbi kötetében már szerepelt és amely a jövőben megint fokozott figyelmet fog érdemelni. Külön tárgykör keretében lesz kívánatos továbbá foglalkoznunk még azokkal a közgazdasági mérlegekkel és egyéb összegezőkkel is, amelyeket a gazdaságstatisztika mai fejlődési fokán már egyre behatóbban vizsgál és amelyeknek

tartalmára alább még vissza fogunk térni. Ha tehát ilyképpen a kilencet beosztást megtartjuk, akkor az új „Közgazdaság“ című fejezetet a fenti szempontok alapján a következő 9 alfejezetre célirányos tagolnunk: A) Mezőgazdaság. B) Bányászat és kohászat. C) Ipar. D) Kereskedelem. E) Közlekedés. F) Pénz és hitel. G) Áralakulás. H) Fogyasztás. I) Közgazdasági mérlegek és összegezők.

Ami e 9 alfejezet közül az elsőt illeti, már fentebb is hangsúlyoztuk, hogy a *mezőgazdaság* összefüggéseinek az Évkönyvben a jelenleginél jóval nagyobb terjedelmet lenne kívánatos adnunk. Igaz, hogy pl. az 1941. évi kötet főleg azért nyirbálta meg oly erősen az „östermelés“ről, azaz a mezőgazdaságról szóló mondanivalóját, mert mint a második világháborúban akkor már közvetlenül résztvevő ország mi sem közölhetük többé azokat a mezőgazdasági adatokat, amelyekből az ellenség háborús gazdasági erő-kifejtésünk (potenciálisunk) mérvére közvetlenül következtethetne. Annál inkább kell azonban majd a háború befejezte után arra törekednünk, hogy az Évkönyvnek ezt az egész, gazdasági életünk szempontjából annyira fontos alfejezetét lendületesen építsük ki. Amint már fentebb is mondtuk, az éghajlati jelenségek statisztikáját ide kívánatos áthelyeznünk és egyúttal az egész alfejezet élére tennünk. A mezőgazdaság tulajdoni viszonyainak bemutatásánál célirányos lenne, ha a trianoni területen kívül az 1938—41. évi országgyarapodás során visszakapott területek birtokmegoszlását is tüzetesen bemutatnánk és ha külön táblázatokban számolnánk be nemcsak az Országos Földbirtokrendező Bíróság tevékenységének, hanem az újabb telepítésnek és egyéb földbirtokrendezésnek eredményeiről is. A megművelt föld adatainak kaposán — és egyúttal még több alábbi tételnél is — tüzetesebben kellene figyelembe vennünk az 1935. évi üzemsziszti felvétel eredményeit, amint hogy a mezőgazdasági munkások tekintetében az 1937. évi munkabérstatisztikai felvétel, a mezőgazdasági gépesítésre vonatkozólag pedig az 1925. évi traktor- és szántógép-összeírás, valamint a Földművelésügyi Minisztériumtól 1942-ben kezdeményezett arató- és kaszálógépösszeírás adatait is bővebben ki kellene aknáznunk. A talajerőfenntartás tárgykörében a trágyázott területre vonatkozó táblázaton kívül jó lenne

tájékoztatást nyújtanunk a műtrágyahasználatról is, amelynél legalább a gyártási és a behozatali adatokra támaszkodhatnánk. A mezőgazdasági termelés tekintetében a földművelési adatokat a jövőben ne korlátozzuk a 7 főterményre és a dohányra, hanem lehetőleg terjesszük ki őket a többi ipari növényekre, a növénymagvakra és az egyéb idevágó terményekre is. Az állattenyésztési táblázatoknál az 1935. évi tojástermelési, az 1939. évi baromfiállományi és az 1942. évi állatstatisztikai felvételekből bőven kellene adatokat közölnünk. Az erdőgazdálkodásnál szintén a visszaesett területek idevágó viszonyainak, a kertészeti termékekénél pedig a Gyümölcstermelők Országos Egyesülete becsléseinek behatóbb figyelembevételre lenne ajánlatos. A tőgazdaságokra vonatkozólag az 1935. évi adatok lennének jól felhasználhatók. A terméseredmények fokozásának tárgyalásánál helyes lenne kitérnünk az Országos Öntözésügyi Hivatal, valamint a mezőgazdasági kutató intézetek és a kísérletügyi tevékenység eredményeinek számszerű méltatására. A mezőgazdasági készletgazdálkodásnál a székesfőváros tárházainak és hűlőházainak adatait, a mezőgazdasági hitelnél az adósságokra vonatkozó újabb adatokat, a mezőgazdasági jövedelmezőség kérdésénél a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal és a Magyar Gazdaságkutató Intézet idevágó közléseit, az üzemműködés számításánál az OMGÉ adatgyűjtésének eredményeit, a földhasználatok statisztikájánál pedig a Földművelésügyi Minisztérium nyilvántartásait kellene az Évkönyvben is fokozott terjedelemben közölnünk. Érdemes lenne továbbá még a mezőgazdasági kamarák és az ármentesítő társulatok működésére vonatkozólag is egy-néhány táblázatot beiktatnunk.

Mivel a *bányászatra* és a *kohászatra*, valamint az *iparra* vonatkozólag az Évkönyv továbbfejlesztése tekintetében egymáshoz messzemenően hasonló szempontok állnak előtérben, célirányosnak látszik, hogy a két alfejezetről itt egybefoglalóan szöveljünk. Előre kell bocsátanunk, hogy az ipart tárgyaló alfejezetnek kívánatos — célszerű csoportosításban — egyaránt kiterjeszkednie a gyáriparra és a vele együtt áttekinthető építőiparra, valamint a kézműiparra és a háziiparra is. Ezeknél az ipari ágazatoknál, csakúgy, mint a bányászatnál és a kohászatnál, ajánlatos lenne a foglalkoztatásnak és a termelési terjedelemben (volu-

mennek), valamint a teljesítőképesség növekedésének és kihasználásának mérvéről korszerű statisztikai számítások segítségével megállapított és az eddigiekénél különböző részleteikben is behatóbban kimunkált jelzőszámokat (indexeket) közölnünk. Valamennyiük tekintetében ajánlatos lenne továbbá, ha a közlendő táblázatok a következő vonatkozásokban is tájékoztatást, illetőleg megkülönböztetési lehetőséget nyújtanának: a termékeknek termelési (beruházási) és fogyasztási javak szerinti szétválasztása, a liszta (nettó) termelési értékek feltüntetése, a műszaki haladás, nevezetesen pedig az észszerűsítés (racionalizálás), a szabványosítás (standardizálás) és a gépesítés (mechanizálás) haladása, valamint az országnak ily szempontból fontos tájai szerinti település fejlődése. Javasolható továbbá, hogy a jövőben az Évkönyv is fokozott figyelmet fordítson a képviselői módszer szerint megjelölt havi gyáripari felvétellel fontosabb és célszerűen összesített eredményeire, a közüzemi termelésre annak sajátos szempontjai szerint, az Iparügyi Minisztérium kartellstatisztikájának bányászati és ipari részére, ugyane minisztérium közszállítási kimutatásainak bányászati és ipari vonatkozásaira, az évente kiadott iparjogositványokra, az ipari kísérletügyi eredményeire, a Magyar Szabványügyi Intézet tevékenységére, a bányászati és az ipari termelés rendelkezésére álló mérnökök hivatási viszonyaira és általában a Mérnöki Kamara működésére, a különböző irányú mű- és pótanyaggyártásra, az iparfejlesztés terén eszközölt közületi kiadásokra, valamint a bányászati, a kohászati és az ipari részvénytársaságok működésére, amelynek adatai a célból az általános részvénytársasági statisztika eredményeiből választandók ki. Hasznos lenne végül, ha megfelelő táblázatok közölnénk az üzemek összpontosításának (koncentrációjának) haladására, a tőkeigényesség és a munkaigényesség mérvére, valamint a felhasznált nyersanyagok származási helyére vonatkozólag és ha minél pontosabban, minél világosabban határolnók el egymástól a gyáripart, a kézműipart és a háziipart. A középipari üzemek statisztikájának közbeiktatása valamennyi idevágó táblázatnak kétségtelenül előnyére válna.

Miként a mezőgazdaságról, a bányászatról és a kohászatról, valamint az iparról szóló tárgykörökre, úgy a *kereskedelemmel* foglalkozó alfejezetre és az Évkönyv még

alább tárgyalandó egyéb részeire vonatkozólag is kézenfekvő, hogy továbbfejlesztésük a második világháború befejezte után főleg azokra a táblázatokra nézve lesz fontos és sürgős, amelyeket a háború folyamán megjelent kötetekben éppen a háborús titoktartásra való tekintettel kellett elhagynunk vagy legalább is erősen kurtítanunk. Ez pedig azt jelenti, hogy a kereskedelemről szóló alfejezet akkor megint az Évkönyv egyik legterjedelmesebb szakaszává fog bővülni. Két alcímre kell majd tagolódnia, amelyek külön-külön foglalkoznak a belkereskedelem és a külkereskedelem statisztikájával.

A *belkereskedelmi* alcímbe kerülnek a jelenlegi Évkönyv „Ipar és kereskedelem” című fejezetének kereskedelmi vonatkozású táblázatai, így pl. a kereskedelmi és iparkamarákra, valamint a mértékhiptelésre és a hordójelzésre vonatkozó táblázatok. Ugyancsak itt helyezhetők el a részvénytársaságok és a korlátolt felelősségű társaságok általános adatai is. Célirányos továbbá, hogy ezt az alcímet, különösen a félig vagy egészen közületi kereskedelmi egykezek tevékenységére és — ha majd ilyenemű felvételek is kellő színvonalon állnak rendelkezésünkre — az egyéni kis- és nagykereskedelem működésére vonatkozó adatokkal is kiegészítsük. A kereskedelmi szövetségek, a nagyáruházak és az egyéb nagyüzemű kiskereskedelem statisztikája itt különös figyelmet fog érdemelni.

A *külkereskedelemmel* foglalkozó alcímében a már korábban is szerepelt táblázatok különböző irányú kiegészítésén kívül kétségtelenül érdekes lesz tüzelesebb vizsgálat tárgyává lennünk azt a kérdést, hogy közvetlenül a második világháború előtt és azután e háború folyamán is miképpen fejlődött ki a nagyobb és fontosabb térgazdasági alakulatoknak egyrészt belső, de azért nemzetközinek tekintendő, másrészt pedig külső, azaz a többi térgazdaságokkal lebonyolított kereskedelmi forgalma. Nyilvánvaló, hogy ebből a tárgykörből ide csak a magyar külkereskedelemre vonatkozó adatok kíváncsoknak, míg a többi ilyenemű táblázat helye a nemzetközi adatokkal foglalkozó függelékben van, amelyről alább még bővebben is szó lesz.

A *közlekedésről* szóló alfejezetet is megfelelően kell majd tagolnunk a közúti hálózat, a vasúthálózat, a hajózás, a légiforgalom, valamint a posta, a távíró, a távbeszélő és rádiószolgálat 5 alcíme szerint. Ha-

todik alcímeként a vendégforgalom statisztikája kíváncsok ide. Ami az egyes alcímek terjedelmének egymásközti arányát illeti, a közúti hálózatról, a vasúti hálózatról, valamint a postáról, a távíróról és a távbeszélőről az Évkönyvben már eddigelé is viszonylag eleget szóltunk. Az eddiginél tetemesen nagyobb terjedelemben kell azonban majd foglalkoznunk a légiforgalom kérdéseivel, a hajózási alcímen belül a duna—tengeri hajózással és az ötödik alcímben a rádiószolgálatlaltal is. Ez a javaslat bővebb indokolásra nem szorul, mert itt a közlekedésnek oly ágazatairól van szó, amelyeknek rohamosabb fejlődése éppen csak az utóbbi évek folyamán következett be. A közlekedési alfejezetből viszont elhagyandók azok a táblázatok, amelyeket itt korábban a közlekedési balesetekre vonatkozólag közöltünk. E táblázatokot a fentebb már tárgyalt közegészségügyi fejezetbe ajánlatos áthelyeznünk. Ami végül a vendégforgalmi alcímet illeti, nem vitás, hogy azt tárgyánál fogva legjobban a közlekedésügyi alfejezetben tudjuk elhelyezni. Táblázataiban egyaránt kell majd áttekintenünk a budapesti és a vidéki, nevezetesen pedig a nagyobb vidéki városi és fürdőhelyi vendégforgalmat, aszerint, hogy belföldi vagy külföldi vendégekről van-e szó. Főleg a külföldről érkező vendégeknél ajánlatos még külön táblázatokot közölnünk arról is, hogy milyen országból származnak, hogy milyen közlekedési eszközökön érkeztek hozzánk és hogy mennyi időt tölthettek el nálunk. A vendégforgalom kapcsán érdemes még további táblázatokban a Budapesti Nemzetközi Árumintavásár, a Budapesti Mezőgazdasági Kiállítás és Állatvásár, a Budapesti Őszi Lakberendezési Vásár, a Szegedi Ipari Vásár, valamint az esetleges egyéb fontosabb mintavásárok és kiállítások statisztikájával is foglalkoznunk. Hasznos lehet még, ha a szállodáknak, a penzióknak és a turistaházaknak, valamint ezek férőhelyeinek statisztikáját is áttekintjük.

Noha a *pénz* és a *hitel* tárgyköréről az Évkönyv már eddig is viszonylag igen részletesen és alaposan kimunkált táblázatokot közölt, ezeknek is még többféle vonatkozásban való továbbfejlesztése ajánlatos. Így pl. a fizetési forgalomnál a bankjegy-, az átírási, a csekk- és az elszámolási forgalom havi adatait is behatóbban kellene megvilágítanunk. Célirányos további kiegészítésként még a következő szempontok kínálkoznak: a külföldi vál-

tók és pénznemek felárral számított árfolyamainak és egyes külföldi fizetési módzatainknak táblázatos közlése; a hitelintézetek szervezeti felépítésére, mérlegadataira és fontosabb üzletágaira vonatkozó összeállításoknál a Nemzeti Bank és a Postatakarékpénztár megfelelő adatainak bekapcsolása, hogy ezáltal valóban egységes szemlélethez jussunk; egyes fontosabb hitelügyleteknek a vezető hitelintézetek szerinti részletezése és főleg a tőkepiac különböző folyamatainak az eddiginél lényegesen behatóbb figyelembevétele. Ez utóbbi területen különösen a részvények és a kötvények átlagos árfolyamértékéről, hozamukról és a kibocsátási tevékenység alakulásáról, a részvénytársasági alapításokról, a tőkeemelésekről, továbbá a különböző közületi kibocsátásokról kellene részletesebb táblázatokot közölnünk. Nemzetközi követeléseink és tartozásaink részletezése is idetartozik, noha összegező, mérlegszerű szembeállításuk későbbi fejezetbe kerül. E közlések beiktatásának lényeges előfeltétele, hogy általa nemzetközi gazdasági vagy hatalompolitikai érdekeink sérelmet ne szenvedjenek. A pénzről és a hitellel szóló tárgykörbe az Évkönyv, különösen korábbi kötetekben, oly adatokat is felvett, amelyek viszonylag csak kevésbé fontosak. Ilyenek pl. a Budapesti Áru- és Értéktőzsde, a Magyar Nemzeti Bank vagy az Állami Árverési Csarnok amaz ügyleteire vonatkozó táblázatok, amelyek nemzetgazdasági szempontból csak csekélyebb figyelmet érdemelnek. Helyszűke esetén ezek a táblázatok elhagyhatók lesznek. Ha azonban tekintettel vagyunk az Évkönyv terjedelmének fentemlített növelési lehetőségeire, akkor — esetleges célszerű kurtításokkal — ezek a táblázatok is meghagyhatók. Nagyjában hasonló álláspontra kell helyezkednünk a biztosításügyről és a tűzkárokról szóló táblázatokkal szemben, amelyekről már fentebb megállapítottuk, hogy szintén a pénzzel és a hitellel foglalkozó alfejezetbe kellene tartozniuk. Azt pl. érdekes lenne még tagozó és vonatkozó viszonzyszámokkal is megvilágítanunk, hogy a biztosításügynek a nemzeti tőkeképződés szempontjából mekkora jelentősége van. Fontoljuk meg azonban, hogy az Évkönyvnek pl. 1941. évi kötele a biztosításügyet és a tűzkárokat kb. ugyanakkora terjedelemben tárgyalja, mint a mezőgazdaságot, a bányászatot és a kohászatot, valamint az ipart és a kereskedelmet együttvéve. Ily-

képpen további részletezést itt sem szabad ajánlanunk. Nyilvánvaló, hogy a javasolt újítások alapján az egész pénz- és hitelügyi alfejezetnek fokozottabb mértékben kellene a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatalon kívüli közlésekre, így nevezetesen a Magyar Nemzeti Bank, a Magyar Kir. Postatakarékpénztár, a Budapesti Lezároló Egylet, a Budapesti Giró- és Pénztáregylet, a Magyar Gazdaságkutató Intézet, a Budapesti Áru- és Értéktőzsde, a Pénzintézeti Központ, valamint egyéb kiemelkedő pénzintézeteink adataira támaszkodnia.

Az *áralakulásról* szóló alfejezetet azért kívánatos sorrendben mindjárt a pénzzel és hitellel foglalkozó alfejezet mögé helyezni, mert a kettő között — egyrészt a forgalomban lévő pénz mennyisége és forgási sebessége, másrészt pedig az általános árszínvonal magassága között fennálló közvetlen kölcsönhatások révén — különösen szoros kapcsolat állapítható meg. Az Évkönyv továbbépítésének itt abból a sajnálatos tényből kell kiindulnia, hogy az áralakulással foglalkozó fejezet eddigéig igen satnya volt. A jövőben való kibővítése különösen az élelmiszerárak vonatkozásában könnyű, mert a Székesfevárosi Vásárok és Vásárcsarnokok Igazgatósága igen bő idevágó anyagot tesz közzé, amelyből a legfontosabb árcsoportok tekintetében az Évkönyvbe felveendő hóvégi adatok akadálytalanul állíthatók össze. Igen kívánatos lenne azonban, ha az ország egyéb részeiből is megfelelő adatok lennének közzétehetőek és ha ezeket azután tájankint szakszerűen tagolva csoportosítanánk. Az egyes árcsoportoknál tüzetesen kellene megjelölni, hogy mily nagykereskedelmi vagy kiskereskedelmi forrásból származnak. Ily forrásként a nagykereskedelmi áraknál pl. árutőzsdei átlagok, budapesti nagyvásártelapi, illetőleg áttatvársári, vágóhídi vagy nagykereskedői cégek-től beszerzett jegyzések, a kiskereskedelmi áraknál pedig pl. vásárcsarnoki vagy bolti árak stb. jöhetnek tekintetbe. A lehetőséghez képest termelői (majori) és gyári árak és árjelzőszámok is közlendők, noha az idevágó adatgyűjtési nehézségek szakköreinkben éppen eléggé ismeretesek. Az árjelzőszámok terjedjenek ki a termelési és fogyasztási javak, a kiviteli és behozatali cikkek, a hazai és a külföldi anyagból készült cikkek, valamint a megélhetési cikkek és a létfenntartási költségek szerinti

csoportosításra, lehetőleg számos árucikk tekintetbevétele alapján épüljenek fel és a velük kapcsolatos jegyzetek utaljanak bőven a kiszámításuknál alkalmazott módszerekre, valamint az alapulvett árúk minőségére és az áruk forgalmazásával kapcsolatos kereskedelmi feltételekre. Az árjelzőszámokba egyes szolgálatok és teljesítmények árai, így pl. a közlekedési díjszabások is célszerűen kapcsolhatók be. Végül ajánlatos lenne, ha az Évkönyvbe is beillesztenénk egy-néhány árolló-számításra vonatkozó eredményt, így pl. a mezőgazdasági vagy az ipari árollóra, a külkereskedelmi árollóra és a kartell-árollóra, valamint ezek együtthatóira vonatkozó táblázatokat.

A fogyasztási összefüggéseket a gazdaságtudomány eddigi fejlődése során távolról sem méltatta arra a figyelemre, amelyre nagy elméleti és gyakorlati horderejűknél fogva érdemesek lennének. Ennek az aránytalanságnak visszhangja az a körülmény is, hogy a fogyasztási táblázatok az Évkönyv 1941. kötetéből teljesen hiányzanak és hogy a korábbi évfolyamokban is csak igen szűk helyet kaptak. A jövőben a fogyasztási alfejezetnek mindenképp egész sor további fogyasztási cikk statisztikájára kellene kiterjednie. Az élelmiszerek köréből a húsfélék, a zsiradék, a tojás, a tej és a tejtermékek, a liszt, a rizs, a száraztészta, az egyéb őrlmények (árpakása, zabpohely, köleskása), a száraz hüvelyesek, a burgonya, a zöldség- és a főzelékfélék, a gyümölcs, a só, azonkívül pedig a dohány és még egy-néhány további cikk fogyasztása egészíthetné ki jól a már korábban is közölt táblázatokat. A fontosabb iparcikkek fogyasztásának statisztikáját is célirányos lenne beiktatnunk. Nyilvánvaló, hogy itt a Központi Statisztikai Hivatal munkálatain kívül nemesak a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal, a Magyar Gazdaságkutató Intézet és több más szerv már eddig is folytatott fogyasztási adatgyűjtését kellene igénybe vennünk, hanem hogy egyúttal többirányú új felvételi és feldolgozási tevékenységre is szükség lenne. Egyes vonatkozásokban még jelentékeny nehézségeket kellene leküzdenünk abból a célból, hogy jelenleg részben még csak szórványosan rendelkezésre álló fogyasztási statisztikai adatainkat országos vonatkozású számsorokká építsük ki. E munkálatok eredményeként azonban az Évkönyvben is ajánlatos lenne, ha pontos

megkülönböztetést tennénk a szó szorosabb értelmében vett fogyasztás és nyersanyagoknak, valamint félgyártmányoknak további ipari felhasználása között. Kívánatos lenne továbbá, ha — főleg az élelmiszereknél — pontosabban határoznák meg, hogy a fogyasztási adatokat a termelőtől a fogyasztóig vezető út mely pontjára, azaz a forgalombahozatal mely mozzanatára vonatkoztatjuk, mert pl. a termelői értékesítés, a nagybani és a kicsinybani eladás között esetleg tetemes súlyvesztések is előfordulhatnak. Célirányos lenne továbbá, ha az egész fogyasztás alakulására vonatkozólag összefoglaló táblázatokat is közlőnénk, amelyek szakszerű becslésekkel, valamint tagozó és vonatkozó viszonyszámokkal lennének kiegészíthetők. Ily adatok jól világíthatnák meg különösen a termelési és a forgalmi statisztika tulajdonképpen nemzetgazdasági értelmét. A fogyasztás és az ipari felhasználás készletstatisztikai összefüggései különösen gondos kimunkálást igényelnek majd az Évkönyvben is. Végül hangsúlyoznunk kell, hogy az egyes fogyasztási cikkek minőségének pontos körülírása és a mérvadó fogyasztási szokásokról szóló szakszerű szöveges magyarázatok közlése — amennyiben azok a táblázatos anyag módszeres megvilágítására szolgálnak — szintén fontos feladat lesz.

Az Évkönyv szempontjából teljesen új utakon kell megindulnia annak az itteni utolsó alfejezetnek, amelyben a *közgazdasági mérlegek és összegezesek* tárgyalását javasoljuk. Ez az alfejezet — tárgyának természeténél fogva — inkább csak becslésszerű számításokra, semmint pontos számlálásal egybekötött felvételekre támaszkodhat. Előre kell továbbá bocsátanunk, hogy az alfejezet tárgyköre a közgazdaságtannak oly területére vonatkozik, amely még manapság is többé-kevésbé ingoványos és bizonytalan, noha már hosszú évtizedek óta a tudományos szakkörök érdeklődésének előterében áll. A bizonytalanság oka főleg az idevágó, alapvető fogalmak részbeni homályosságában rejlik. Ezt mondhatjuk nevezetesen mindjárt azokról a táblázatokról is, amelyeket a „*Nemzetgazdasági mérleg*” alcím alá foglalhatnánk és amelyekben a nemzeti vagyon, valamint a nemzeti jövedelem fejlődéséről nyújthatnánk képet. A legfontosabb követelmény itt az, hogy tüzetesen utaljunk az alapul szolgáló számítási módszerekre és hogy azoknak elkerül-

hetetlen hibaforrásaira is nyomatékkal mutassunk rá. A szakbavágó tudományos kutatás jelenlegi fejlődési fokához képest helyesen járunk el, ha a *nemzeti jövedelem* belül elsősorban a mezőgazdasági és az ipari jószágtermelés adataira támaszkodunk és ha egyúttal hangsúlyozzuk, hogy a kereskedelem, valamint a közlekedés teljesítményeinek, az itt tekintetbejövő egyéni szolgálatoknak és egyéb tételeknek értéke a nemzeti jövedelem szempontjából csak megközelítőleg és így is csak erősen kérdéses eredménnyel állapítható meg. Hasonló értelmű utalásokat kell tennünk a *nemzeti vagyon* statisztikája kapcsán.

Valamivel szilárdabb talajon állnak a *nemzetközi vagyommérlegre* vonatkozó számlítások, amelyekben belföldieknek külföldön és külföldieknek belföldön megállapítható vagyont állítjuk egymással szembe. A *fizetési mérlegre* vonatkozó statisztikai összeállítások viszonylag még a leginkább kitaposott utakon járnak. Itt azonban ajánlatos határozott fogalmi különbséget tennünk egyrészt a nyers (brutto) fizetési mérleg, amelynek módszerét a genfi Nemzetek Szövetsége is követte, és másrészt a tiszta (netto) fizetési mérleg között, amelyben csak folyó tételek szerepelnek és amelynek nevezetesen pénzügyi szempontból kétségtelenül nagyobb hordereje van. A fizetési mérleg *részmérlegei* közül főleg a kereskedelmi, a közlekedési, az idegenforgalmi, valamint a tőke- és kamatforgalmi mérleget ajánlatos külön táblázatokban közölnünk; jegyzetekben azonban utalnunk kell azokra a fentebb már méltatott évkönyvi alfejezetekre, amelyekben az alapul szolgáló adatokat, így pl. az egyes külkereskedelmi, közlekedési, idegenforgalmi stb. összefüggéseket részletezzük. Hasonló utalásokkal idekívánkozunk továbbá az összegező *adóssági és követelési mérleg*, amelyet még megfelelő *esedékeségi mérleggel* is célirányos kiegészítenünk. Végül a nemzeti termelés rendelkezésére álló tényezők közül a *tőke-, a munkaerő- és a nyersanyagállományt* is összegező táblázatokba foglalhatjuk egybe. Ezeknek szakszerű megalapozásához azonban még oly felvételekre és becslésekre is szükségünk van, amelyek részben messze túlmennek a jelenleg rendelkezésünkre álló adatokon. A Nemzeti Bank, a Gazdaságkutató Intézet, a Mezőgazdasági Munkatudományi Intézet, az Ipari Munkatudományi Intézet, az Ipari Anyaggyártó Tanács, a Magyar Gazdaságlájköz-

tató Bizottság és egyéb szervek idevágó kezdeményezései viszont máris jól használható támpontokat nyújtanak.

A közgazdaságról szóló fejezet méltatása után most már rátérhetünk a *pénzügyel* foglalkozó fejezetre. A legfontosabb idevágó követelmény az, hogy a pénzügyi táblázatokat e fejezetben egyesítve közöljük és ne folytassuk azt az eddigi rendszert, amelyben a vármegyék, a városok és a községek háztartásáról teljesen elkülönítve, az állami és a törvényhatósági élet kapcsán szóltunk. Az eddigi szerteforgácsolásban nyilván az a felfogás jutott kifejezésre, hogy a pénzügyi statisztika elsősorban közigazgatási és nem közgazdasági szempontból fontos. E felfogással szemben már fentebb állást foglaltunk. Állásfoglalásunkból itt először is azt a javaslatot kell leszűrünk, hogy a pénzügyről szóló fejezet élén oly táblázat szerepeljen, amely egységesen tekintti át az állam, a vármegyék, a főváros, a törvényhatósági jogú városok, a megyei városok, valamint a községek összes kiadásait és bevételeit és amely ilyképpen átfogó képet ad az egész magyar közületi háztartásról.

Célirányos továbbá, hogy az így részletezett közületi *kiadásokat* ne csak eddig szokásos és főleg közigazgatási értelmű részletezésük szerint, hanem oly csoportosításban is felosszuk, amely a kiadások tulajdonképpeni céljait nézi. E téren a hatalompolitikai, a művelődéspolitikai, a társadalompolitikai és a termeléspolitikai, azaz a szorosabb értelemben vett gazdaságpolitikai kiadások szerinti csoportosítás ajánlatos. A társadalompolitikai és a termeléspolitikai kiadások tágabb értelemben vett gazdaságpolitikai kiadásokká foglalhatók egybe. Ami a *bevételeket* illeti, kívánatos, hogy a nem állami közületeket illető egyenes adókról, fogyasztási adókról, belső vámokról, valamint községi és városi illetékekről összefoglalóan áttekintő táblázatot közöljünk.

Javasolható továbbá, hogy az állami *adósságok* álladékaról ne csak címlet-fajtáik, hanem aszerint is beszámoljunk, hogy belföldi vagy külföldi, továbbá, hogy hosszúlejáratú vagy rövidlejáratú kölcsönökről van-e szó. Ennek kapcsán a kölcsön-szolgálat terheit kamatok és kezelési költségek szerinti részletezésben tekinthetnénk át. Hasonló értelemben a törvényhatóságok és az egyéb helyi közületek adósságainak álladékat és kölcsön-szolgálatát is összegező táblázatokban célirányos közölnünk. Csakis az ilyirányú továbbépítéstől várható az

Az Évkönyv *III. része* — amint az már címéből is következik — helyesen tarthatja meg hármass tagozódását, amely szerint első fejezete a közműveltségről, a második a közoktatásügyről, a harmadik pedig az egyházi életről szól. E vonatkozásban tehát a jelenlegi beosztással és címekkel szemben csak viszonylag celenyészően csekély változtatásokat javasolunk.

A *közműveltséggel* foglalkozó fejezet élére az írní- és olvasnitudás statisztikája kívánkozik, amelynek itt határozottan jobb helye van, mint a népességi statisztikában, mert adatai igen fontosak a közműveltség általános fejlődési fokának megítélése szempontjából. Alaposan kellene még e fejezetben kiterjeszteni a színházakról és a mozgóképszínházakról közlendő táblázatokat is, amelyekben az intézmények és látogatottságuk adatain kívül a színrekerült anyagot is többféle szempontból kellene bemutatnunk. Erőteljes továbbfejlesztésre ajánlható a megjelent könyvek és az időszakai sajtó adatait tartalmazó statisztika is, amelyet — főleg az e síkon annyira lényeges példányszámra vonatkozólag — részben szakszerű új felvételekkel is alá kellene támasztani. Nyilvánvaló ugyanis, hogy pl. az időszakai sajtótermékek elterjedtségére és olvasottságára a postai forgalom alapján csak lőkéletlenül következtethetünk, mert az utcai és a házalói terjesztés részben döntő súllyal esik latba. Itt az Országos Magyar Sajtókamara adatai kétségtelesen hasznos tájékoztatásul szolgálhatnának. A sportstatisztikai táblázatok jól építhetők még tovább, főleg a sportban elért egyéni és csapateredmények adatainak beiktatása által. Ebbe a fejezetbe kívánkoznak továbbá a közgyűjtemények és a közkönyvtárak fontosabb adatai és az idegen nyelvek tudásának statisztikája is, amennyiben ez utóbbinak inkább közműveltségi, semmint nemzetiségi jelentőséget tulajdonítunk.

Fentebb már említettük, hogy a *közoktatásüggyel* az Évkönyv már eddig is viszonylag igen bőven foglalkozott. Ugyancsak mondtuk már viszont, hogy a kisdédvők statisztikáját a jövőben innen elhagyhatnók és — egyéb emberbaráti jellegű intézmények statisztikájával együtt — a társadalompolitikai fejezetbe helyezhetnők át. A közoktatásügyről szóló táblázatok terjedelmének további csökkentése főleg azáltal lenne elérhető, hogy kevesebb részletes adatot közölnénk a középiskolai és a főiskolai vizsgaeredmények-

re vonatkozólag. Annál fontosabb viszont, hogy közoktatásügyünk egyik-másik újabb fejleményének statisztikáját az Évkönyv is bemutassa. Így pl. a népiskolák 8 osztályát elvégzettek száma, az iskolák fokozatainak mai összetétele, az iparostanonciskolák, a gazdasági középiskolák, az új gazdasági főiskolák és általában a gazdasági szakoktatás, a katonai szempontból igen fontos hadapródiskolák, valamint az egyetemi diákjóléti és diákvédő irodák, továbbá az egyetemi és főiskolai kollégiumok a közoktatásügyi fejezet továbbépítésénél alapos figyelmet fognak érdemelni.

Az *egyházi életről* közölt táblázatok már eddigelé is viszonylag kielégítően teljes képet nyújtottak. A jövőben a különböző egyházi szervezetekre vonatkozó adatok még továbbfejleszthetők lennének. Ezzel szemben a fontosabb egyházi ténykedések táblázatának közlése helyett egyszerűen utalni lehetne a megfelelő népszámlálási és népmozgalmi adatokra, amelyek nagyjában hasonló tartalmú és értelmű felvilágosítókkal szolgálnak.

Ha tekintetünket végül az Évkönyv javasolt *IV. részére* irányítjuk, ott — annak hagyományos felépítésében — először is a közölt anyagnak terjedelmi szempontból való aránytalansága fellünő. A *közületi életről* szóló rész javasolt három fejezete közül ugyanis az első kétnek anyaga eddigelé rendkívül mostoha elbárában részesült, míg a harmadik aránytalanul bőven épült ki. Így pl. az 1937. évi kötetben a törvényhozásra 3, a közigazgatásra 17, a jogszolgáltatásra pedig 33 lap jutott. Az 1941. évi kötetből a törvényhozás már elmaradt; a közigazgatás 19, a jogszolgáltatás pedig 34 lappal szerepelt benne. Megjegyzendő azonban, hogy a közigazgatási fejezetből az 1937. évi kötetben 10, az 1941. évi kötetben pedig 12 lap esett a törvényhatósági és a községi pénzügyre, amely nyilván inkább a fentebb már letárgyalt II. részbe tartozik. Ilyképpen a jogszolgáltatásra az 1937. és az 1941. évi kötetben egyaránt csaknem ötször annyi terjedlem jutott, mint az egész tulajdonképpeni közigazgatásra. Továbbá: a jogszolgáltatással pl. az 1941. évi kötet nagyobb terjedelemben foglalkozik, mint a mezőgazdasággal, a bányászattal és a kohászattal, az iparral és a belkereskedelemmel, az áralakulással és a külkereskedelmi forgalommal együttvéve. Az aránytalanság oka ugyan kézenfekvő: egyrészt a hivatalos statisztika rendelkez-

zésére álló adatok mennyisége, másrészt pedig közlésüknek a háborús tiloktartás szempontjából való megítélése bőven magyarázzák meg az idevágó különbségeket. A jövőben azonban mégis gyökeres orvoslásra van szükség, hogy a tárgykörök és az értelem szerinti egyensúly legalább megközelítőleg helyreállítható.

A *jogszolgáltatási*, azaz az idevágó 3. fejezetről nyilván csak kevés mondani-valónk lehet. Tartalma nemzetközi összehasonlításban is kiválónak mondható, mert nemcsak az igazságügyi közigazgatásra, hanem az egész bűnügyi statisztikára és kriminálitológiára vonatkozólag is bő alapot nyújt a tudományos kutatás és a gyakorlati érdeklődés számára egyaránt. Kiegészítése kétségtelenül még többféle irányban lenne keresztülvihető. A művelődési politikát pl. érdekelné, hogy a büntettek és a vétségek miatt elítéltek között mily arányban szerepelnek a különböző iskolafajtákat elvégzett és a különböző képesítési fokozatokat elért egyének. Ha tehát itt az Évkönyv eddigéig csak az írni- és olvasnitudás, valamint általában a magasabb iskolai képzettség szerint tett megkülönböztetést, akkor a továbbfejlesztésnek e téren még indokolt lehetősége van. Hasonlóképpen sokféle más irányban lehetne még további részletezésről szó. E helyett azonban gyakorlatilag a jövőben inkább az Évkönyv jogszolgáltatási fejezetének némi kurtítása fog tekintetbe jönni. Így tehát mind az igazságügyi szervek működésével, mind pedig a büntetőügyekkel foglalkozó táblázatok egyikét-másikat megfelelően összevonnunk vagy pedig elhagynunk ajánlatos.

A *törvényhozást* tárgyaló 1. fejezet, amely helyszűke miatt pl. az 1941. évi kötetből már egészen elmaradt, már korábban is csak a képviselőválasztókra és a választások eredményére terjedt ki. A jövőben kívánatos lenne, ha mindenekelőtt hasonló szempontokból világítaná meg a felsőház összetételét is, választott és kinevezett tagjai szerint való részletezésben. Az országgyűlés mindkét részére vonatkozólag kívánatos lenne, ha szakszerű táblázatokat közölnénk ügyforgalmukról, azaz az előkészített és megszavazott törvényekről: tárgyuk, az előkészítésre fordított idő, a vitájukban résztvevő honatyák pártállása, a felszólalások száma stb. szerinti részletezésben. Az országgyűlés tagjairól pedig az Évkönyvnek is

hasznos lenne táblázatosan közölnie azt, hogy mióta működnek ily minőségükben, milyen előképzettséggel rendelkeznek és hogy szakképzettségük miképpen viszonylik azokhoz a tárgykörökhöz, amelyeknek vitájában beszédekkel vagy felszólalásokkal résztvesznek. Az iskolai végzettség és a szakképzettség itt többféleképpen összeállított táblázatokban is részletezhető. Hasonló szempontokból ajánlatos megvilágítanunk a különböző képviselőházi és felsőházi bizottságok összetételét és működését is.

A *közigazgatásnak* szentelt 2. fejezet nemcsak azért szorul gyökeres újításra, mert belőle kikapesolni javasoljuk a törvényhozási és a községi pénzügyről szóló táblázatokat, hanem azért is, mert a hagyományos tárgyalási módszer szerint itt még megmaradó anyag a tulajdonképpeni közigazgatás széles összefüggéseinek csak csekély töredékét világítja meg. A legfontosabb követelmény e fejezettel szemben az, hogy ne csak az állami közigazgatás statisztikáját mutassa be, hanem a területi önkormányzatok, tehát a törvényhatóságok és a községek, valamint a testületi önkormányzatok statisztikáját is, amennyiben ez az utóbbi tárgykörénél fogva nem az Évkönyv egyéb fejezeteibe kívánkozik. Ily szempontból egyaránt kell figyelemmel lennünk a különböző hatalmpolitikai, művelődéspolitikai, társadalmpolitikai és a szorosabb értelemben vett gazdaságpolitikai igazgatási tevékenységekre. *Magyar Zoltán* az Évkönyvre vonatkozólag is helyesen fejti ki „Javaslat a közigazgatási statisztika megszervezésére“ (Közigazgatástudomány, III. évfolyam. Budapest 1940., 255. és köv. l.) című tanulmányában, hogy e síkon nemcsak a közigazgatás szervezeti egységeit, hanem személyzetét is mind a különböző intézmények, intézetek és közüzemek szerint részletezve, mind pedig összegezve kell áttekintenünk. Az ügyforgalomra vonatkozólag kívánatos lenne, ha nemcsak a beérkezett, hanem egyúttal az elintézett és a folyamatban maradt, valamint az előző évről áthozott ügyiratok számát is közölnénk, noha hangsúlyoznunk kell, hogy a tulajdonképpeni ügyforgalmi teljesítményekről még így is csak vajmi homályos és csökevényes benyomás nyújtható. Azoknak a táblázatoknak, amelyek az összes közületi személyzettel foglalkoznak, ki kellene térniök a különböző cso-

portokba sorolt személyzet előképzettségi és képesítési viszonyaira, a különböző képesítéshez kötött állások számára, valamint az életkor, a szolgálati idő, a nemek, a családi állapot, a gyermekek száma, a családi pótlékok és az alkalmazási hely, ill. terület szerinti osztályozásra. Hasznos lenne továbbá, ha a tiszteletdíjasokról, a mellékfoglalkozás szerinti alkalmazottakról és a nyugdíjasokról is megfelelő adatokat tartalmaznának és ha valamennyi alkalmazott munkaidejéről, valamint járadalmazásáról is képet nyújtanának. Kiegészítésül ajánlható, hogy a gyakorlati közigazgatási vizsga adatai, valamint a csendőrség szervezetére és személyzetére vonatkozó adatok szintén helyet kapjanak a közigazgatási fejezetben.

Erősen vitatható viszont az a kérdés, hogy e fejezetbe utaljuk-e minden oly közületi szerv és tevékenység statisztikáját, amely *tágabb értelemben közigazgatásinak* mondható. Ha igen, akkor a pénzügyi statisztikán kívül idetartozna pl. az összes ú. n. köztisztület, tehát az érdekképviseletek, a különböző kamarák, a társadalombiztosító szervek, a vízitársulatok, a legelőtársulatok, a hegyközségek stb., továbbá az összes közüzemek és egyes jellegű kereskedelmi társaságok statisztikája is. A pénzügyre vonatkozólag már fentebb úgy döntöttünk, hogy inkább a közgazdasági összefüggésekhez kapcsolódnak. Hasonló álláspontra kell helyezkednünk az itt érintett többi tétel tekintetében is, amelyeknek változatlanul jobb helyük van *a tárgykörükkel egyébként is foglalkozó fejezetekben*, tehát pl. a közgazdasági, a társadalompolitikai, a közműveltségi vagy a jogszolgáltatási táblázatok között. Más kérdés, hogy a közigazgatási fejezetet nem lehetne-e még célszerűen kiegészítenünk oly táblázatokkal, amelyek a közigazgatás működését egynéhány, az Évkönyvben eddigelé még kellően tekintetbe nem vett intézmény szemszögéből is megvilágítanak és amelyek pl. — Magyary Zoltán javaslata szerint — a Központi Illetményhivatalnak, a Közérdekeltségek Felügyelő Hatóságának, az árvaszékeknek és több más közigazgatási szervnek tevékenységét részletesen is bemutatnák. Nem kétséges, hogy a közigazgatási fejezetnek ilyen irányú és az ügyiratok számának közzétételén messze túlmenő továbbfejlesztése azt a fáradságot is megérné, amellyel az e téren esetleg

még szükségessé váló új statisztikai felvételek járnának.

Az Évkönyv tartalmának továbbfejlesztése kaposán röviden érintenünk kell még a *nemzetközi adatok* közzétételének kérdését is. Ezek az adatok pl. az 1941. évi kötetből nemcsak helyszüke miatt hiányoznak. A fontosabb indok kézenfekvő: háború idején, amidőn a statisztikai közzététel terén minden ország óvatos, a nemzetközi statisztikai összehasonlítások elé többnyire leközdhetetlen akadályok tornyosulnak. Ha azonban a továbbfejlesztést itt is az újabb békekötés utáni távlatban nézzük, akkor célirányos az Évkönyv háború előtti kötetének nemzetközi táblázataiból kiindulnunk. Elhelyezésük szempontjából továbbra is kielégítő megoldás lesz, ha az Évkönyv végén, függelékben közöljük őket. Elhagyásuk legföljebb azzal az érveléssel lenne indokolható, hogy a szakember a nemzetközi összehasonlítható adatokat külön e célra szolgáló külföldi kiadványokban könnyen és sokkal bővebben találja meg. Itt azonban megint figyelmeztetnünk kell arra a fentebb már ismételt hangsúlyozott követelményre, hogy az Évkönyvet lehetőleg a nagyközönség szélesebb rétegei számára is minél használhatóbbá tegyük. E rétegekről viszont nem felelő fel, hogy minden egyes, őket érdeklő adat kedvéért a szóbanforgó külföldi kiadványokhoz fordulnának. Így az Évkönyv használhatóságát és népszerűségét a nemzetközi adatokról szóló függelék kétségtelenül jelentékeny mértékben növelheti.

Gyakorlatilag inkább annak a kérdésnek eldöntése fontos, hogy e függelék *terjedelmi* szempontból mily arányban álljon az egész Évkönyvvel. A nagy világviszonylatokat áttekintő nemzetközi statisztikai adatokat általában főleg azoknak az országoknak évkönyvei szokták közölni, amelyeknek többé-kevésbé messze szerteágazó gyarmati kapcsolataik vannak, vagy amelyek legalább is az ily irányú terjeszkedés igényével lépnek fel. Így magyarázható, hogy a nemzetközi összehasonlító rész a jelenlegi világháborút közvetlenül megelőző időben pl. Franciaország és Olaszország évkönyveiben az egész terjedelmnek több mint negyedrézére, a német évkönyvben pedig csaknem harmadrészére rúgott és hogy az angolszász nagyhatalmak részben külön évkönyvekkel is szolgálni kívánták a nemzetközi statisztika ügyét, részben pedig fokozottan támogal-

ták a genfi Nemzetek Szövetségét és egyéb nemzetközi szerveket ilyenmő évkönyveik előkészítésében és kiadásában. Magyarország általános nemzetközi helyzetre való tekintettel elegendő, ha Évkönyvünk inkább csak vázlatosan foglalkozik a tágabb értelemben vett nemzetközi statisztikai adatokkal és ha részletesebb adatok vonatkozásában az olvasó figyelmét azoknak az országoknak és nemzetközi szervezeteknek idevágó kiadványaira hívja fel, amelyeknek a kezdeményezés e téren inkább feladatuk, mint nekünk. Annál fontosabb lenne viszont, hogy a nemzetközi függelékben részletkérdésekre is kiterjedő külön táblázatokkal közöljünk a Dunamedence országainak összehasonlító statisztikai adatairól. E táblázatokat tárgyuk és összehasonlításuk szerint úgy kellene felépítenünk, hogy Magyarországnak a többi dunamedencei országokkal szemben elért művelődési és gazdasági előnyei minél világosabban domborodjanak ki. A táblázatoknak csak a kis és középnagyságú dunamedencei országokkal kellene foglalkozniok; a németországi adatokat márcsak azért is kihagyhatnánk belőlük, mert — amint már fentebb is mondtuk — a német statisztikai évkönyvnek különösen jól kimunkált és terjedelmes nemzetközi táblázatai szoktak lenni. E szempontokra való tekintettel javasolható, hogy a nemzetközi függelék a jövőben az Évkönyv terjedelmének kb. egytized részére rúgjon, ami a függelék korábbi terjedelmével szemben viszonylag is eléggé tetemes gyarapítást jelentene.

A nemzetközi függelék tárgyi beosztása és fejezetek szerinti tagolása a legcélszerűbben azt a beosztást és tagolást követheti, amelyet fentebb az Évkönyv egyes részecire és fejezeteire vonatkozólag javasoltunk. Ugyanezon az alapon legalább megközelítőleg arányosan kellene megszabnunk az egyes függeléki fejezetek terjedelmét is: minél hosszabb tehát az Évkönyv valamely része vagy fejezete, annál terjedelmesebb lehet a neki tartalmilag megfelelő függeléki fejezet is. E fejezetek tartalma, azaz a bennük szereplő táblázatok is a lehetőséghez képest feleljenek meg az Évkönyv hasonló tárgyú anyagának. Ha ezt a szempontot következetesen érvényesítjük, akkor itt felesleges az egyes függeléki táblázatok tartalmi fejtegetésébe bocsátkoznunk. Nyilvánvaló azonban, a függelék összeállításánál más megfontolá-

sokat is tekintetbe kell vennünk. Így mindenekelőtt csak azoknak az adatoknak közlésére gondolhatunk, amelyek — az elérhető nemzetközi és egyéb külföldi forrásművek alapján — az értelmes összehasonlítás céljából rendelkezésünkre állnak. Mörlegelnünk kell továbbá, hogy ezek az adatok az alapul szolgáló felvételek, feldolgozási módszerek és közlési rendszerek vonatkozásában eléggé megbízhatók-e. A honvédelmi titoktartás érdekei a jövőben is többé-kevésbé fontosak fognak maradni. Hogy mindezeknek a szempontoknak tekintetbevétele alapján mily függeléki tartalommal számolhatunk, arra többek között jó útmutatásul szolgálhat a genfi Nemzetek Szövetségének angol és francia nyelven megjelenő Nemzetközi Statisztikai Évkönyve. A mi Évkönyvünk nemzetközi függelékének előterében is népszerűségi és gazdasági adatok fognak állni. Közülük pl. a minőségi gabonatermelés, a bortermelés, a bauxitbányászat, az alumíniumgyártás és általában mindama összefüggések statisztikájának fokozott figyelmet ajánlatos majd szentelnünk, amelyek Magyarországon nemzetközi viszonylatban is fontosak. E révén itt is célirányos lesz nevezetesen egyik-másik közműveltségi és közoktatásügyi tárgykorrel behatóbban foglalkoznunk.

РЕЗЮМЕ

Настоящий фрагмент очерка, который публикуется в разделе По следам исчезнувших статистик является частью очерка, написанного пятьдесят лет тому назад знаменитым представителем венгерских статистиков и экономистов периода между двумя мировыми войнами, в котором автор информирует читателя о формировании содержания и формы, а также теоретических и практических вопросов статистического ежегодника, этого важнейшего обобщающего издания официальной статистической службы.

Первый раздел оригинального очерка, который здесь не приводится, имеет заглавие: Прделанное до сих пор развитие ежегодника, а третий раздел с заглавием Предложения относительно внешнего облика занимается вопросами представления информации, далее историческими и практическими аспектами ежегодника.

SUMMARY

The excerpts published in the column entitled "In search of lost statistics" are the core of a study written some 50 years ago by an outstanding representative of the staff of statisticians and economists between the two world wars. In the article the author gives information about the shaping of substantial and formal elements as well as about some theoretical and practical problems connected with the image and the publication of the Statistical Yearbook being the most important and comprehensive publication of the official statistical service of that time.

The first part of the study ("The development of the Yearbook until now") as well as the third part of it ("Formal propositions") non-published here deal with the problems of information as well as of the historical and practical problems of the Yearbook's publication.

STATISZTIKUSOK EGYMÁS KÖZÖTT: JAVASLAT EGY KÜLÖNLEGES HELYZETŰ MEGYE TERÜLETFEJLESZTÉSÉHEZ

A rendszerváltozással egyidejűleg megváltozott az ország külpolitikai és külgazdasági orientációja is, ennek következményeként a keleti országrész és különösen Szabolcs-Szatmár-Bereg megye gazdasági leszakadása gyorsulóban van. Szakértői becslések szerint a KGST összeomlásával Magyarország piacainak 25 százalékát, az Alföld 40 százalékát, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 60 százalékát elveszítette. A mai válság oka tehát elsődlegesen nem termelési, hanem piaci jellegű.

A mezőgazdaság adottságai és lehetőségei

A megye mezőgazdasági és élelmiszeripari jellege miatt elsősorban a piacfeltáró, marketing tevékenységet kell megteremteni a megyei adottságok és feltételek mellett termelhető termékek biztonságos és zavartalan piaci értékesítése érdekében. Különösen a több kézi munkaerőt igénylő (zöldség, gyümölcs, dohány stb.), valamint a tájjellegnek megfelelően kialakult kultúrák termesztésének és piaci értékesítésének vannak komparatív előnyei Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Gazdaságossá és versenyképessé tehető még az említettekén kívül a gyógynövénytermelés és a méhészet is, a szarvasmarha- és juhtenyésztésnek ki kellene használnia a termőhelyi adottságokból és a tenyésztési tapasztalatokból adódó előnyöket.

A piacok elvesztése után a 15–16 millió főre termelő magyar mezőgazdaság a múlté. Így szükségképpen növekszik a nem művelt területek aránya. 1992-ben Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 17 százalék volt a parlagon hagyott területek nagysága, a legmagasabb arány az egész országban. 1993-ban ez 23 százalékra növekedett. A megyében a termőföld minősége, a talajadottságok sem kedvezők. Különösen rossz a talaj minősége a Dél-Nyírségben és a szatmár-beregi síkság egyes területein,

ahol a természetes vegetáció régen is az erdő volt. Az erdőtelepítések szorgalmazása rövid távra munkaerő-felszívással járna, hosszabb távon pedig a megye termőhelyi adottságainak megfelelő művelési ági arányok alakulhatnának ki. Az erdőtelepítés, az ültetvények gondozása néhány ezer embernek munkaalkalmat jelentene, később pedig faipar alakulhatna ki az erdők bázisán. Ez az elképzelés összhangban lenne az oly divatos természetvédelmi, környezetvédelmi programokkal, melyek a jövedelmezőségi szempontok mellett egyre nagyobb szerepet kapnak. Valószínűnek tartom, hogy mindezt a nemzetközi szervezetek is támogatnák.

Az erdőtelepítést a mezőgazdaságban lezajló kárpótlás és ezzel összefüggésben az új földrendezés is kikényszeríti. A Kárpótlási és Kárrendezési Hivatal adatai szerint a megye szövetkezeti tulajdonban levő 3 millió aranykorona értékű földjéből 1,5 millió aranykorona értékű termőföldre 60 ezer (50 százalékban más megyében lakó) állampolgár jelentett be kárigényt. 1993 augusztus elejéig több mint 300 földárverést tartottak, amelyekben mintegy 6 ezer fő több mint 20 ezer hektár termőföldhöz jutott. A földcserekkal is összefüggő agrárökológiai szempontok miatt szükség van a „zöldterületek” (erdő, liget, erdősáv, gyep stb.) növelésére.

A munkaerő

A magyar gazdaságban a munkaerő költsége a közgazdasági szabályozás következtében nagyon megnövekedett. 1980-ban a bérek és közterhek, valamint a tőke (eszközlekötési járulék, kamat, amortizáció) költségei között 4:1 volt az arány, amely 1991-re 11:1-re alakult. Nyilvánvaló, hogy ez a munkaigényes ágazatokat és az ilyen ágazatok túlsúlyával rendelkező területeket nemcsak hátrányosan érintette, hanem válságba is sodorta. A

munkaigényes iparágak (a textil-, a ruha-, a cipő-, az élelmiszeripar stb.) és a mezőgazdaság, mely utóbbi a megyét elsősorban jellemzi, elsőként mentek tönkre. Az élelmiszeriparnak 1990-ben még 13 ezer foglalkoztatottja volt, ami mára 7 ezer főre zsugorodott, a textilipar, a ruhaipar és a cipőipar 3 évvel ezelőtti 10 ezer dolgozójából ma alig vannak 6 ezer főnél többen. A mezőgazdaság gyors munkaerő-kibocsátását jól jellemzi az a tény, hogy az 50 fő feletti gazdálkodó szervezetek foglalkoztatottjainak száma ma már nem éri el a 11 ezer főt, ami 1990-ben még 39 ezer fő volt. Ezek a folyamatok olyan súlyos munkanélküliséget váltottak ki Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, aminek beláthatatlanok a következményei.

Az évente egy főre jutó gyógyító—megelőző szolgáltatásokra fordított társadalombiztosítási kiadások e megyében minden évben kisebbek, mint az országos átlag. 1992-ben az egy lakosra jutó kiadás országosan 7788 forintot, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 6842 forintot tett ki, ami az előbbinek 88 százaléka. A fentiek miatt indokolt lenne a megyében a társadalombiztosítási járulék leszállítása, ami könnyíthetne a munkaigényes ágazatok súlyos helyzetén és minden bizonnyal a munkanélküliségen is.

A területi tényezők

Átgondolandó a közigazgatási szabályozás területi faktorának figyelembevétele is. Számos elemzés bebizonyította már, hogy az emberi egzisztenciák helybeni megalapozása kevesebbe kerül a társadalomnak, mint a nagyvárosi léttel összefüggő munkahelyteremtés és a lakhatás költségei. Ezért a területfejlesztési célokra rendelkezésre álló, de szétszórta, összehangolatlanul, alacsony hatékonysággal működő alapot egységesen koordináltan kellene irányítani. A jelenlegi céltámogatási rendszer (amely aprófalvas településekre jellemző célokat preferál: iskolaépítés, vízműépítés stb.) meg kell változtatni oly módon, hogy az elmaradott területek fejlesztései kerüljenek előtérbe. A kormánynak és a Parlamentnek vannak ugyan ez irányú törekvései, de ezek mértéke közel sem éri el azt a nagyságrendet, amellyel az elmaradott területek gazdasági és társadalmi gondjai enyhíthetők lennének. Példaként elmondható, hogy az önhibájukon kívül hátrányos helyzetű helyi önkormányzatok kiegészítő támogatásából (1991—1992-ben összesen 7250 millió forint) Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kapta a megyék közül a legtöbbet, az összes 14 százalékát.

A megye gazdasági lehetőségeinek egyik legfontosabb tényezője a földrajzi fekvés, a határmenti-ség. A három országgal határos Szabolcs-Szatmár-Bereg megyének kivételesen jó adottságot jelenthet

a határmenti kapcsolatok fejlesztése. Az intenzív együttműködés a komparatív előnyök kihasználása, a munkaerő és a tőkemozgás felerősödése, az infrastruktúra összehangolt fejlesztése motorja lehet a térség következő évekbeli előrehaladásának. Ennek feltételeit (stabil gazdasági törvények, vámszabályok, konvertibilis fizetőeszközök, modern kommunikációs kapcsolatok, egymással munkakapcsolatban álló kereskedelmi bankrendszer, egységes szabványok, közös üzleti nyelv, harmadik piacon való megjelenés, közös vállalkozói klubok, közös reklám-propaganda alkalmazása, az idegenforgalom lehetőségeinek feltárása stb.) nem lehet azonnal megteremteni, de a szomszéd országok kormányai sokat segíthetnek a határmenti térségek gazdaságának fejlesztésében.

Záhony és környéke kiválóan alkalmas vámszabadterületek, raktárházak, csomagolóipari üzemek, kereskedelmi kirendeltségek stb. telepítésére, olasz, francia, német, angol, spanyol cégek hídfőállásainak kiépítésére. Közhely, hogy kontinensünk a nemzetek Európájából egyre inkább a régiók Európájává alakul. A fejlődésnek ebből a számtalan előnnyel járó folyamatából kimaradni nekünk nem szabad, amihez a nemzetközi gazdasági, politikai szervezetek jóindulatát, segítőkészségét is meg kell szerezni.

A public relationt erősíteni lehetne kiállítások és áruvásárok rendezésével vállalkozói alapon, elsősorban Nyíregyházán, Záhonyban és Csengerben. A Nyíregyházán megrendezett Kelet—Nyugat Expo elmúlt háromévbéli elsőprő sikere mutatja az igényt a vásárookra az ország e táján is. Számos rendezvényhez jó adottságot nyújt a Bujtosi Szabadidő Csarnok Nyíregyházán, ami a Budapesti Sportcsarnok után a második legnagyobb befogadóképességű terem az országban.

Az idegenforgalom

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye gazdasági elmaradottságát előnnyé lehetne változtatni napjaink egyik legnagyobb értékével, a tiszta környezettel. A csaknem érintetlen természet, az ózondús levegő, a helyenként iható tisztaságú folyóvíz, a kellemes klíma, a megejtően szép táj nagy vonzerő lehetne nemcsak a külföldi, hanem a belföldi turisták számára is. A megye természeti értékei (folyókák, tavak, ligetek, erdők, természetvédelmi területek, termálvíz) és az ehhez kapcsolódó tevékenységek (halászat, vadászat, lovaglás, vízisportok stb.) mind nem kellően kihasznált lehetőségek. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Európa egyik legtisztább, legérintetlenebb régiója.

Ezzel szemben a megyében kereskedelmi szálláshelyet igénybe vevő vendégek száma az 1980-as évtizedben 90—110 ezer fő között mozgott, ami az utóbbi években erősen csökkenő tendenciát mutat. A külföldiek aránya az összes vendégnek mintegy egyharmada.

Az idegenforgalom fejlesztése természetesen csak néhány településen (elsősorban a falusi turizmus által bekapcsolt községekben) érhet el olyan mértéket, amely már gazdaságilag is számottevő tényező. Becslések szerint egy település lakosságának ötvenszeresére (egy kétezer fős átlagos nyírségi faluban 100 ezer látogatóra) van szükség az oda látogatókból ahhoz, hogy az ott élők életszínvonalát valamelyest kedvezően befolyásolja. Erre ma mindössze néhány községnek van esélye. Az Alföldön ez az egyetlen megye, ahol a török hódítás idején nem volt pusztítás, így különösen sok műemlék maradt fenn a korábbi évszázadokból. A „templomturizmus” keretében Nyírbátor, Mária-pócs, Tákos, Csaroda, Csenger, Nagyszekeres stb., megtekintése sehol másutt nem ismételtető látványosságot adhatna. A táj népművészete, néprajza szintén egyedülálló. A Nyírbátori Zenei Napok, a Kisvárdai Határontúli Magyar Színházak Fesztiválja, a Nyíregyházi Gyümölcskarnevál jó hagyományait továbbfejlesztve, sok látogatót lehetne a megyébe hozni. A Nyírbélteki Népzenei Napok, a cigány folklór (Mátészalka, Ökörítőfülpös stb.) bemutatása ritkaságszámba menő érdekesség majdnem mindenkinek. A falusi turizmus építhetne arra a hagyományos magyaros vendégszeretetre, amely az ország más tájain és a fővárosban már-már kiveszőben van. Az elmúlt évek sikertelen próbálkozásai ellenére is tovább kellene keresni olyan tőkeerős partnereket, akik a tervezett nyíregyházi gyógyszálló megépítésében üzletet és perspektívát látnak.

Az infrastruktúra

A megye jelenlegi gazdasági nehézségeinek egyik fő oka, hogy az elmúlt négy évtizedben nem történt meg az infrastruktúrának a kor követelményeihez igazodó gyors kiépítése, noha adatok bizonyítják, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye gazdaságának általános színvonala kevésbé maradt el az országos átlagtól, mint infrastruktúrájának szintje. Kedvező, hogy az infrastruktúra-fejlesztés nem igényel jelentős többletimportot, nem veszélyezteti az ország belső egyensúlyát, munkaerő-felszívó ereje és gazdasági hatékonysága mellett általában kimutatható a társadalmi hatékonyság növekedése is.

Az elmúlt évek örvendetes fejlesztéseinek (telefon-, út-, víz-, szennyvízhálózat bővítése, gázberu-

házások, iskolaépítések stb.) hatására e téren történtek változások: például az elmúlt három évben az iskolaépítésekre fordított összeg együttes értéke mintegy 1,7 milliárd forint volt. Útépítésre további 1,3 milliárd forintot, vízvezeték-építésre 348 millió forintot, szennyvízvezeték- és csapadékvízcsatorna-építésre 497 millió forintot, míg a helyi telefonhálózat fejlesztésére 745 millió forintot fordítottak ugyanezen idő alatt. Mindazonáltal az infrastruktúra további fejlesztése halaszthatatlan.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a telefonellátottság további gyors ütemű fejlesztése mellett elsősorban a tervezett M3-as autópálya továbbépítésének mielőbbi elkezdését kell szorgalmazni. A telefonellátottság elmaradottságára jellemző, hogy alig több mint 20 ezer Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei lakásban van telefon, ami a lakások 11 százalékának felel meg. Véleményem szerint újabb települések gázberuházásait inkább csillapítani, semmint gerjeszteni kellene. A közüzemi vízhálózatba bekapcsolt lakások aránya 1991 végén országosan 74 százalék volt, a közcsatorna-hálózatba bekapcsoltaké 42 százalék. Ugyanez Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében csak 57, illetve 18 százalék volt. A közműöllő így erősen nyitott, főleg a csatornázottság alacsony szintje miatt. Ezért mindenképpen a szennyvízelvezetésnek kellene a következő években elsőbbséget adni.

Az infrastruktúra elmaradottsága megnyilvánul az e komplexumban foglalkoztatottak nem kielégítő létszámában is. A közlekedésben, a kereskedelemben, a vízgazdálkodásban és az egyéb anyagi és nem anyagi ágakban dolgozók aránya ugyan 1989-ről 1992-re 46 százalékról 54 százalékra nőtt, de e mögött nincs foglalkoztatásbővülés (sőt számuk 51 ezerről 40 ezer főre csökkent), hanem csak összetétel-változás, mert az iparban, építőiparban, mezőgazdaságban és erdőgazdálkodásban foglalkoztatottak száma ugyanezen idő alatt 112 ezerről 60 ezerre csökkent.

A létszámfelesleg e térségben az anyagi javak termelésében csak mostanában szűnik meg, míg a jelentős létszámhiány az infrastruktúrában évtizedek óta fennáll. Ráadásul az infrastruktúrában foglalkoztatottak számottevő mértékben költségvetési intézményekben fejtik ki tevékenységüket, ahol kevésbé tudják reálkeresetüket megvédeni az áremelkedésekkel szemben. Nem kétséges, hogy a megye több mint 60 ezres munkanélküli seregének nagyobb része az infrastruktúrában fog munkát találni. Ez összhangban van a fejlett országok tapasztalatával, ahol a regionális kiegyensúlyozottságnak a szolgáltató szektor, az infrastruktúra képezi az alapját.

Az oktatás

A legjobb beruházás az oktatás, tartják a fejlett országokban. Tervek szerint rövid időn belül másfélszeresére nő a főiskolai-egyetemi hallgatók száma Magyarországon. A megyei lakóhelyű nappali tagozatos felsőfokú hallgatók száma mintegy 4800, akik közül azonban egyetemeken csak 2100-an tanulnak. E gazdaságilag elmaradott megyében a munkaerőpiacon „jól eladható” diplomákért (közgazdász, jogász, mérnök stb.) relatíve kevesebben tanulnak. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből viszont annyian járnak például orvostudományi egyetemre, mint Győr-Moson-Sopron és Vas megyéből együttesen. A hittudományi egyetemeken és főiskolákon annyi a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei lakóhelyű hallgató, mint Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala és Veszprém megyéből együttvéve. Elengedhetetlen, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében is nőjön a közgazdasági—számviteli—államigazgatási főiskolákon tanulók aránya. A térség szellemi potenciáljának növelése érdekében fontos lenne minél több végzett hallgatót, friss diplomást nyugatra küldeni posztgraduális képzésre. A nyugati nyelvek tanítása mellett itt különösen fontos az ukrán- és az orosznyelv-tudás fejlesztése.

A szakmunkásképző intézetek egyre mélyülő válságának (a munkahelyek nem igénylik a fiatal szakmunkásokat) megakadályozására önkormányzati, megyei és kormányzati erőfeszítéseket kell tenni, mert ezen intézmények tönkremenetele a következő időszak gazdaságát hozhatja nehéz helyzetbe. Természetesen teljes megújulásra gondolok mind a szakmai összetételt, mind az oktatás és képzés szintjét tekintve. Kevésbé ismert, hogy a megye az ország egyik legnagyobb szakmunkásképző bázisa. A

szakmunkástanulók száma az 1992/93. tanév elején 10 721 fő volt, ami több mint 800 fővel kevesebb, mint a 2 évvel korábbi létszámuk.

Új típusú gazdálkodói módok

Közismert, hogy az innováció térbeli terjedési sebessége meglehetősen lassú. Az 1970-es évek közepén a tsz-melléküzemágak, az 1980-as évek elején a gazdasági munkaközösségek és a vállalati gazdasági munkaközösségek, az 1990-es évek elején a korlátolt felelősségű társaságok és a vegyes vállalatok Északkelet-Magyarországon Budapesthez és Nyugat-Dunántúlhoz viszonyítva 2—3 éves késéssel váltak jellemzővé. Ma már ez az idő túl hosszú, ezért mindent meg kell tenni az új módszerek, jogszabályok, pénzügyi-számviteli változások stb. minél gyorsabb megismertetéséért a megyében.

A régiómarketing-központnak a (világ-) piaci igények feltárásán túl a termelői háttér erősítésében is feladatokat kellene vállalnia. A nonprofit szervezetként megalakuló marketing iroda 1—2 év után profitérdekelt céggé válhatna tovább.

A vállalkozásélénkítésben, a külföldi tőke megyébe hozatalában, sőt a csúcstechnológia meghonosításában mind a megye, mind az ország szakembereinek, országgyűlési képviselőknek nagyobb szerepet kell vállalniuk. A cégek vezetőinek, az érdekképviselőinek (Magyar Gazdasági Kamara, Ipartestületek Országos Szövetsége, Vállalkozók Országos Szövetsége, Mezőgazdasági Szövetkezetek Szövetsége stb.) keresniük kell az átalakulás, a privatizáció utáni helyzethez való alkalmazkodás legjobb lehetőségeit.

Dr. Hajnal Béla

SZEMÉLYI HÍREK

Elnöki dicséret. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *Urbán Miklósnét*, a KSH Békés megyei Igaz-

gatósága összeirási osztályvezetőjét *elnöki dicséretben* részesítette.

SZERVEZETI HÍREK — KÖZLEMÉNYEK

A Nemzetközi Statisztikai Intézet (International Statistical Institute — ISI) 1993. augusztus 25. és szeptember 2. között Firenzében tartotta 49. konferenciáját, amelyen a felkért előadások 31, a meghatározott témához kötődő kiegészítő előadások 55 szekcióba csoportosítva hangzottak el.

A konferencián a magyar Központi Statisztikai Hivatal részéről *dr. Vukovich György*, a KSH elnöke, *dr. Lendvai János*, a KSH elnökhelyettese, *dr. Szilágyi György*, a KSH főosztályvezető-helyettese, *dr. Eiler Erzsébet*, a KSH osztályvezetője, *dr. Marton Ádám*, a KSH osztályvezetője és *Mihályffy László*, a KSH osztályvezetője vettek részt.

Dr. Vukovich György felkért előadóként „The need for transformation and further development of social statistics in transition countries” (A társadalomstatisztika átalakításának és továbbfejlesztésének szükségessége az átmenet országában) címmel tartott előadást, és elnöke volt az „Applied statistical methods” (Alkalmazott statisztikai módszerek) elnevezésű szekciónak.

Dr. Szilágyi György a „Statistics on purchasing power parities I.” (A vásárlóerő-paritások statisztikája) szekcióban elnökölt, és előadást tartott „Treatment of government consumption in international comparisons” (A kormányzati fogyasztás nemzetközi összehasonlításokban) címmel.

Dr. Marton Ádám az „Issues in sample surveys” (Reprezentatív megfigyelések problémái) szekcióban elnökölt és megtartotta „Sub-annual sampling survey in manufacturing and construction industries in Hungary” (A magyarországi feldolgozó- és építőipar évközi reprezentatív megfigyelése) címmel, *dr. Telegdi Lászlóval* közösen összeállított előadását.

Mihályffy László „Sample design of the Hungarian labour force survey” (A magyar munkaerő-felvétel mintájának tervezése) címmel tartott előadást.

Statisztikusok kerekasztal-tanácskozása. A hivatalos statisztika alapelvei az átmenet országaiban címmel rendeztek kerekasztal-megbeszélést 1993. szeptember 27. és 29. között a lengyelországi (Varsó melletti) Jachrankában. A tanácskozáson az átmenet országai statisztikai hivatalainak vezetői vettek részt. Magyarországot *dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke és *dr. Lendvai János*, a KSH elnökhelyettese képviselték.

A Nemzetközi Népeségtudományi Unió XXII. Népesedési Konferenciája. A Nemzetközi Népeségtudományi Unió (International Union for the Scientific Study of Population — IUSSP) 1993. augusztus 24. és szeptember 1. között Montreálban tartotta XXII. konferenciáját. A tanácskozáson a Központi Statisztikai Hivatal *dr. Klinger András* elnökhelyettes, *dr. Józán Péter* és *Mészáros Árpád* főosztályvezetők, *Kamarás Ferenc* osztályvezető, *dr. Molnár Attila* főtanácsos, valamint *dr. Miltényi Károly*, a Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatója és *Valkovics Emil*, a Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos tanácsadója képviselték.

A konferencia napirendjén 46 téma megvitatása szerepelt. A magyar küldöttség tagjai közül *dr. Józán Péter* a „Pattern of industrialization: health consequences” (Az iparosítás modelljének egészségügyi hatásai) elnevezésű szekciót vezette, *dr. Molnár Attila* „The impact of the education attainment of the mother on the development of the foetus”

(Az anya képzettségének hatása a magzatra); Val-kovics Emil pedig „Some considerations on the three components of the Heligman-Pollard formula” (A Heligman-Pollard-képlet három komponenséről) címmel tartott előadást.

A konferenciához kapcsolódva rendezték meg a Nemzeti Demográfiai Kutatások Nemzetközi Ko-ordinációs Bizottsága (Committee for International Coordination of National Research in Demography — CICRED) közgyűlését, amelyen *dr. Miltényi Károly* vett részt.

Vezetőképző-tanfolyam Angliában. 1993. augusztus 9. és 13. között az angliai Sunningdale-ben vezetőképző-tanfolyamot tartottak.

A továbbképzésen részt vevő magyar delegáció első csoportját *Helt Ferenc*, a KSH elnökhelyettese vezette, tagjai *dr. Balogh Miklós*, a KSH Nógrád megyei Igazgatósága igazgatója, valamint *Imre János*, *dr. Józán Péter*, *Kertészné Gérecz Eszter*, *dr. Pukli Péter*, *dr. Soós Lőrinc* és *dr. Varga Alajosné*, a KSH főosztályvezetői voltak.

A második delegációt *dr. Lendvai János*, a KSH elnökhelyettese vezette, tagjai *dr. Harcsa István*, *Horváth Eszter*, *dr. Hunyadi Lászlóné*, *dr. Hüttl Antónia*, *Kollányi Margit*, *Mészáros Árpád* és *Németh Ferenc*, a KSH főosztályvezetői voltak.

A tanfolyamon a következő témák szerepeltek:

- a statisztika szerepe a mai magyar gazdaságpolitikában,
- KSH erős és gyenge pontjai, kihívások és lehetőségek,
- a statisztikai szolgálat vezetése,
- stratégiai tervezés,
- kiadványok,
- sajtó és külső kapcsolatok,
- vezető szerep és „team”-ek,
- vezető szerep a statisztikai szolgálatban,
- projektek menedzselése,
- statisztikai projektek menedzselése,
- akciótervezés.

Munkatalálkozó Grazban. A Központi Statisztikai Hivatal Baranya megyei Igazgatóságának küldöttsége — Graz város alpolgármesterének meghívására — 1993. augusztus 26. és 28. között Grazba látogatott. A *dr. Novák Zoltán* igazgató vezette delegáció tagjai *Horváth Csabáné* igazgatóhelyettes és *dr. Németh Zsolt* titkár voltak.

A megbeszélések során *Paul Frammel*, a grazi Statisztikai Választási és Néességügyi Hivatal igazgatója tájékoztatta a magyar statisztikusokat Graz legutóbbi népszámlálásának demográfiai adatairól. A tárgyalófelek megállapodtak Pécs és Graz legfontosabb adatait tartalmazó közös kiadvány megjelentetéséről.

A XXX. Statisztikatörténeti Vándorülést a Magyar Statisztikai Társaság (MST) Statisztikatörténeti Szakosztálya 1993. szeptember 9. és 11. között rendezte meg a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Mályiban. A vándorülést *dr. Vukovich György* kandidátus, c. egyetemi tanár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke nyitotta meg.

A nyitóülésen *Szabó György*, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Közgyűlés elnöke „Tájékoztató a megyéről”, *dr. Veres László*, a megyei múzeum igazgatója pedig „A Borsodi régió kulturális hagyományai” címmel tartottak előadást.

Az I. munkaülésen *dr. Klinger András* kandidátus, c. egyetemi tanár, a KSH elnökhelyettese, a MTA Demográfiai Bizottságának elnöke töltötte be az elnöki tisztet. *Dr. Kovacsics József*, az állam- és jogtudomány doktora, ny. egyetemi tanár „Vándorlás 1500—1785 között”, *dr. Faragó Tamás* kandidátus, a Miskolci Egyetem Történettudományi Tanszékének vezetője, az MST Statisztikatörténeti Szakosztályának elnöke „A II. József-kori vándorlás”, *dr. Hoóz István*, a demográfiai tudomány doktora, a Janus Pannonius Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára „A határmentiség hatása a népmozgalomra” címmel tartottak előadást.

A II. munkaülés elnöke *dr. Marton Ádám* kandidátus, statisztikai főtanácsos, a KSH osztályvezetője, az MST főtitkára volt. *Dr. Fazekas Béla* kandidátus, a közgazdaság-tudomány doktora, a KSH ny. főosztályvezetője „Elmaradt mezőgazdasági térségek”, *Turkovich Barnabás*, a KSH Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Igazgatóságának vezetője „Az elmaradott térségek néhány jellemzője Borsod-Abaúj-Zemplén megyében” című előadása hangzott el.

A III. munkaülés *dr. Faragó Tamás* elnöklete alatt folyt le, és *dr. Dávid Zoltán*, a KSH Levéltár ny. igazgatója „A magyar-szlovák nyelvhatár alakulása (1664—1990)”, *Varga E. Árpád*, a „Selyemgombolyító” Kulturális Információs Kft. könyvtárosa pedig „Az erdélyi magyarság lélekszámáról” címmel tartottak előadást.

A IV. munkaülés elnöke *dr. Turkovich Barnabás* volt, és *Kecskés Csaba*, a KSH főtanácsosa, „A földtulajdoni és használati viszonyainak változása a második világháború után, valamint *Németh Attila*, a KSH főtanácsosa „Vállalkozások a mezőgazdaságban” című előadásai hangzottak el.

Az V. munkaülésen *Oros Iván* statisztikai főtanácsos, a KSH ny. osztályvezetője elnökölt, ahol *dr. Marton Ádám* „Reprezentatív felvételek (történeti visszapillantás)”, *Schindele Miklós*, a KSH ny. főtanácsosa „Reprezentatív felvételek alkalmazása a mezőgazdasági statisztikában” c. előadása hang-

zott el. Kulturális programmal egybekötve, „A bükkszentléleki kolostor története” címmel a helyszínen tartott előadást *dr. Schwarcz Katalin*, a Budapesti Történeti Múzeum Könyvtárának vezetője.

A záró, VI. munkaülés négy előadása *dr. Marton Ádám* elnöki irányítása alatt hangzott el. *Dr. Horváth Róbert* a demográfiai tudomány doktora, ny. egyetemi tanár „Évfordulók” összefoglaló címmel Surányi-Unger Tivadarról, Thirring Lajosról és Schneller Károlyról emlékezett meg, *Matits Ferenc*, a KSH ny. főtanácsosa „Az intézeti háztartások összeírásainak története”, *dr. Lakatos Miklós*, a KSH főtanácsosa pedig „A főváros és az agglomeráció közötti kapcsolat néhány főbb jellemzője” címmel tartotta meg előadását.

A vándorülést *dr. Faragó Tamás* szavai zárták be. (A vándorülésről a *Statisztikai Szemle* egyik későbbi számában számolunk be részletesen.)

Tanfolyam a Blaise-rendszer alkalmazásáról. Az Európai Közösség Statisztikai Hivatala (EUROSTAT) és e Hivatal Európai Statisztikusok Továbbképzése elnevezésű programja (Training of European Statisticians — TES) támogatásával 1993. szeptember 13. és 17. között tanfolyamot tartottak a Központi Statisztikai Hivatalban a Blaise-rendszer alkalmazásáról a kelet-európai országok statisztikusai számára.

„Nyílt nap” a Központi Statisztikai Hivatalban. 1993. szeptember 15-én a Központi Statisztikai Hivatal ún. nyílt napot rendezett a sajtó és az érdeklődő közönség számára. A szokásos tájékoztatási formáktól eltérő, új típusú tájékoztatási mód célja, hogy a Hivatal szakemberei a friss információk közvetlen átadásával egyidőben megismerhessék a média képviselőinek igényeit.

A rendezvényt *dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke nyitotta meg. Üdvözlő szavaiban hangoztatta a statisztikai tájékoztatás, a statisztikus szakemberek és a közvélemény képviselői közvetlen találkozásának és eszmecserejének fontosságát.

A nyílt nap keretében rendezett sajtótájékoztató témája az 1993. augusztusi fogyasztóiár-indexek közzététele volt, melyhez részletes módszertani magyarázatot fűzött *dr. Zafir Mihály* statisztikai főtanácsos, a KSH főosztályvezető-helyettese.

A rendezvény során a résztvevők megismerkedhettek a statisztika következő hét csoportba sorolt legfőbb témáival:

1. életszínvonal, társadalom (fogyasztói árak, létminimum, háztartás-statisztika, társadalmi mobilitás, vallás, foglalkoztatás, keresetek, munkanélküliség);

2. nemzeti számlák, külkereskedelem, gazdasági szervezetek (GDP, lakosság fogyasztása, külkereskedelem, gazdasági szervezetek, vegyes vállalatok);

3. gazdasági jelzőszámok (ipari és építőipari termelés, a termelői és az értékesítési ár indexe, kereskedelem, szállítás, idegenforgalom);

4. mezőgazdaság (vetésterület, terméseredmények, felvásárlási árak, 1993. szeptember 30-i mezőgazdasági összeírás);

5. területi információk (területi adatok, lakás, közmű, környezet);

6. népesedés (népesedési adatok, előrejelzések, egészségügy, társadalombiztosítás, népszámlálás);

7. tájékoztatás (a tájékoztatás elvei és gyakorlata, sajtószolgálat, információszolgálat, STADAT, az újságírói munkát segítő szolgáltatások a könyvtárban).

Az egyes témák iránt érdeklődő újságírók kötetlen formában kapcsolatba léphettek a témák vezető szakembereivel, illetve a számítástechnika eszközein keresztül megismerkedhettek a legfrissebb adatokkal.

Thirring Lajos-emlékülés. A Központi Statisztikai Hivatal, az MTA Demográfiai Bizottsága, valamint Statisztikai Bizottsága és a Magyar Statisztikai Társaság *dr. Thirring Lajos* halálának 10. évfordulója alkalmából emlékülést tartottak 1993. október 5-én a KSH Nagytanácstermében.

Az emlékülést *dr. Vukovich György*, a KSH elnöke bevezető szavai nyitották meg, majd előadások következtek. Az ülés első részében *dr. Acsádi György* „Thirring Lajos példája és tanítása”, *dr. Kepecs József*, a KSH ny. főosztályvezetője „Thirring Lajos tevékenysége a népszámlálásokkal kapcsolatban” és *dr. Miltényi Károly*, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatója „Thirring Lajos munkássága a népmozgalmi statisztika témakörében” címmel tartottak előadást.

Az ülés második részében *Demény Pál* „Thirring Lajos — egy késői levele tükrében”, *dr. Kovácsics József* ny. egyetemi tanár „Visszaemlékezések Thirring Lajos közigazgatási és településdemográfiai munkásságára”, *dr. Dányi Dezső* a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat ny. igazgatója „A történeti demográfia és Thirring Lajos”, *Oros Iván*, a KSH ny. osztályvezetője „Thirring Lajos érdemei a tudományszervezésben”, címmel tartott előadásokkal tisztelegtek Thirring Lajos emléke előtt.

Thirring Lajosról szóló személyes emlékeikről beszéltek *Matits Ferenc*, a KSH ny. főtanácsosa, valamint *dr. Ruszkai Miklós*, a KSH volt munkatársa.

Magyarország, 1992 címmel a Központi Statisztikai Hivatal Magyarország legfontosabb statisztikai adatait tartalmazó kiadványt adott ki, melynek német és angol nyelvű fordítása is megjelent.

(Magyarország, 1992. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1993. 35 old.)

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM*

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

NELDER, J. A.:

A SZÁMÍTÓGÉPES STATISZTIKA FŐ VONÁSAI

(Aspects of statistical computing, past, present and future.) — *Statistica Neerlandica*. 1993. 1. sz. 3—8. p.

A szerző azokkal a kérdésekkel foglalkozik, amelyekkel 40 éves számítógépes statisztikai tevékenysége során szembesült. A bevezető történeti fejezetben az általa használt legkorábbi gépeket mutatja be. Az elsők közülük olyan kézi működtetésű asztali számológépek voltak, mint például a Brunsviga (annak idején sok statisztikai táblát ezekkel készítettek). Ezeket olyan elektromos gépek követték, mint a Monroe (ezek vezettek el az első elektronikus számítógépekig).

Az első időszak legfőbb jellemzője a kötegelt feldolgozás (batch processing) volt. A lyukszalag vagy kártyacsomag — rendszerint a diszpečsereken keresztül — a számítógépet kezelő operátorokhoz került. Bizonyos idő — általában inkább órák, mint percek — elteltével jött az output. Ez gyakran hibát jelzett a vezérlőkártyákban vagy a programban, ami azzal járt együtt, hogy hasznos munkavégzésre nem került sor. A számítógépes statisztikai tevékenység kötegelt feldolgozás esetén az alábbi lépésekből állt: adatok beolvasása, számítások, eredmények kinyomtatása, leállítás. Ez annak a statisztikai munkafolyamatnak felelt meg, amelyben előzetesen specifikáltunk egy modellt, majd ezt illesztettük az adatokhoz, megadva például bizonyos paraméterek becslését és a becslés standard hibáját. Hiányzott tehát a modell ellenőrzése. Enélkül az eredmények félrevezetőek lehettek.

A modern értelemben vett modellellenőrzést az interaktív működésű számítógépek megjelenése tette lehetővé. Az ilyen gépen dolgozó statisztikus ugyanis a program újraindítása nélkül megnézhetette az outputot, ellenőrzéseket végezhetett, és szükség esetén megismételhetette az elemzést új modellekkel vagy adatokkal. Azon felhasználók közül, akik értékelni tudták az interaktív működés előnyeit, a statisztikusok minden bizonnyal az elsők közé tartoztak. Mivel a modellellenőrzés visszacsatolást hoz a műveletek korábban lineáris rendjébe, jelentős mértékben megváltozik a statisztikai elemzés végrehajtása.

Bár a matematikai eljárások algoritmussal történő leírása Eukleidészig nyúlik vissza, teljes kihasználásához a számítógép kellett. Azzal, hogy kidolgozunk egy algoritmust, kitűnő lehetőséget teremtünk arra, hogy ellenőrizzük, statisztikai és matematikai szempontból valóban értjük-e a vizsgált problémát. Az algoritmus kidolgozása során minden hézagra könyörtelenül fény derül. Az algoritmus segítségével mintegy magyarázunk a számítógépnek.

A számítástechnika fejlődésének jelentős állomása az ablakokat (windows — w), ikonokat (icons — i), menüket (menus — m) és a képernyőn történő rámutatásra szolgáló egeret (mouse for pointing — p) használó WIMP-technológia. Megjelentek a párbeszédű működésű számítógépek. Ezekben a felhasználó úgy dolgozik, hogy kérdésekre válaszol. A gép tevékenységét ezek a válaszok irányítják. Az input és output szétválasztható, változatos lehetőségek nyílnak a képernyő használatára. A felhasználónak nem feltétlen kell tudnia a vezérlőnyelvet.

* A *Statisztikai Szemle* 1962. júliusi számától kezdődően a „*Statisztikai Irodalmi Figyelő*”-ben a külföldi statisztikai könyvek és folyóiratcikkek ismertetését havonta közli.

A *Külföldi statisztikai irodalom* egyes fejezetein belül az anyag általában könyv- és folyóiratcikk-ismertetésekre tagolódik. (Ezeket * választja el egymástól.) Az ismertetések szerzők, illetve ahol szerző nincs, a címek betűrendjében következnek egymás után.

A számítógépek teljesítőképességének növekedése lehetővé tette sokszintű iterációs eljárások végrehajtását. Nemparaméteres algoritmusoktól függő, nagymértékben az adatok által vezérelt módszerek jelentek meg. Kézenfekvő példa erre, amikor (x, y) adatokhoz nemparaméteres görbét illesztünk ahelyett, hogy olyan paraméteres alternatívát választanánk, mint a polinomiális regresszió. A nemparaméteres görbeillesztés módszereinek fontos jellemzője, hogy a görbe adott pontbeli alakjának meghatározásánál lokális információt használnak. Ebben az értelemben mondhatjuk, hogy hagyják beszélni magukért az adatokat, és nem feltételeznek előre valamilyen (például négyzetes) összefüggést. A szerző további példákon szemlélteti az ilyen módszerek használatát. Az összegyűlt tapasztalatokat egyelőre azonban még kevésnek tartja ahhoz, hogy világosan kijelöljük helyüket a statisztikai következtetések között.

Párbeszédésű működésű számítógépek felhasználása esetén a nyelv szintaxisa rejtve marad. A szintaxisal kapcsolatos nehézségek csökkentésének másik módja, amikor a számítógép segíti a felhasználót a nyelv szintaxisának megfelelő utasítások kialakításában. Ezzel a gép munka közben tanítja a felhasználót a nyelvre, tanácsot adva, hogyan oldjon meg egy-egy feladatot a statisztikus. Ez ugyan tagadhatatlanul fontos, még fontosabb azonban magának a feladatnak a specifikálása, az ebben

adott szemantikus támogatás. Ez vezet el a szakértői rendszerekhez.

Statisztikai szakértői rendszereket nehezebb létrehozni, mint például orvosi diagnosztikai rendszereket. Ennek egyik oka, hogy az előbbieket inkább következtetéssel, mint diagnózissal foglalkoznak, márpedig e kettő közül, természeténél fogva, a következtetés folyamata a bonyolultabb. Másik oka a statisztikai modellek széles alkalmazási területe, amelynek következtében a szabályoknak sokkal általánosabbnak, elvontabbnak kell lenniük, mint egy diagnosztikai rendszer esetében, mégis olyanoknak, amelyek lehetővé teszik a szakértői rendszer problémaorientált specifikálását.

A szerző és munkatársai által létrehozott GLIMPSE statisztikai szakértői rendszer hierarchikus felépítésű. A nulladik szint a feladat megfogalmazásában segíti a felhasználót. Az első szint a feladat értelmezéséhez nyújt támogatást. A második szinten a statisztikai tevékenység egyes lépéseire (adatok inputja, definiálása és ellenőrzése, modellválasztás és ellenőrzés, predikció) kerül sor. A harmadik szint ezen lépések alkalmazásával, egy teljes statisztikai elemzés elvégzéséhez ad segítséget, a negyedik lépés pedig — az elemzés mellett — a tervezési fázisra is kiterjeszti a támogatást. Ilyen rendszerek létrehozása a statisztika új fejezete.

(Ism.: *Telegdi László*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

SCHOLZE, E.:

A KUTATÁSI-FEJLESZTÉSI KÖLTSÉGEK FORRÁSAI AUSZTRIÁBAN

(Finanzierung der Ausgaben für Forschung und experimentelle Entwicklung in Österreich.) — *Statistische Nachrichten*. 1993. 6. sz. 458—460. p.

A tanulmány a kutatás és kísérleti fejlesztés belföldi bruttó kiadásainak éves összegeit közli az 1985 és 1992 közötti időszak éveire, valamint 1981-re és (a gazdasági kamara becslései alapján) 1993-ra. Az Osztrák Statisztikai Hivatal négyévenként végzett (1981., 1985. és 1989. évi) teljes körű kutatásstatisztikai felmérést, ennek adatait felhasználva készítettek a többi évre a szövetségi költségvetésre épített becsléseket.

A közölt „belföldi” kiadások a 24 fejlett iparú ország által elfogadott módszertan (a Frascati-kézikönyv) értelmében tartalmazzák minden Ausztriában megvalósult kutatási-fejlesztési (K + F-) tevékenység költségét (beleértve a külföldről származó

pénzeket is), ugyanakkor az osztrák finanszírozású, külföldön végzett kutatás és kísérleti fejlesztés kiadásait nem.

A kiadások megfigyelt forrásai: a szövetségi, a tartományi és egyéb közpénzek, alapok (együtt: költségvetési források), a vállalatok elszámolt költségei, a közhasznú magánalapítványok, valamint a külföldről érkezett fedezet. Folyó áron a kutatás és kísérleti fejlesztés összes belföldi ráfordítása 1981-ben 12,33, 1985-ben 17,18, 1989-ben 22,98 milliárd osztrák schilling volt. Ez az ország bruttó hazai termékének 1,17, 1,27 illetve 1,37 százalékát tette ki. Számítások szerint az 1990—1993. években a GDP-nek 1,42, 1,51, 1,54 és (előrejelzések szerint) 1,57 százalékát fordították ilyen célokra: az 1993. évi belföldi K + F-kiadások megközelítik a 33,7 milliárd osztrák schillinget.

Források szerint elemezve az 1981., 1985. és 1989. évi kiadásokat, a költségvetési részek aránya (46,9, 48,1 és 43,4 százalék) megközelíti a vállalati költségeket (50,2, 49,1 és 53,1 százalék), 1993-ban

A számítógépek teljesítőképességének növekedése lehetővé tette sokszintű iterációs eljárások végrehajtását. Nemparaméteres algoritmusoktól függő, nagymértékben az adatok által vezérelt módszerek jelentek meg. Kézenfekvő példa erre, amikor (x, y) adatokhoz nemparaméteres görbét illesztünk ahelyett, hogy olyan paraméteres alternatívát választanánk, mint a polinomiális regresszió. A nemparaméteres görbeillesztés módszereinek fontos jellemzője, hogy a görbe adott pontbeli alakjának meghatározásánál lokális információt használnak. Ebben az értelemben mondhatjuk, hogy hagyják beszélni magukért az adatokat, és nem feltételeznek előre valamilyen (például négyzetes) összefüggést. A szerző további példákon szemlélteti az ilyen módszerek használatát. Az összegyűlt tapasztalatokat egyelőre azonban még kevésnek tartja ahhoz, hogy világosan kijelöljük helyüket a statisztikai következtetések között.

Párbeszédésű működésű számítógépek felhasználása esetén a nyelv szintaxisa rejtve marad. A szintaxisal kapcsolatos nehézségek csökkentésének másik módja, amikor a számítógép segíti a felhasználót a nyelv szintaxisának megfelelő utasítások kialakításában. Ezzel a gép munka közben tanítja a felhasználót a nyelvre, tanácsot adva, hogyan oldjon meg egy-egy feladatot a statisztikus. Ez ugyan tagadhatatlanul fontos, még fontosabb azonban magának a feladatnak a specifikálása, az ebben

adott szemantikus támogatás. Ez vezet el a szakértői rendszerekhez.

Statisztikai szakértői rendszereket nehezebb létrehozni, mint például orvosi diagnosztikai rendszereket. Ennek egyik oka, hogy az előbbieket inkább következtetéssel, mint diagnózissal foglalkoznak, márpedig e kettő közül, természeténél fogva, a következtetés folyamata a bonyolultabb. Másik oka a statisztikai modellek széles alkalmazási területe, amelynek következtében a szabályoknak sokkal általánosabbnak, elvontabbnak kell lenniük, mint egy diagnosztikai rendszer esetében, mégis olyanoknak, amelyek lehetővé teszik a szakértői rendszer problémaorientált specifikálását.

A szerző és munkatársai által létrehozott GLIMPSE statisztikai szakértői rendszer hierarchikus felépítésű. A nulladik szint a feladat megfogalmazásában segíti a felhasználót. Az első szint a feladat értelmezéséhez nyújt támogatást. A második szinten a statisztikai tevékenység egyes lépéseire (adatok inputja, definiálása és ellenőrzése, modellválasztás és ellenőrzés, predikció) kerül sor. A harmadik szint ezen lépések alkalmazásával, egy teljes statisztikai elemzés elvégzéséhez ad segítséget, a negyedik lépés pedig — az elemzés mellett — a tervezési fázisra is kiterjeszti a támogatást. Ilyen rendszerek létrehozása a statisztika új fejezete.

(Ism.: *Telegdi László*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

SCHOLZE, E.:

A KUTATÁSI-FEJLESZTÉSI KÖLTSÉGEK FORRÁSAI AUSZTRIÁBAN

(Finanzierung der Ausgaben für Forschung und experimentelle Entwicklung in Österreich.) — *Statistische Nachrichten*. 1993. 6. sz. 458—460. p.

A tanulmány a kutatás és kísérleti fejlesztés belföldi bruttó kiadásainak éves összegeit közli az 1985 és 1992 közötti időszak éveire, valamint 1981-re és (a gazdasági kamara becslései alapján) 1993-ra. Az Osztrák Statisztikai Hivatal négyévenként végzett (1981., 1985. és 1989. évi) teljes körű kutatásstatisztikai felmérést, ennek adatait felhasználva készítettek a többi évre a szövetségi költségvetésre épített becsléseket.

A közölt „belföldi” kiadások a 24 fejlett iparú ország által elfogadott módszertan (a Frascati-kézikönyv) értelmében tartalmazzák minden Ausztriában megvalósult kutatási-fejlesztési (K + F-) tevékenység költségét (beleértve a külföldről származó

pénzeket is), ugyanakkor az osztrák finanszírozású, külföldön végzett kutatás és kísérleti fejlesztés kiadásait nem.

A kiadások megfigyelt forrásai: a szövetségi, a tartományi és egyéb közpénzek, alapok (együtt: költségvetési források), a vállalatok elszámolt költségei, a közhasznú magánalapítványok, valamint a külföldről érkezett fedezet. Folyó áron a kutatás és kísérleti fejlesztés összes belföldi ráfordítása 1981-ben 12,33, 1985-ben 17,18, 1989-ben 22,98 milliárd osztrák schilling volt. Ez az ország bruttó hazai termékének 1,17, 1,27 illetve 1,37 százalékát tette ki. Számítások szerint az 1990—1993. években a GDP-nek 1,42, 1,51, 1,54 és (előrejelzések szerint) 1,57 százalékát fordították ilyen célokra: az 1993. évi belföldi K + F-kiadások megközelítik a 33,7 milliárd osztrák schillinget.

Források szerint elemezve az 1981., 1985. és 1989. évi kiadásokat, a költségvetési részek aránya (46,9, 48,1 és 43,4 százalék) megközelíti a vállalati költségeket (50,2, 49,1 és 53,1 százalék), 1993-ban

pedig egymáshoz közel álló (45,7 és 51,2 százalék) volt e források részesedése. A közpénzek tartalmazzák a tartományi egészségügyi intézményekben végzett kutatási feladatok költségeit. A külföldi átutalásokból az összes K + F-ráfordítás 2,5, 2,5 és 3,2 százalékát fedezték a statisztikai felmérések említett éveiben, az 1993. évi becslésben ez a forrás 2,8 százalékkal szerepel. A közcélú magánalapítványok a vizsgált években legfeljebb 0,4 százalékos arányt értek el.

A szerző ismerteti az 1993. évi források mélyebb bontású becslését is, e szerint az osztrák szövetségi költségvetésből kutatásokra, kísérleti fejlesztésekre 13,2 milliárd, a tartományok költségvetéseiből 1,9 milliárd, egyéb közpénzekből 0,2 milliárd schillinget (az összes kiadás 39,3, 5,8 és 0,6 százalékát) irányozták elő. Az utóbbi közpénzekbe sorolja a szerző például a szakmai kamarák, a társadalombiztosítás, a települések költségvetéseit. A külföldi források az 1981. évi 305 millióról 1989-ben 741 millióra, 1993-ban (becslés szerint) 952 millió osztrák schillingre nőttek.

A szerző kiemeli, hogy az osztrák kutatásfinanszírozás szerkezetében jelentős változások figyelhetők meg. Az 1993-as várható ráfordításokban a vállalatok fedezik a ráfordítások nagyobb részét, és a közpénzek aránya legfeljebb 46 százalék.

A folyó árakon megfigyelt kiadások változásait elemezve az 1993. évi költségvetési források 7,0 százalékkal haladják meg az előző évit, a vállalati forrás ugyanakkor 8,1 százalékkal bővül. Az 1989 és 1993 közötti időszak változásai éppen fordított helyzetet mutatnak: a közpénzekből fedezett rész 54,4, a vállalati költségrész csak 41,3 százalékkal nőtt.

Az osztrák szövetségi és tartományi költségvetésekből fedezett K + F-kiadások növekedési üteme eltérően alakult 1989 és 1991 között. A szövetségi költségvetésből 1990-ben 13,1, 1991-ben 19,6 százalékkal, a tartományi költségvetésekből ugyanakkor 21,6 és 13,8 százalékkal többet használtak fel, mint az előző évben. A becslésekben figyelembe vették az exportárualap növelését célzó kutatások és kísérleti fejlesztések külön kezelt központi pénzalapjait is, amelyekből 1987-ben 145, 1990-ben 50 millió osztrák schillinget folyósítottak.

A vállalati források közé sorolták az ország jegybankjától a vállalatokhoz átutalt kutatási támogatásokat és a bankok egyéb kedvezményes akcióit. Folyó árakon az 1987 és 1993 közötti időszakban a vállalati finanszírozású rész értéke 80,5 százalékkal nőtt, a költségvetési források növekedése ebben az időszakban csak 62,6 százalék volt. Az egyes éveket vizsgálva a gazdaság gyorsabb növekedése lehetővé

tette, hogy 1988-ban 12,3, 1989-ben 13,8 százalékkal nőjön a vállalatok K + F-kiadása, majd a lassuló fejlődés következtében 1992-ben 9,2, 1993-ban csak 8,1 százalékos a forrásbővülés (folyó áron).

Az 1985. évi teljes körű felmérés adataihoz viszonyítva Ausztriában az 1993. évi belföldi K + F-kiadások értéke 95,9 százalékkal, az 1989-es értékhez képest 46,5 százalékkal nőtt. Ausztria bruttó hazai terméke (folyó áron) ennél lényegesen kisebb ütemben (59,2, illetve 28,4 százalékkal) bővült az említett időszakokban.

A forrásszerkezet átalakulását vizsgálva a cikk bemutatja, hogy 1981 és 1985 között a vállalati K + F-kiadások növekedése kisebb (36,2%) volt, mint a közpénzekből fedezett részé (43,1%), majd 1985 és 1993 között ez megváltozott, a vállalati költségek 104,0, a közpénzekből fedezett rész 86,3 százalékkal nőtt (folyó áron).

Ausztria a vizsgált évtizedben nemzetközi összehasonlításban is jelentősen növelte kutatási és kísérleti fejlesztési célú kiadásait, hogy elmaradásait mérsékelje (a ráfordítások átlagos növekedési üteme 1985 és 1989 között évi 7,5, 1989 és 1993 között évi 10,0 százalék volt. Az ország gazdasági teljesítményére 1992 közepe óta recesszió jellemző, ennek ellenére a K + F-programok folytatódnak a szövetségi kormány által 1990 és 1991-ben meghatározott prioritásokkal.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

ÚJ ADATOK AZ IPARI INNOVÁCIÓRÓL

(New data on industrial innovation.) — *STI Review*. 1992. 11. sz. 1—125. p.

Az innováció előmozdítása és az új technológiák alkalmazása egyaránt központi kérdése a kormányzati és a vállalati stratégiáknak, konkrét adat azonban alig áll rendelkezésre az e téren elért eredményekről. A Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezetének (Organization for Economic Cooperation and Development — OECD) egyik programja az innováció mérését szolgáló új elemzési módszerek kialakítására ösztönzi tagországait, illetve jelentős erőfeszítéseket tesz az új mérési eljárások összehangolása érdekében. E program eddigi eredményeinek ismertetése céljából, az OECD kiadványaként megjelenő *STI (Science /Technology/ Industry) Review* 11. száma hat ország (Norvégia, Svédország, Hollandia, Olaszország, Németország és Franciaország) innovációs helyzetéről közöl egy-egy tanulmányt. Bár ezek megállapításai eltérő kérdőíveken és mérési módszereken alapulnak, közös

pedig egymáshoz közel álló (45,7 és 51,2 százalék) volt e források részesedése. A közpénzek tartalmazák a tartományi egészségügyi intézményekben végzett kutatási feladatok költségeit. A külföldi átutalásokból az összes K + F-ráfordítás 2,5, 2,5 és 3,2 százalékát fedezték a statisztikai felmérések említett éveiben, az 1993. évi becslésben ez a forrás 2,8 százalékkal szerepel. A közcélú magánalapítványok a vizsgált években legfeljebb 0,4 százalékos arányt értek el.

A szerző ismerteti az 1993. évi források mélyebb bontású becslését is, e szerint az osztrák szövetségi költségvetésből kutatásokra, kísérleti fejlesztésekre 13,2 milliárd, a tartományok költségvetéseiből 1,9 milliárd, egyéb közpénzekből 0,2 milliárd schillinget (az összes kiadás 39,3, 5,8 és 0,6 százalékát) irányozták elő. Az utóbbi közpénzekbe sorolja a szerző például a szakmai kamarák, a társadalombiztosítás, a települések költségvetéseit. A külföldi források az 1981. évi 305 millióról 1989-ben 741 millióra, 1993-ban (becslés szerint) 952 millió osztrák schillingre nőttek.

A szerző kiemeli, hogy az osztrák kutatásfinanszírozás szerkezetében jelentős változások figyelhetők meg. Az 1993-as várható ráfordításokban a vállalatok fedezik a ráfordítások nagyobb részét, és a közpénzek aránya legfeljebb 46 százalék.

A folyó árakon megfigyelt kiadások változásait elemezve az 1993. évi költségvetési források 7,0 százalékkal haladják meg az előző évit, a vállalati forrás ugyanakkor 8,1 százalékkal bővül. Az 1989 és 1993 közötti időszak változásai éppen fordított helyzetet mutatnak: a közpénzekből fedezett rész 54,4, a vállalati költségrész csak 41,3 százalékkal nőtt.

Az osztrák szövetségi és tartományi költségvetésekből fedezett K + F-kiadások növekedési üteme eltérően alakult 1989 és 1991 között. A szövetségi költségvetésből 1990-ben 13,1, 1991-ben 19,6 százalékkal, a tartományi költségvetésekből ugyanakkor 21,6 és 13,8 százalékkal többet használtak fel, mint az előző évben. A becslésekben figyelembe vették az exportárualap növelését célzó kutatások és kísérleti fejlesztések külön kezelt központi pénzalapjait is, amelyekből 1987-ben 145, 1990-ben 50 millió osztrák schillinget folyósítottak.

A vállalati források közé sorolták az ország jegybankjától a vállalatokhoz átutalt kutatási támogatásokat és a bankok egyéb kedvezményes akcióit. Folyó árakon az 1987 és 1993 közötti időszakban a vállalati finanszírozású rész értéke 80,5 százalékkal nőtt, a költségvetési források növekedése ebben az időszakban csak 62,6 százalék volt. Az egyes éveket vizsgálva a gazdaság gyorsabb növekedése lehetővé

tette, hogy 1988-ban 12,3, 1989-ben 13,8 százalékkal nőjön a vállalatok K + F-kiadása, majd a lassuló fejlődés következtében 1992-ben 9,2, 1993-ban csak 8,1 százalékos a forrásbővülés (folyó áron).

Az 1985. évi teljes körű felmérés adataihoz viszonyítva Ausztriában az 1993. évi belföldi K + F-kiadások értéke 95,9 százalékkal, az 1989-es értékhez képest 46,5 százalékkal nőtt. Ausztria bruttó hazai terméke (folyó áron) ennél lényegesen kisebb ütemben (59,2, illetve 28,4 százalékkal) bővült az említett időszakokban.

A forrásszerkezet átalakulását vizsgálva a cikk bemutatja, hogy 1981 és 1985 között a vállalati K + F-kiadások növekedése kisebb (36,2%) volt, mint a közpénzekből fedezett részé (43,1%), majd 1985 és 1993 között ez megváltozott, a vállalati költségek 104,0, a közpénzekből fedezett rész 86,3 százalékkal nőtt (folyó áron).

Ausztria a vizsgált évtizedben nemzetközi összehasonlításban is jelentősen növelte kutatási és kísérleti fejlesztési célú kiadásait, hogy elmaradásait mérsékelje (a ráfordítások átlagos növekedési üteme 1985 és 1989 között évi 7,5, 1989 és 1993 között évi 10,0 százalék volt. Az ország gazdasági teljesítményére 1992 közepe óta recesszió jellemző, ennek ellenére a K + F-programok folytatódnak a szövetségi kormány által 1990 és 1991-ben meghatározott prioritásokkal.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

ÚJ ADATOK AZ IPARI INNOVÁCIÓRÓL

(New data on industrial innovation.) — *STI Review*, 1992. 11. sz. 1—125. p.

Az innováció előmozdítása és az új technológiák alkalmazása egyaránt központi kérdése a kormányzati és a vállalati stratégiáknak, konkrét adat azonban alig áll rendelkezésre az e téren elért eredményekről. A Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezetének (Organization for Economic Cooperation and Development — OECD) egyik programja az innováció mérését szolgáló új elemzési módszerek kialakítására ösztönzi tagországait, illetve jelentős erőfeszítéseket tesz az új mérési eljárások összehangolása érdekében. E program eddigi eredményeinek ismertetése céljából, az OECD kiadványaként megjelenő *STI (Science /Technology/ Industry) Review* 11. száma hat ország (Norvégia, Svédország, Hollandia, Olaszország, Németország és Franciaország) innovációs helyzetéről közöl egy-egy tanulmányt. Bár ezek megállapításai eltérő kérdőíveken és mérési módszereken alapulnak, közös

vonásuk, hogy az innovációt nem csupán kutatási-fejlesztési (K+F) kérdésként fogják fel, hanem olyan komplex feladatként, amely a tudományos és technikai lépéseken kívül a kereskedelmi, pénzügyi és szervezési tevékenységekre is kiterjed.

A kutatás-fejlesztés és az ipari teljesítmények kapcsolatának vizsgálatához a Frascati-kézikönyv címen ismert OECD-kiadvány szolgál világviszonylatban egységes bázisul. Az összehangolt tartalmú K+F-ráfordítások azonban önmagukban keveset mondanak az innováció kibocsátási eredményeiről. Az új OECD-kiadvány, az ún. Oslo-kézikönyv átfogó módszertani összegzést nyújt a különböző országokban végzett innovációs vizsgálatokról, irányelveket ad nemzetközileg összehasonlítható innovációs mutatók kidolgozásához, és értékeli ezek elemzési és gazdaságpolitikai alkalmazhatóságát. Az Európai Közösség is e kézikönyvre támaszkodva kezdi meg 1992—1993-ban az innováció megfigyelését. Az említett hat ország eddigi kísérleti jellegű vizsgálatai értékes tapasztalatokkal járultak hozzá az egységesen alkalmazható innovációs adatforrások feltárásához.

A norvég tanulmány (szerzői *K. Smith* és *T. Vidvei*) a norvég feldolgozóipar 1984 és 1988 között elért innovációs eredményeire vonatkozó megfigyelés módszereit és főbb megállapításait ismerteti. Az 1989/90-ben végrehajtott reprezentatív megfigyelés a feldolgozóipar nyolc ágazatára, illetve 17 termékcsoportra terjedt ki. Összesen 139 iparvállalat szolgáltatott felhasználható információkat, a válaszolási arány 49,8 százaléknak felelt meg. A mintavételhez a kutatási-fejlesztési tevékenységükkel kapcsolatban megfigyelt iparvállalatok jegyzéke szolgált alapul.

A vizsgálat elsősorban a norvég feldolgozóipar innovációs kibocsátásának mérésére irányult. Jelzőszámként azt az arányt vették figyelembe, amelyet az innováció eredményeként piacra vitt termékek — a vizsgált három év folyamán — a vállalat összes értékesítésén, illetve exportján belül képviseltek. Az elemzési célok közé tartozott emellett a piaci és technológiai stratégiák, az innovációt segítő és korlátozó tényezők, a kutatási-fejlesztési teljesítmények, továbbá az állami támogatások szerepének vizsgálata is. Az értékeléskor csoportképző ismérvként vették figyelembe:

- a vállalatok K + E-intenzitását,
- a foglalkoztatottak számával jellemzett vállalatnagyságot (1—99, 100—499, illetve 500-nál több foglalkoztatott),
- a gyártott termékek közgazdasági rendeltetését (beruházási javak, termelőfelhasználási célú termékek, illetve fogyasztási cikkek).

A szerzők utalnak arra, hogy innovációs jelzőszámként figyelembe vehető a szabadalmak, illetve a jelentős innovációk száma is. Az új termékek értékesítési hányada azonban ezeknél átfogóbban jellemzi az innovációs tevékenységet, még akkor is, ha az „új termék” meghatározásához nehéz olyan irányelveket kialakítani, amelyek elfogadhatóan egységes elbírálást tesznek lehetővé a különböző ipari ágazatokban.

Az elemzés megállapítása szerint a vizsgált években az összes kibocsátásnak mintegy 20 százaléka, az exportnak pedig több mint 17 százaléka jött létre innováció eredményeként. Figyelemre méltó, hogy — eltérően az előzetes feltételezésektől — az innovációs tevékenység az ún. hagyományos ágazatokban is számottevő. Egyértelműen kimutatható volt, hogy a kisvállalatok innovációs intenzitása meghaladta a nagyvállalati körben tapasztalt mértéket. A termékciklusok átfogó vizsgálata pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy a piaci igények visszaesése, illetve stagnálása esetén észlelhető ugyan az innovációs tevékenység-élénkülése, ez azonban többnyire nem vezet a korábbi technológiák, illetve piacok radikális elhagyásához.

A svéd tanulmány (szerzője *E. Deiaco*) elsősorban a gazdasági növekedés, a technológiai fejlesztés és a verseny kölcsönhatásait vizsgálta az 1984 és 1988 közötti időszakra vonatkozóan. A megfigyelési program kiindulópontjának a *Kline* és *Rosenberg* által 1986-ban kifejlesztett innovációs modellt tekintették. Ezért — a közös skandináv programon túlmenően, amely az innovációk számának, valamint az értékesítésen és az exporton belüli arányának megfigyelésére vonatkozott — részletes információt kértek a vállalatoktól az általuk legjelentősebbnek ítélt öt innovációjukról, ezek típusáról, műszaki jellemzőiről és a bevezetésükhöz kapcsolódó főbb technológiákról stb.

A kérdőívet 1990. januárban küldték el a svéd feldolgozóipar mintegy 200 vállalatához. A válaszolási arány megközelítette az 50 százalékot. A viszonylag kis minta ágazatok közötti összehasonlításokra csak korlátozott lehetőséget nyújtott, bár a feldolgozóipar kutatási-fejlesztési ráfordításainak mintegy 75 százalékát, az exportnak 56, az összes foglalkoztatottaknak pedig 34 százalékát képviselte. A vállalatnagyság szerinti csoportosítás és számos ezen alapuló megállapítás megegyezett a norvég tanulmányban említettekkel. Az ágazatok csoportosításakor munka-, tőke-, képzettség-, illetve kutatás-fejlesztés-igényességüket vették elsődlegesen figyelembe.

Az elemzés során részletesen vizsgálták egyrészt a technológiák, másrészt az innovációs ötletek bel-

ső, illetve külső források szerinti megoszlását. Az innováció korlátaival kapcsolatban elsősorban a gazdasági tényezőkre (nagy kockázat vagy magas költségek, munkaerőhiány, amely főleg a magas képzettséget kívánó, illetve a kutatási-fejlesztési területeken jelentkezik) fordítottak figyelmet. A technológiai bázis sokoldalú vizsgálata során, amely 125 különböző technológiára terjedt ki, a vállalatok nagy többsége a mikroelektronika szerepét említette az innováció szempontjából elsődlegesként.

A holland tanulmány (szerzői A. Kleinknecht és J. O. N. Reinen) két — az 1983., illetve az 1988. évekre vonatkozó — postai úton lebonyolított megfigyelésről számol be. Az 1984-ben végrehajtott első adatgyűjtéskor a feldolgozóipar minden 10 és több főt foglalkoztató vállalatát figyelembe vették. A minta közel 3000 vállalatot tartalmazott, a válaszolási arány meghaladta a 63 százalékot. Az 1989-ben végzett megfigyelés a feldolgozóiparon kívül a szolgáltatóvállalatokra is kiterjedt, ezek a mintegy 7500 vállalatból álló mintának közel felét képviselték. A válaszolási arány valamivel alacsonyabb volt a négy évvel korábbinál (58,1%).

A kérdőívek megtervezésekor, szándékosan kerülve a „kényes” kérdéseket, egyszerűsége törekedtek (például a kutatási-fejlesztési ráfordítás jellemzésére az éves létszám-igénybevétel mutatóját használták). Az 1983. évi megfigyelés a termékekre és a termelőfolyamatokra vonatkozó innovációk számát és ezek kombinációit is tudakolta, s különbséget tett a már bevezetett, illetve az előirányzott innovációk között. A meglehetősen kedvezőtlen tapasztalatok folytán az ilyen jellegű kérdések számát a második megfigyeléskor már csökkentették. A hangsúlyt ehelyett az innovációs ráfordítások részletesebb megismerésére, a szűk keresztmetszetek, a képzési igények és a technológiai fejlesztések várható irányainak feltárására helyezték.

Az elemzések egyik meglepő eredményeként negatív kapcsolat mutatkozott a kutatásintenzitás és a vállalatnagyság között: a feltételezésektől eltérően ugyanis számos holland kisvállalat K + F-tevékenysége intenzívebbnek bizonyult a hasonló tevékenységi körű nagyvállalatokénál. A hagyományos ágazatok innovációs tevékenysége főleg a gyártási folyamatok fejlesztésére irányult (azonban megfelelő szervezési háttér hiányában gyakran csak új berendezések beszerzésére korlátozódott). Az innováció korlátai között a vállalatok leggyakrabban a tőkehiányra, illetőleg a megfelelően képzett munkaerő hiányára hivatkoztak.

A megfigyelések fejlesztése során tervbe vették a megfigyelések fejlesztése során tervbe vették a részletes innovációs adatbázis kialakítását s az eredmények összekapcsolását más forrásokból (például

a szakmai folyóiratokból) nyerhető információkkal is.

Az olasz tanulmány (szerzői S. Cesaratto és G. Sirilli) az 1981 és 1985 közötti időszak innovációs eredményeinek felmérését ismerteti. Az 1988-ban végzett megfigyelés előkészítését 1985-ben kezdték meg a feldolgozóipar 20-nál több főt foglalkoztató vállalatai körében. A postai úton megkeresett 35 000 vállalat közül több mint 24 000 válaszolt, s ezek majdnem 70 százaléka számolt be innovációs intézkedésekről. Az előzetes információk alapján kétirányú megfigyelés mellett döntöttek. A saját K + F-tevékenységen alapuló innovációt végző mintegy 3200 vállalat részére részletesebb (33 kérdőpontból álló) kérdőívet bocsátottak ki, míg annak a közel 13 000 vállalatnak, amelynél az innováció lényegében külső technológia (azaz új berendezések) vásárlását jelentette, egyszerűbb (21 pontból álló) kérdőívet küldtek. Végző soron 8220 vállalat-tól kaptak feldolgozható választ, 5519-től postai úton, 2701-től pedig közvetlen kikérdezés alapján.

Az innovációs tevékenységek között elsősorban aszerint tettek különbséget, hogy új termék előállítását tette lehetővé (megkülönböztetve a csupán a vállalat számára új termékeket az ágazati, illetve országos szinten újnak minősíthetőktől), vagy gyártási folyamat fejlesztésére irányult-e. Az új termékek gyártási arányán kívül átfogó mutatóként vizsgálták az innovatív eredménnyel járó beruházások arányát is (az összes beruházáshoz viszonyítva). Az innovációs költségek célok szerinti megoszlását (például kutatás-fejlesztés, gyártmánytervezés, piackutatás) ágazatok és vállalatnagyság szerint is részletesen elemezték.

Az innovációs megfigyelés megismétlését 1993-ra tervezik az Olaszországban 1991-ben végrehajtott ipari cenzus adataira támaszkodva. Az eredmények szélesebb körű nemzetközi összehasonlíthatósága érdekében az adatgyűjtést tartalmilag jobban össze kívánják hangolni az Osló-kézikönyv meghatározásaival.

A német tanulmány (szerzője L. Scholz) a nyolcvanas évek teljes innovációs tevékenységét feltérképezi, a nyugatnémet feldolgozóiparban 1979 óta évente végzett felmérések alapján. Az adatok elemzésekor főleg arra kívántak választ kapni, hogy a technológiai fejlődés hatásai miért nem jelentkezik a várakozásnak megfelelően a termelékenység alakulásában.

Számos esettanulmány alapján vonták le azt a következtetést, hogy az eredményes innováció az anyagi beruházásokon kívül nagyfokú szellemi befektetést is igényel (például szabadalmak, szoftverek, piackutatás, a termelés átszervezése, széles kö-

rű munkaerőképzés formájában). A kínálati oldalon jelentkező technológiai haladás mellett keresletre is szükség van, mert a szélesebb értelemben vett technikai fejlődést csak az alapozhatja meg, ha az innováció elterjed a piacon.

Mintegy 5000 német iparvállalattól (amelyek megközelítőleg 300 termékcsoporthoz gyártást képviselnek) évente kérnek önkéntes alapon információt innovációs tevékenységük ráfordításairól, stratégiai céljairól, az ezzel kapcsolatos kutatási-fejlesztési, illetve technológiai változásokról. Az 1988. évi eredmények szerint például a K+F-költségek mindössze 26 százalékát képviselik az összes innovációs ráfordításnak, amelyen belül például a tervezési (design) költségek hányada már szintén meghaladja a 20 százalékot.

Az egyre élesedő nemzetközi versenyben Németország innovációs pozíciója elsősorban a vegyipari termékek, a közúti járművek és az elektrotechnikai termékek gyártása terén ítéhető kedvezőnek. Meglepő viszont, hogy ez a megállapítás a gépgyártásra már nem érvényes. Figyelembe kell azonban venni, hogy az ismertített vizsgálat főleg az aktuális folyamatok bemutatására alkalmas, s nem ad képet a korábban elért fejlődési színvonalról.

A francia tanulmány (szerzők F. Auzeby és J. Francois) az 1991—1992 folyamán végrehajtott innovációs megfigyelésről számol be, amelynek keretében mintegy 25000 francia vállalattól kértek információt az 1990-ben (illetőleg az 1986 és 1990 közötti időszakban) végzett innovációs tevékenységükről.

Mintegy 15000 iparvállalattól érkezett pozitív válasz, ez a kör tehát (a francia feldolgozóipar vállalatainak közel 60 százaléka) jóval szélesebb, mint a közvetlen kutatás-fejlesztést végzőké.

Az innovatív vállalatok csaknem 90 százaléka jelentkezett a piacon új termékekkel vagy a termékben is kifejezésre jutó jelentős technológiai fejlesztéssel. A tovább fejlesztett folyamatok közül mintegy 45 százalék alapult új technológián. Az iparvállalatok 38 százaléka eredményekről számolt be mind a termékinnováció, mind a gyártási folyamatok fejlesztése terén. A tapasztalatok szerint az innovatív vállalatok aránya a vállalatnagyságnak megfelelően növekedett: a kisvállalati 55 százalékos aránnyal szemben a 2000 főnél többet foglalkoztatók között részesedésük elérte a 96 százalékot. Míg a kisebb vállalatok általában a termékinnovációra helyezték hangsúlyt, a nagyvállalatok mindkét innovációs területre figyelmet fordítottak, szembeötölően alacsony volt viszont a csomagolási, illetőleg a kereskedelmi tevékenységeket érintő innováció.

Az innovatív vállalatok 85 százaléka házon belül alapozta meg a technológiai innovációt, négy közül kettő saját kutatási-fejlesztési tevékenység eredményeként. A vállalatok 63 százaléka emellett külső féltől származó technológiai fejlesztéseket is hasznosított. A kis- és középvállalatoknak azonban viszonylag kisebb lehetőségeik voltak a külső fejlesztési források igénybevitelére.

(Ism.: Túű Lászlóné)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA — DEMOGRÁFIA

CHOGUILL, C. L.—SOLOMON, E. S.
—MANCHIN, R.:

AZ ÁTALAKULÁS TÁRSADALMI VONATKOZÁSAI MAGYARORSZÁGON

(Social Aspects of Economic Readjustment in Hungary: A consideration of the role of social-economic indicators.) — *Social Indicators Research*. 1993. 2. sz. 205—227. p.

A gazdasági szerkezet vizsgálatának egyik széles körben elterjedt módja az ún. Társadalmi Elszámolási Mátrixok (Social Accounting Matrices) használata. Ezek a mátrixok a gazdasági élet egyes szereplői közötti kapcsolatokat tükrözik, s így igen alkalmasak a gazdaság „vérkeringésének”, a benne zajló különböző irányú mozgásoknak a megragadására. Hátrányuk azonban, hogy kizárólag a pénzbeli áramlásokra szorítkoznak, s figyelmen kívül hagyják a más természetű — technológiai vagy társadal-

mi — folyamatokat. Indokolt tehát e mátrixokat olyan adatforrásokkal kiegészíteni, amelyek segítségével ezekről a folyamatokról is képet kapunk.

Az ún. társadalmi jelzőszámok kiválóan alkalmasak erre a kiegészítő szerepre. E mutatók egy része a társadalmi élet viszonylag egyszerűen mérhető, könnyen számszerűsíthető vetületeit igyekszik megragadni. Ezek közé a „kemény” statisztikai adatok közé tartozik például a születéskor várható élettartam, a városi népesség aránya, az iskolázottság mértéke vagy az ezer lakosra jutó orvosok száma. A mutatók másik csoportja az életminőség „cseppfolyósabb”, számokkal nehezebben kifejezhető oldalait próbálja feltérképezni. E „puha” adatok közé sorolhatók például a népesség körében uralkodó véleményekre, beállítódásokra vonatkozó információk. A társadalmi jelzőszámok e két nagy csoportja létrejöttük módját, az adatforrások jellegét tekintve is különbözik egymástól.

rű munkaerőképzés formájában). A kínálati oldalon jelentkező technológiai haladás mellett keresletre is szükség van, mert a szélesebb értelemben vett technikai fejlődést csak az alapozhatja meg, ha az innováció elterjed a piacon.

Mintegy 5000 német iparvállalattól (amelyek megközelítőleg 300 termékcsoport gyártását képviselik) évente kérnek önkéntes alapon információt innovációs tevékenységük ráfordításairól, stratégiai céljairól, az ezzel kapcsolatos kutatási-fejlesztési, illetve technológiai változásokról. Az 1988. évi eredmények szerint például a K+F-költségek mindössze 26 százalékát képviselik az összes innovációs ráfordításnak, amelyen belül például a tervezési (design) költségek hányada már szintén meghaladja a 20 százalékot.

Az egyre élesedő nemzetközi versenyben Németország innovációs pozíciója elsősorban a vegyipari termékek, a közúti járművek és az elektrotechnikai termékek gyártása terén ítéhető kedvezőnek. Meglepő viszont, hogy ez a megállapítás a gépgyártásra már nem érvényes. Figyelembe kell azonban venni, hogy az ismertett vizsgálat főleg az aktuális folyamatok bemutatására alkalmas, s nem ad képet a korábban elért fejlődési színvonalról.

A francia tanulmány (szerzők F. Auzeby és J. Francois) az 1991—1992 folyamán végrehajtott innovációs megfigyelésről számol be, amelynek keretében mintegy 25000 francia vállalattól kértek információt az 1990-ben (illetőleg az 1986 és 1990 közötti időszakban) végzett innovációs tevékenységükről.

Mintegy 15000 iparvállalattól érkezett pozitív válasz, ez a kör tehát (a francia feldolgozóipar vállalatainak közel 60 százaléka) jóval szélesebb, mint a közvetlen kutatás-fejlesztést végzőké.

Az innovatív vállalatok csaknem 90 százaléka jelentkezett a piacon új termékekkel vagy a termékben is kifejezésre jutó jelentős technológiai fejlesztéssel. A tovább fejlesztett folyamatok közül mintegy 45 százalék alapult új technológián. Az iparvállalatok 38 százaléka eredményekről számolt be mind a termékinnováció, mind a gyártási folyamatok fejlesztése terén. A tapasztalatok szerint az innovatív vállalatok aránya a vállalatnagyságnak megfelelően növekedett: a kisvállalati 55 százalékos aránnyal szemben a 2000 főnél többet foglalkoztatók között részesedésük elérte a 96 százalékot. Míg a kisebb vállalatok általában a termékinnovációra helyeztek hangsúlyt, a nagyvállalatok mindkét innovációs területre figyelmet fordítottak, szembeötölően alacsony volt viszont a csomagolási, illetőleg a kereskedelmi tevékenységeket érintő innováció.

Az innovatív vállalatok 85 százaléka házon belül alapozta meg a technológiai innovációt, négy közül kettő saját kutatási-fejlesztési tevékenység eredményeként. A vállalatok 63 százaléka emellett külső féltől származó technológiai fejlesztéseket is hasznosított. A kis- és középvállalatoknak azonban viszonylag kisebb lehetőségeik voltak a külső fejlesztési források igénybevitelére.

(Ism.: Túű Lászlóné)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA — DEMOGRÁFIA

CHOGUILL, C. L.—SOLOMON, E. S.
—MANCHIN, R.:

AZ ÁTALAKULÁS TÁRSADALMI VONATKOZÁSAI MAGYARORSZÁGON

(Social Aspects of Economic Readjustment in Hungary: A consideration of the role of social-economic indicators.) — *Social Indicators Research*. 1993. 2. sz. 205—227. p.

A gazdasági szerkezet vizsgálatának egyik széles körben elterjedt módja az ún. Társadalmi Elszámolási Mátrixok (Social Accounting Matrices) használata. Ezek a mátrixok a gazdasági élet egyes szereplői közötti kapcsolatokat tükrözik, s így igen alkalmasak a gazdaság „vérkeringésének”, a benne zajló különböző irányú mozgásoknak a megragadására. Hátrányuk azonban, hogy kizárólag a pénzbeli áramlásokra szorítkoznak, s figyelmen kívül hagyják a más természetű — technológiai vagy társadal-

mi — folyamatokat. Indokolt tehát e mátrixokat olyan adatforrásokkal kiegészíteni, amelyek segítségével ezekről a folyamatokról is képet kapunk.

Az ún. társadalmi jelzőszámok kiválóan alkalmasak erre a kiegészítő szerepre. E mutatók egy része a társadalmi élet viszonylag egyszerűen mérhető, könnyen számszerűsíthető vetületeit igyekszik megragadni. Ezek közé a „kemény” statisztikai adatok közé tartozik például a születéskor várható élettartam, a városi népesség aránya, az iskolázottság mértéke vagy az ezer lakosra jutó orvosok száma. A mutatók másik csoportja az életminőség „cseppfolyósabb”, számokkal nehezebben kifejezhető oldalait próbálja feltérképezni. E „puha” adatok közé sorolhatók például a népesség körében uralkodó véleményekre, beállítódásokra vonatkozó információk. A társadalmi jelzőszámok e két nagy csoportja létrejöttük módját, az adatforrások jellegét tekintve is különbözik egymástól.

A „kemény” adatok rendszerint az állam által szervezett hivatalos statisztikai adatgyűjtés — például népszámlálás — termékei. Ezek az információk általában erősen aggregáltak, vagyis nem egyes személyekre, hanem nagyobb területi egységekre, sokszor az ország egészére vonatkoznak. Az adatoknak ez az aggregáltsága behatárolja felhasználásuk lehetőségeit: az esetek jelentős részében nincsen mód az egyének szintjén összefüggéseket vizsgálni. A hivatalos adatgyűjtés keretében létrejött „kemény” mutatók másik sajátossága, hogy a megfigyelések viszonylag nagy időközökben követik egymást. Szélsőséges eset e tekintetben a népszámlálás, amely csak minden tizedik évben nyújt információt a társadalmi élet különböző területeiről. Mindez jelentősen megnehezíti az időbeli változások tanulmányozását: a rövid távú módosulások helyett rendszerint csupán a hosszú távú átalakulások nyomán követésére van lehetőség.

A társadalmi jelzőszámok másik része — a „puha” adatok — általában a különféle kérdőíves felmérések (az ún. survey-k) alapján születnek. Ellenében a hivatalos statisztikai forrásokkal, ezeknél a kutatásoknál rendszerint van mód az egyéni tulajdonságok közötti kapcsolatok tanulmányozására. Másik lényeges eltérés a kétféle adatforrás között, hogy a survey-típusú felmérések rendszerint kisebb időközökben követik egymást, lehetőséget teremtve ezzel a rövid távú változások vizsgálatára.

A kérdőíves felmérésekből származó társadalmi jelzőszámok felhasználási lehetőségeit a tanulmány szerzői Magyarország példáján szemléltetik. Az adatforrás az egyik ismert hazai közvélemény-kutató szervezet, a Gallup Magyarország felmérésorozata, amely 1991-ben indult a Pénzügyminisztérium támogatásával. A havonként végzett megfigyelések kezdetben 1500, jelenleg pedig 1000 véletlenszerűen kiválasztott személy megkérdezésén alapulnak.

A válaszadóknak feltett számos kérdés közül a cikk szerzői hatot választottak ki részletesebb elemzésre. Ezek a mintához tartozó egyének véleményét tükrözik a gazdasági helyzet néhány fontosabb területével kapcsolatban. Az egyik témakör az elszegényedés: a megkérdezettek itt arról nyilatkoztak, romlott-e családjuk anyagi helyzete, illetve él-e családjukból valaki szegénységben. A másik kérdéscsoport a munkanélküliség: egyrészt a társadalom egészére vonatkoztatva (várható-e a munkanélküliség mértékének jelentős emelkedése), másrészt az egyén saját sorsát tekintve (fél-e attól, hogy elveszíti állását). Végül a harmadik terület az infláció: a megkérdezettek itt arról faggatták, mennyire érzik elviselhetetlennek az árak növekedését, illetve számítanak-e nagyarányú áremelkedésre.

Az adatok számos érdekes megállapításra nyújtanak lehetőséget. Rámutatnak például arra a hatásra, amelyet a politikusok kijelentései gyakorolhatnak az emberek vélekedésére. 1991 nyarán a pénzügyminiszter bejelentette, hogy a kormány elsőrendű feladatának tekinti az árak stabilizálását. Ennek nyomán augusztus és szeptember között jelentősen (36 százalékról 24 százalékra) csökkent azoknak az aránya, akik úgy gondolták, hogy a következő esztendőben nagyarányú áremelkedés várható.

Figyelemre méltók a munkanélküliséggel kapcsolatos válaszok is. Ha pusztán a megkérdezettek véleménye alapján akarnánk megbecsülni a munkanélküliség szintjét Magyarországon, akkor minden bizonnyal meglehetősen nagy számot mondanánk, ugyanis a mintához tartozó személyeknek mintegy 40—50 százaléka félt attól, hogy elveszíti állását, azoknak az aránya pedig, akik a munkanélküliség jelentős növekedésére számítottak, 60—70 százalék körül mozgott az 1991 májusa és 1992 júliusa közötti hónapok során. Ezzel szemben a munkanélküliség tényleges szintje nem tekinthető elviselhetetlenül nagyknak: 1989-ben 0,8, de még 1991-ben is csupán 8,5 százalék volt az állástalanok aránya. Úgy tűnik tehát, hogy az emberek vélekedése nem annyira a munkanélküliség tényleges mértékét tükrözi, hanem inkább a jövővel kapcsolatos bizonytalanságot és azt a negatív értékítéletet, amely a szocializmus évtizedeiben tapadt a munkanélküliséghez.

(Ism.: *Moksony Ferenc*)

PÁEZ, A. L.:

A NÉPSZÁMLÁLÁSI ADATOK FELHASZNÁLÁSA AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

(U. S. census data uses.) — *Statistical Journal of the United Nations ECE*. 1992. 9. sz. 325—337. p.

Az Egyesült Államok alapítói az Alkotmányban rögzítve hagyták örökül az utókornak a népszámlálások végrehajtásának feladatát. A Népszámlálási Hivatal most azon feladat előtt áll, hogyan hajtsa végre a következő népszámlálást, milyen adatigények kielégítésére kell felkészülnie 2000-ben és azután. Meg kell ismerni és össze kell hangolni az egész nemzet ilyen szükségleteit, de mindeneelőtt teljesíteni kell az alkotmányos kötelezettséget, és elsőbbséget kell adni a szövetségi államhivatalok adatigényeinek. A Népszámlálási Hivatal az 1990. évi összeírást követően szinte azonnal, a korábbi népszámlálások közötti 10 éves ciklusokhoz képest jóval előbb hozzálátott a következő népszámlálás

A „kemény” adatok rendszerint az állam által szervezett hivatalos statisztikai adatgyűjtés — például népszámlálás — termékei. Ezek az információk általában erősen aggregáltak, vagyis nem egyes személyekre, hanem nagyobb területi egységekre, sokszor az ország egészére vonatkoznak. Az adatoknak ez az aggregáltsága behatárolja felhasználásuk lehetőségeit: az esetek jelentős részében nincsen mód az egyének szintjén összefüggéseket vizsgálni. A hivatalos adatgyűjtés keretében létrejött „kemény” mutatók másik sajátossága, hogy a megfigyelések viszonylag nagy időközökben követik egymást. Szélsőséges eset e tekintetben a népszámlálás, amely csak minden tizedik évben nyújt információt a társadalmi élet különböző területeiről. Mindez jelentősen megnehezíti az időbeli változások tanulmányozását: a rövid távú módosulások helyett rendszerint csupán a hosszú távú átalakulások nyomon követésére van lehetőség.

A társadalmi jelzőszámok másik része — a „puha” adatok — általában a különféle kérdőíves felmérések (az ún. survey-k) alapján születnek. Ellenében a hivatalos statisztikai forrásokkal, ezeknél a kutatásoknál rendszerint van mód az egyéni tulajdonságok közötti kapcsolatok tanulmányozására. Másik lényeges eltérés a kétféle adatforrás között, hogy a survey-típusú felmérések rendszerint kisebb időközökben követik egymást, lehetőséget teremtve ezzel a rövid távú változások vizsgálatára.

A kérdőíves felmérésekből származó társadalmi jelzőszámok felhasználási lehetőségeit a tanulmány szerzői Magyarország példáján szemléltetik. Az adatforrás az egyik ismert hazai közvélemény-kutató szervezet, a Gallup Magyarország felmérésorozata, amely 1991-ben indult a Pénzügyminisztérium támogatásával. A havonként végzett megfigyelések kezdetben 1500, jelenleg pedig 1000 véletlenszerűen kiválasztott személy megkérdezésén alapulnak.

A válaszadóknak feltett számos kérdés közül a cikk szerzői hatot választottak ki részletesebb elemzésre. Ezek a mintához tartozó egyének véleményét tükrözik a gazdasági helyzet néhány fontosabb területével kapcsolatban. Az egyik témakör az elszegényedés: a megkérdezettek itt arról nyilatkoztak, romlott-e családjuk anyagi helyzete, illetve él-e családjukból valaki szegénységben. A másik kérdéscsoport a munkanélküliség: egyrészt a társadalom egészére vonatkoztatva (várható-e a munkanélküliség mértékének jelentős emelkedése), másrészt az egyén saját sorsát tekintve (fél-e attól, hogy elveszíti állását). Végül a harmadik terület az infláció: a megkérdezetteket itt arról faggatták, mennyire érzik elviselhetetlennek az árak növekedését, illetve számítanak-e nagyarányú áremelkedésre.

Az adatok számos érdekes megállapításra nyújtanak lehetőséget. Rámutatnak például arra a hatásra, amelyet a politikusok kijelentései gyakorolhatnak az emberek vélekedésére. 1991 nyarán a pénzügyminiszter bejelentette, hogy a kormány elsőrendű feladatának tekinti az árak stabilizálását. Ennek nyomán augusztus és szeptember között jelentősen (36 százalékról 24 százalékra) csökkent azoknak az aránya, akik úgy gondolták, hogy a következő esztendőben nagyarányú áremelkedés várható.

Figyelemre méltók a munkanélküliséggel kapcsolatos válaszok is. Ha pusztán a megkérdezettek véleménye alapján akarnánk megbecsülni a munkanélküliség szintjét Magyarországon, akkor minden bizonnyal meglehetősen nagy számot mondanánk, ugyanis a mintához tartozó személyeknek mintegy 40—50 százaléka félt attól, hogy elveszíti állását, azoknak az aránya pedig, akik a munkanélküliség jelentős növekedésére számítottak, 60—70 százalék körül mozgott az 1991 májusa és 1992 júliusa közötti hónapok során. Ezzel szemben a munkanélküliség tényleges szintje nem tekinthető elviselhetetlenül nagyknak: 1989-ben 0,8, de még 1991-ben is csupán 8,5 százalék volt az állástalanok aránya. Úgy tűnik tehát, hogy az emberek vélekedése nem annyira a munkanélküliség tényleges mértékét tükrözi, hanem inkább a jövővel kapcsolatos bizonytalanságot és azt a negatív értékítéletet, amely a szocializmus évtizedeiben tapadt a munkanélküliséghez.

(Ism.: *Moksony Ferenc*)

PÁEZ, A. L.:

A NÉPSZÁMLÁLÁSI ADATOK FELHASZNÁLÁSA AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

(U. S. census data uses.) — *Statistical Journal of the United Nations ECE*. 1992. 9. sz. 325—337. p.

Az Egyesült Államok alapítói az Alkotmányban rögzítve hagyták örökül az utókornak a népszámlálások végrehajtásának feladatát. A Népszámlálási Hivatal most azon feladat előtt áll, hogyan hajtsa végre a következő népszámlálást, milyen adatigények kielégítésére kell felkészülnie 2000-ben és azután. Meg kell ismerni és össze kell hangolni az egész nemzet ilyen szükségleteit, de mindenelekelteljesíteni kell az alkotmányos kötelezettséget, és elsőbbséget kell adni a szövetségi államhivatalok adatigényeinek. A Népszámlálási Hivatal az 1990. évi összeírást követően szinte azonnal, a korábbi népszámlálások közötti 10 éves ciklusokhoz képest jóval előbb hozzálátott a következő népszámlálás

előkészítéséhez. A tanulmány az 1990. évi népszámlálás kérdéseinek összeállítását és az adatok hasznosítását foglalja össze.

A népszámlálás megtervezésének legfontosabb része a kérdőív összeállítása, amely az érdekelt állami hivatalok és a magánszféra széles körű bevonásával már rövidebb az 1980-as összeírást követően elkezdődött. Különösen fontos szerep jutott a tartalom kialakításában az interminiszteriális munkacsoportoknak és a Szövetségi Hivatalok Tanácsának, amelyek részletesen megtárgyalták az egyes tárcák adatigényeit, és ajánlásokat tettek a kérdések megfogalmazására, valamint a válaszok kategóriáira. Ezeket az 1986. évi próbaszámlálással tesztelték. Az előkészítésnél, a kérdések összeállításánál figyelembe kellett venni, hogy az Egyesült Államokban a népszámlálást alapvetően önkéntes módszerrel hajtják végre, amelynek során a válaszadók postai úton juttatják vissza a kitöltött kérdőíveket. 1990-ben a háztartásoknak mintegy 70 százalékát írták össze ezen az úton. Összeírókat személyes kikérdezésre főként távoli, vidéki körzetekben és a postai úton való válaszadást elmulasztó háztartások ellenőrző bejárása esetén alkalmazták. Az utóbbi népszámlálásoknál törvényes határidőre, az április 1-jei eszmei időponttól számított 9 hónapon belül kell a főbb eredményeket közzétenni. Ebben az időszakban kell tehát a fő népszámlálási műveleteket — magát az adatgyűjtést, az adatrögzítést és a 100 százalékos feldolgozást — végrehajtani. 1990-ben az automatizált adatrögzítésre történt áttérésnek köszönhetően a több mint 100 millió kérdőív adatai körülbelül 100 nap alatt számítógépre kerültek.

A tartalom kialakításának folyamatában dől el, hogy hányféle kérdőívet használjanak. Ez természetesen befolyásolja a pénzügyi és személyi feltételeket is. 1990-ben a kérdőívek tartalmát a következő fő kritériumok alapján dolgozták ki:

- csak a leglényegesebb, társadalmilag indokolt adatigényeket lehetett figyelembe venni;
- az 1980. évi népszámlálás több fontos kérdését át kellett venni az időbeli összehasonlíthatóság érdekében;
- a kérdések számát illetően nem volt lényeges változás 1980-hoz képest;
- nem szabad tolakodó, sértő, tömeges vitákra okot adó kérdéseket felvenni a programba;
- a kérdéseknek világos és tömör megfogalmazásúaknak, az önkéntes eljárásra alkalmasnak kell lenniük.

Végül soron jóval több kérdést változtattak meg, mint amennyit változatlanul hagytak az 1980-as programhoz képest. Ezen túlmenően a társadalom egyre összetettebb átalakulása indokoltá tette, hogy a korábbi népszámlálásokhoz hasonlóan

1990-ben is végrehajtsanak — a teljes körű népszámláláshoz kapcsolva — egy mintavételes összeírást. Az ún. rövid kérdőív csak a teljeskörűen összeírandó kérdéseket tartalmazta (7 személyi és 6 lakáskérdést), míg az ún. hosszú kérdőíven ezeken kívül további 26 személyi és 19 lakáskérdés szerepelt. A mintába országos átlagban minden hatodik háztartás került be, statisztikai szempontból megbízható kiválasztás alapján.

Az egyesült államokbeli népszámlálások végrehajtásának alapvető célja azon alkotmányos kötelezettségek teljesítése, mely szerint a képviselőházi helyeket az összeírás során kapott népességszámok alapján kell a szövetségi államok között szétosztani. A képviselői arányok megváltoztatása a népszámlálási adatok fontos politikai alkalmazását jelenti. Ugyancsak törvény írja elő a szövetségi hivatalok által irányított, egyes programok végrehajtásához szükséges pénzalapok szétosztásánál a népszámlálási adatok figyelembevételét.

A Kongresszus az 1965. évi szavazójogi törvény előkészítése során nagymértékben támaszkodott az 1960-as népszámlálás eredményeire, majd 10 évvel később ismét a népszámlálási információk segítségével módosították a törvényt, hogy a nyelvi kisebbségek által sűrűbben lakott területekre a választási anyagok a megfelelő nyelveken kerüljenek el.

A szövetségi hivatalok mellett az egyes államok törvényhozásai is a népszámlálási adatok első felhasználói közé tartoznak. A törvényhozók és más vezető állami tisztségviselők épülettömb szintű statisztikákat kapnak a teljes körű adatok alapján. Ezeket — többek között — a választási körzetek határainak módosítására használják, a népességben történt változásoknak megfelelően. Ezen belül különös tekintettel vannak az etnikai összetételre is.

Mint már említettük, a szövetségi pénztámogatást élvező programok irányításával megbízott közhivatalok nagymértékben támaszkodnak a népszámlálási adatokra vagy a népszámlálások közötti időszakokban végzett becslésekre. E programok felölelik a mezőgazdaság, a lakásügy, a tömegközlekedés, az élelmezésügy, az egészségügy, az oktatás és a művészetek számos területét. Az 1992-es pénzügyi évben a népszámlálási adatokat is felhasználó támogatások összege megközelítőleg 35,8 milliárd dollárt ért el. A szövetségi hivatalok azonban nem csupán a pénzügyek szétosztása céljára használják a népszámlálási eredményeket, hanem további feladataik, hosszú távú terveik előkészítésére is.

Az Egyesült Államokban valójában minden tervezéssel foglalkozó állami, városi és megyei intézmény használ munkája során népszámlálási adato-

kat. Az oktatás terén mind a központi, mind a helyi támogatásokat az iskoláskorú népesség népszámlálási adatai alapján osztják el, és ugyanezeket az adatokat használják fel az iskolák bővítését, építését vagy esetleg felszámolását elhatározó döntésekhez is. Hasonló a helyzet a földterületek felhasználásával, víz- és csatornahálózatok kiépítésével, lakás- és útépítéssel, tömegközlekedéssel kapcsolatos döntésekkel is.

A legkülönbözőbb célokra használnak népszámlálásokból származó információkat helyi szervezetek, lakossági csoportok. Ezek alapján folyamodnak könyvtárak, parkok, gyermekgondozó intézmények létrehozásáért. A Népszámlálási Hivatal széles választékát szolgáltatja a statisztikai adatoknak az általa használt legkisebb földrajzi egységeig lemenően, de az említett szervezetek és csoportok a kívánságuknak megfelelő területi bontásban is megkaphatják a szükséges információkat. Mivel a közzétett adatok szinte minden jelentősebb könyvtárban hozzáférhetőek vagy olcsón beszerezhetőek, lehetetlen megállapítani, hogy a kisebb vállalatok milyen mértékben hasznosítják a Népszámlálási Hivatal jelentéseit, számítógépes szalagjait, CD-ROM-lemezeit vagy online szolgáltatását. Kétségtelen, hogy a Hivatal jelentősen demokratizálta az adatokhoz való hozzáférést. Még nyilvánvalóbb, hogy a nagyvállalatok üzletpolitikai döntéseik előkészítésében nagy fogyasztói a népszámlálás adatai-

nak, csakúgy mint az építőcégek, valamint az őket támogató pénzüzetek is.

A személyi számítógépek és a statisztikai programcsomagok széles körű elterjedése a népszámlálási adatokat országszerte az elemzők, a népességi és lakásismérvek változásainak kutatói számára is szinte tálcán kínálja. A legbuzgóbb adatfelhasználók közé tartoznak a családkutatók. Természetesen itt az illetéktelen adatelérést szigorú óvintézkedések akadályozzák. A jelenlegi szabályozás szerint az egyéni rekordok 72 évig hozzáférhetetlenek a kutatók számára, viszont az Állami Levéltárban az 1790 és az 1920 közötti időszak népszámlálási kérdőíveinek mikrofilmmásolatai nyilvánosak. A Népszámlálási Hivatal az 1900 és az 1990 közötti adatokról az érintett személynek, törvényes örökösének vagy jogi képviselőjének adhat tájékoztatást. Ezeket adott esetben nyugdíjjogosultság, munkához jutás, iratok honosítása, útlevelekérelm elbírálása, hagyatéki eljárások stb. céljára lehet kérni.

Bár ma nem tűnik valószínűnek, hogy a népszámlálás parlamenti helyosztó és választási körzetesítési funkciói a közeljövőben megváltoznának, nem lehet megjósolni, hogy a következő összeírás is a felhasználók ilyen széles körét fogja-e kiszolgálni. Ennek megállapítása azonban már a következő évszázad adatfelhasználóira tartozik.

(Ism.: *Rózsa Gábor*)

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

A CSEH ÉS SZLOVÁK SZÖVETSÉGI
STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 12. SZÁM

Schut, P.: A kormány gazdaságpolitikájának eredményei a gazdasági reform kezdete óta.

Hruby, J.—Grafik, R.: A Szlovák Köztársaság demográfiai és társadalmi-egészségügyi jellemzői.

Rydl, D.: A csehszlovák háztartások jövedelmei és adásai, különös tekintettel a nem dolgozó nyugdíjasokra.

Stibalová, B.: A magántulajdonú lakások és a tartós fogyasztási cikkek árszintje a Hexagonale országokban.

1993. ÉVI 1. SZÁM

Soucek, E.: A cseh statisztika az új feltételek között.

Kucera, J.: Az iparvállalatok innovációs tevékenységei 1989 és 1991 között.

Pelej, J.: A háztartások tiszta jövedelmének becslése.
Tesarová, D.: Néhány szó a munkanélküliségről.

1993. ÉVI 2. SZÁM

Voknerová, O.: A foglalkozások új osztályozása.

Pelej, J.: Néhány tapasztalat a nemzeti számlarendszer bevezetéséről.

Kontseková, O.: A szellemi képzés kihasználásának trendjei a csehszlovák gazdaságban 1973-tól 1989-ig.

Dubsky, S.: A társadalmi termelés ritmusa és néhány speciális jellemzője a naptári variánsok szempontjából.

Johanovsky, K.: A csehszlovák korona vásárlóerő-paritásának nemzetközi összehasonlítása a megélhetési költségek területén.

Kolár, J.: A csehszlovák korona és az osztrák schilling vásárlóerő-paritásának összehasonlítása a fogyasztói árak terén.

1993. ÉVI 3. SZÁM

Hindls, R.: Idősormodell-jellemzők ellenőrzése a csehszlovák gazdaság fejlődésére vonatkozó valós statisztikai mutatókra.

Peterka, J.—Prsala, P.: A nyugdíjas háztartások gazdasági helyzete 1985-től 1991-ig.

kat. Az oktatás terén mind a központi, mind a helyi támogatásokat az iskoláskorú népesség népszámlálási adatai alapján osztják el, és ugyanezeket az adatokat használják fel az iskolák bővítését, építését vagy esetleg felszámolását elhatározó döntésekhez is. Hasonló a helyzet a földterületek felhasználásával, víz- és csatornahálózatok kiépítésével, lakás- és útépítéssel, tömegközlekedéssel kapcsolatos döntésekkel is.

A legkülönbözőbb célokra használnak népszámlálásokból származó információkat helyi szervezetek, lakossági csoportok. Ezek alapján folyamodnak könyvtárak, parkok, gyermekgondozó intézmények létrehozásáért. A Népszámlálási Hivatal széles választékát szolgáltatja a statisztikai adatoknak az általa használt legkisebb földrajzi egységeig lemenően, de az említett szervezetek és csoportok a kívánságuknak megfelelő területi bontásban is megkaphatják a szükséges információkat. Mivel a közzétett adatok szinte minden jelentősebb könyvtárban hozzáférhetőek vagy olcsón beszerezhetőek, lehetetlen megállapítani, hogy a kisebb vállalatok milyen mértékben hasznosítják a Népszámlálási Hivatal jelentéseit, számítógépes szalagjait, CD-ROM-lemezeit vagy online szolgáltatását. Kétségtelen, hogy a Hivatal jelentősen demokratizálta az adatokhoz való hozzáférést. Még nyilvánvalóbb, hogy a nagyvállalatok üzletpolitikai döntéseik előkészítésében nagy fogyasztói a népszámlálás adatai-

nak, csakúgy mint az építőcégek, valamint az őket támogató pénzüzetek is.

A személyi számítógépek és a statisztikai programcsomagok széles körű elterjedése a népszámlálási adatokat országszerte az elemzők, a népességi és lakásismérvek változásainak kutatói számára is szinte tálcán kínálja. A legbuzgóbb adatfelhasználók közé tartoznak a családkutatók. Természetesen itt az illetéktelen adatelérést szigorú óvintézkedések akadályozzák. A jelenlegi szabályozás szerint az egyéni rekordok 72 évig hozzáférhetetlenek a kutatók számára, viszont az Állami Levéltárban az 1790 és az 1920 közötti időszak népszámlálási kérdőíveinek mikrofilmmásolatai nyilvánosak. A Népszámlálási Hivatal az 1900 és az 1990 közötti adatokról az érintett személynek, törvényes örökösének vagy jogi képviselőjének adhat tájékoztatást. Ezeket adott esetben nyugdíjjogosultság, munkához jutás, iratok honosítása, útlevelekérelm elbírálása, hagyatéki eljárások stb. céljára lehet kérni.

Bár ma nem tűnik valószínűnek, hogy a népszámlálás parlamenti helyosztó és választási körzetesítési funkciói a közeljövőben megváltoznának, nem lehet megjósolni, hogy a következő összeírás is a felhasználók ilyen széles körét fogja-e kiszolgálni. Ennek megállapítása azonban már a következő évszázad adatfelhasználóira tartozik.

(Ism.: *Rózsa Gábor*)

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

A CSEH ÉS SZLOVÁK SZÖVETSÉGI
STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 12. SZÁM

Schut, P.: A kormány gazdaságpolitikájának eredményei a gazdasági reform kezdete óta.

Hruby, J.—Grafik, R.: A Szlovák Köztársaság demográfiai és társadalmi-egészségügyi jellemzői.

Rydl, D.: A csehszlovák háztartások jövedelmei és adásai, különös tekintettel a nem dolgozó nyugdíjasokra.

Stibalová, B.: A magántulajdonú lakások és a tartós fogyasztási cikkek árszintje a Hexagonale országokban.

1993. ÉVI 1. SZÁM

Soucek, E.: A cseh statisztika az új feltételek között.

Kucera, J.: Az iparvállalatok innovációs tevékenységei 1989 és 1991 között.

Pelej, J.: A háztartások tiszta jövedelmének becslése.
Tesarová, D.: Néhány szó a munkanélküliségről.

1993. ÉVI 2. SZÁM

Voknerová, O.: A foglalkozások új osztályozása.

Pelej, J.: Néhány tapasztalat a nemzeti számlarendszer bevezetéséről.

Kontseková, O.: A szellemi képzés kihasználásának trendjei a csehszlovák gazdaságban 1973-tól 1989-ig.

Dubsky, S.: A társadalmi termelés ritmusa és néhány speciális jellemzője a naptári variánsok szempontjából.

Johanovsky, K.: A csehszlovák korona vásárlóerő-paritásának nemzetközi összehasonlítása a megélhetési költségek területén.

Kolár, J.: A csehszlovák korona és az osztrák schilling vásárlóerő-paritásának összehasonlítása a fogyasztói árak terén.

1993. ÉVI 3. SZÁM

Hindls, R.: Idősormodell-jellemzők ellenőrzése a csehszlovák gazdaság fejlődésére vonatkozó valós statisztikai mutatókra.

Peterka, J.—Prsala, P.: A nyugdíjas háztartások gazdasági helyzete 1985-től 1991-ig.

Zychová, L.: Az infláció mérésének lehetőségei.
Andrle, A.: A lakásépítés Csehszlovákiában, Magyarországon és Lengyelországban.

1993. ÉVI 4. SZÁM

Kudlák, K.—Kociánová, S.: Az árstatisztika céljai.
Moravová, J.: Ekvivalencia-skálák személyekre és háztartásokra (családokra) és gyakorlati felhasználásuk.
Jilek, J.: Mi a teendő az állóeszköz-statisztikával?
 Információk a magyar Országos Statisztikai Adatgyűjtési Programról.

1993. ÉVI 5. SZÁM

Moravová, J.: Ekvivalencia-skálák személyekre és háztartásokra (családokra) és gyakorlati felhasználásuk.
Jilek, J.: Mi a teendő a termelékenységi statisztikában?
Podzimek, J.: Nemzetközi szervezetek statisztikai dokumentációi.
Kudlák, K.—S. Kociánová: Az 1992-es áralakulás a fogyasztói és termelői szférában.
Bezdeková, Z.—Broum, J.: A gazdaságok 1992-es állapota a fejlett országokban.

1993. ÉVI 6. SZÁM

Gejdos, V.: A cseh gazdasági átalakulás második éve.
Pavelka, R.: Bankstatisztikai irányvonal 1993-ban.
Schwarzová, Z.—Voknerová, O.: Változások egy osztályozási rendszerben.
Outrata, E.: A független statisztikai szolgálat.
Bednárik, J.: Ipari üzletciklus-felvételek.
Jilek, J.: Melyek a legfontosabb mutatók?
Podzimek, J.: Nemzetközi szervezetek statisztikai dokumentációi.

WIADOMOŚCI STATYSTYCZNE

A LENGYEL STATISZTIKAI FŐHIVATAL
FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 10. SZÁM

Kardos, J.: Kisterületi becslés Lengyelországban.
Zienkowski, L.—Cwil, E.: A bruttó hazai termék volumenindexei (különböző becslési módszerek).
Lapinska-Sopczak, N.—Narel, S.: Rövid távú prognózisok.
Szwalek, S.—Zaremba, H.: Statisztikai adatforrások és -becslések kisterületekre.
Baran, A.: A halandóság 1950 és 1990 között.
Mielecka-Kubien, Z.: A szeszes italok nem regisztrált fogyasztásának becslése.

1992. ÉVI 11. SZÁM

Witkowski, J.: A munkanélküliség kisterületi becslése.
Nowak, L.: Népesedési statisztikai adatforrások és becslések kisterületekre.
Bracha, C.: Kísérlet globális értékű becslések tanulmányozására kétlépcsős mintavételnél.

Walkosz, A.: A nagyvárosi népességstruktúra differenciálása kor és nem szerint.

Dziuba, D. T.: Foglalkoztatottság az informatikában szakmai csoportok és országok szerint.

1992. ÉVI 12. SZÁM

Witkowski, J.: A lakosság gazdasági tevékenységeivel foglalkozó felvétel módszertana és szervezése.
Ciesielska, M. K.: A házasságok és a válások okai.
Welfe, A.: Az átlagkereset modelljei az anyagi termelési szférában.
Strihafka, M.: A gazdasági tevékenység szerkezete az átmeneti időszakban.
Swiercz, K.: A lakásépítés erőforrásaira vonatkozó területi adatbecslések módszertani szempontjai.
Niedzialek, Z. és mások: Alkalmazotti háztartások fogyasztása és élelmiszer-kiadása a táplálkozási és létfenntartási normák tükrében.
Bienko, Z.: A statisztikai beszámolók szabványosítása az EDIFACT-szabvány segítségével.

1993. ÉVI 1. SZÁM

Kardos, J.—Ochocki, A.: A szegénység mérésének problémái az EK-országokban és Lengyelországban.
Skretowicz, B.: Az életcikluson alapuló prokreációs viselkedési modellek.
Ciesielska, M. K.: Válási okok.
Runge, J.: Területi foglalkoztatási piac.
Chabros, C.—Kowerski, M.: Barter tranzakciók — az átmeneti időszak piacgazdasághoz hangolása.
Walczak, T.: Az informatika a lengyel KSH 75 évében.
Bosek, A.: Az abakusztól a számítógépig.
Fudala, T.: Kapcsolatom a statisztikával.

1993. ÉVI 2. SZÁM

Lopacinska, K. M.: A fogyasztás nemzetközi összehasonlíthatósága.
Witkowski, J.: A munkanélküliségről szóló információk forrásai.
Walesiak, M.: Az osztályozási módszerek alkalmazásának felülvizsgálata és a lineáris elrendezés marketing problémák megoldásánál.
Kubieri, Z. M.: Az alkoholfogyasztás nem regisztrált részének becslése Lengyelországban.
Maksymiak, E.: A magyarázó változók kollinearitásának hatása a modell minőségének mérésére.
Kucharski, M.: Legyünk társadalmilag hasznosak.
Smolecki, H.: A területi statisztika kérdéseiről.
Wolaszyn, J.: A statisztika szerepe a valóság alakításában.
Lazowska, B.: A Gazdasági Helyzet és Árak Intézetének anyagai a lengyel KSH archívumában.

1993. ÉVI 3. SZÁM

Welfe, W.: A közgazdasági előrejelzések koncepciója a piacgazdaságba való átmeneti időszakban.
Kardos, J.: A munkanélküliség a háztartási kiadásokról szóló felvételben.
Mlonek, K.: Munkanélküli fiatalok.
Kalaska, M.: A szakmailag passzívak a népesség gazdasági aktivitásának tekintetében.
Kotowska, I.: A nők helyzete a lengyel munkaerőpiacon.

Kowerski, M.: A nők helyzete az európai munkaerőpiacon.

Timofiejuk, I.: A megélhetésköltség-index felbontása.

Turek, D.: Szükséges-e a megélhetésköltség-index felbontása?

Zasepa, R.: A háztartási kiadásokról szóló felvétel eredményeinek pontossága.

1993. ÉVI 4. SZÁM

Karpus, P.—*Swietochowka, M.*: Statisztikai információ az információs rendszerben.

Kozysa, J. és mások: Állami vállalatok privatizálása.

Skretowicz, B.: Az eddigi termékenység meghatározó tényezői az útelelemzés tükrében.

Bracha, C.: Lineáris regressziós modellek nem egyenes tesztekre, a hipotézisek becslése és ellenőrzése.

NEMZETKÖZI ELMÉLETI ÉS ALKALMAZOTT
STATISZTIKAI FOLYÓIRAT

1992. ÉVI 4. SZÁM

Bausch, T.—*Bankhofer, U.*: Statisztikai szoftvercsomagok PC-re — egy piackutatás.

Ronning, G.: Részesedési egyenletek az ökonometriában: a nyomottság, a csalódottság és a rossz vég.

Rimers, H. E.: Tesztek összehasonlítása többváltozós kointegráláshoz.

Hag, S. M.—*Rahman, Q. M.*: Előrejelzés a helyskálájú modellből összetett hibaeloszlásnál.

1993. ÉVI 1. SZÁM

Pal, N.: A normál szóródási mátrix és a precíziós mátrix becslése döntéseméleti szempontból. Áttekintés.

Srivastava, V. K.—*Dube, M.*: A legkisebb négyzetek klasszikus módszerének tulajdonságai és a Stein-féle szabály alapján történő előrejelzések kiegészítő válaszokat tartalmazó lineáris regressziós modellekben.

Schneider, H.: Diszkrét kettős döntés aszimmetrikus kikötések esetén.

Paul, V.—*Chandrasekar, B.*: Független többdimenziós stacionárius folyamatok néhány növekedési eredménye.

Hassler, U.: Egységgyöktesztek: autoregresszív megközelítés, összehasonlítva a periodogram-regresszióval.

Liu, P. C.—*Praschnik, J.*: A nemstacionárius komponens nagysága és hatása az egységgyöktesztekre.

Sprott, D. A.—*Farewell, V. T.*: Randomizálás a kísérleti tudományokban.

1993. ÉVI 2. SZÁM

Ferguson, T. S.: A Max és mex aszimptotikus eloszlás.

Schabe, H.: Nemhomogén Poisson-folyamatok intenzitásának nemparaméteres becslése.

Fung, W. K.: Regressziós kiugró értékek kvázi Bayes-típusú elemzése Akaike módszerével.

Fung, K. Y.—*Huang, M. L.*: D-eloszlások és alkalmazásaik.

STATISTICA

edita sotto gli auspici delle Università di Bologna Padova e Palermo

A BOLOGNAI, PÁDUAI ÉS PALE60RMÓI
EGYETEMEK FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 1. SZÁM

Scardovi, I.: A természeti jelenségek statisztikai megismerése.

Hessenius, H.—*Trenkler, G.*: Előtesztbecslés lineáris regressziós modellben ellentétes lineáris kényszerfeltételekkel.

Mulargia, F.: Időösszefüggés eseménysorok adatai között.

Gupta, A. K. és mások: A likelihood-hányados statisztika aszimptotikus eloszlásáról többmintás szférikuság tesztelése esetén.

Mignani, S. és mások: Néhány megjegyzés a totó-játékhoz.

Benedetti, R.—*Palma, D.*: Területi adatok aggregálása és ennek hatása a statisztikai módszerekre.

Bhattacharya, S. K.—*Tyagi, R. K.*: Bayesi megbízhatóságelemzés módszere a két paraméteres exponenciális eloszlásra.

Sarno, E.: Egy alapvető összehasonlítás bizonyos M -becslések pontosságának mértékére.

Spelta, D.: Véletlen sorok deszezonalizálása egy bayesi modellel.

Capitano, A.: Autoregresszív sztochasztikus folyamatok stacionaritásának algebrai szempontjai.

Ahmad, R. és mások: Statisztikai következtetés túléléselemzés esetén és ezzel összefüggő témák ellenőrzés és csonkítás mellett.

Okafor, F. C.: A mintavétel elmélete és gyakorlata két eseményen keresztül az aktuális sokasági hányados becslésére.

1992. ÉVI 2. SZÁM

Mulargia, F.: Logikán alapuló számítógépes alakfelismerés.

Bhattacharya, S. K. és mások: Lineáris egyegyenletes modell bayesi elemzése inverz Gauss-priorral.

Agliari, A. és mások: Több szakértői információ kombinálása lineáris modellekkel összefüggésben.

Monti, A. C.: A kismintás torzításról. A Gini-féle koncentráció-hányadosról.

Brännäs, K.: Reziduálisok korlátozott függő változós modellek esetén.

Pallini, A.: Félparaméteres kombinációk két függő tesztre.

Ferrari, P.: Javaslat egyensúlyi tesztek konstruálására.

Bairam, E. I.: Új teszt a heteroszkedaszticitásra és annak alkalmazása.

Perna, C.: A paraméterszám csökkentésének problémája diszkriminancia-elemzésben.

Gupta, A. K.—*Nagar, D. K.*: Tesztelésre vonatkozó LR-statisztika eloszlása többváltozós komplex Gauss-eloszlásra.

Mejza, S.: Az általános egyensúly néhány szempontja a tervezett kísérleteknél.

Caliri, M.: Kötött függvény egy kollektíva eltűnési és fejlődési törvényeire.

Smili, D.: A véletlenszám-generátor aszimptotikus normalitásáról.

STATISTICAL JOURNAL

AZ EGYESÜLT NEMZETEK
EURÓPAI GAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK
FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 4. SZÁM

Baldwin, J. és mások: Longitudinális paneladatok kialakítása vállalkozói regiszterekből: kanadai tapasztalat.

Dumitrescu, V. V.—Borcan, G.: A fogyasztóiár-index felülvizsgálata az átmeneti időszakban Romániában.

Ahmad, S.—O'Connor, J. C.: Harmonizált munka az árakra a nemzeti elszámolások, a CPI és ICP között.

Paez, A. L.: A népszámlálási adatok felhasználása az Egyesült Államokban.

Veikkola, E. S.: Egy vizsgálat a férfiak és nők keresete közötti különbségekre Finnországban, 1985-ben.

Michalowski, M.: Kanadai összeírástípusok.

Wirtschaft und Statistik

A NÉMET SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1993. ÉVI 6. SZÁM

Pöschl, H.: A háztartások felhívása és részvétele az 1993. évi jövedelmi és fogyasztási mintavételi vizsgálatban.

Hmielorz, A.: Az állati termékek előállításának 1992-ben.

Nause, G.: Foglalkoztatotti létszám és munkateljesítmény Németország mezőgazdasági üzemeiben.

Schmidt, P.: Külkereskedelem 1992-ben áruk szerint.

Schütz, H.: A közösségi háztartások tervezése, 1993.

Heinlein, D.: A folyó bérstatisztikai eredmények 1992-ben.

Thomas, J.: Németország szennyezőanyag-kibocsátási szerkezete a környezetgazdasági elszámolási rendszerben.

JOURNAL OF THE
ROYAL STATISTICAL
SOCIETY

AZ ANGOL KIRÁLYI STATISZTIKAI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
(4 SOROZAT)

1992. ÉVI 3. SZÁM

Goldstein, H.: Statisztikai információk és az oktatási teljesítmény mérése.

Thunhurst, C.—Macfarlane, A.: A városi népesség egészségügyi megfigyelése. Milyen statisztikára van szükségünk?

Cox, D. R. és mások: Az életminőség értékelhető-e egyszerűen?

Crafts, N. F. R.—Mills, T. C.: Trend és ciklus a brit ipari termelésben, 1700—1913. Válasz Newbold-nak és Agiakloglou-nak.

1993. ÉVI 1. SZÁM

Maclean, I.: Az iparstatisztikai adatok gyűjtésében bekövetkező változások az egységes piac 1993. januári létrejöttét követően.

McLennan, W.: Az állami gazdaságstatisztika területének kijelölése.

Draper, D.—Hodges, J. S.—Mallows, C. L.—Pregibon, D.: Valószínűségi változók cserelhetősége és az adatelemzés.

Barnett, V.—Hilditch, S.: Mesterséges gödrök futballpályán való elhelyezésének hatása a hazai pályán játszó csapat teljesítményére.

Clifford, P.—Heath, A. F.: A társadalmi mobilitás politikai következményei.

Dunn, G.—Sham, P. C.—Hand, D. J.: A statisztika és a lelki depresszió.

Solomou, S.—Weale, M.: A nemzetgazdasági mérleg-egyensúly becslése autokorrelált mérési hibák esetén: Egyesült Királyság, 1920—1938.

Copas, J. B.: Az igények bizonytalan előrejelzésén alapuló erőforrás-elosztás formulája.